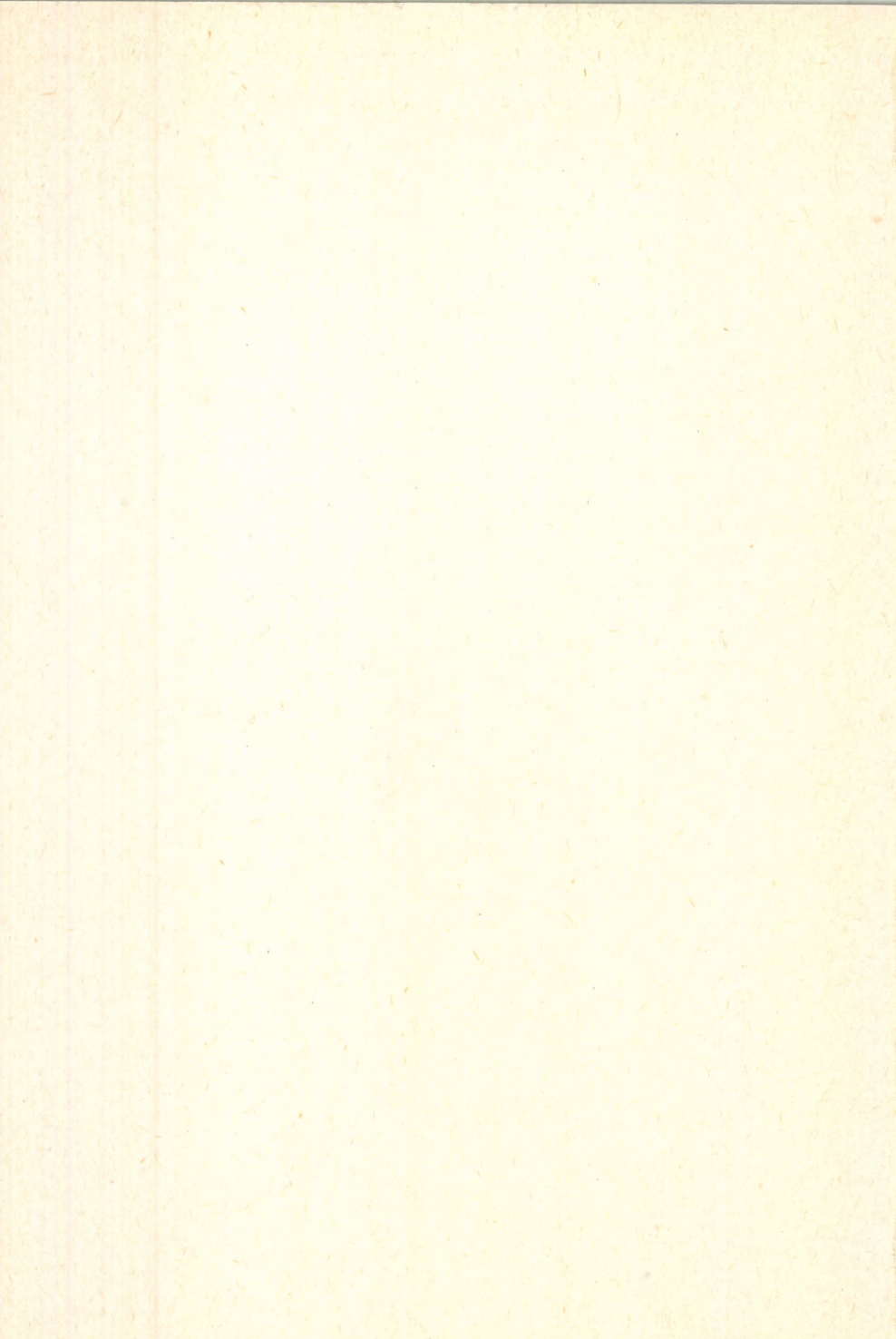

Zielbauer György

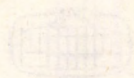
ADATOK ÉS TÉNYEK
A MAGYARORSZÁGI
NÉMETSÉG TÖRTÉNETÉBŐL
(1945–1949)

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

ADATOK ÉS TÉNYEK A MAGYARORSZÁGI
NÉMETSÉG TÖRTÉNETÉBŐL
(1945—1949)

AR VÉGBELI KIADÁS BUDAPEST

1949

NEMZETISÉGI FÜZETEK

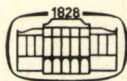
7.

Szerkeszti

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KELET-EURÓPAI
ÉS NEMZETISÉGI KOMPLEX BIZOTTSÁGA

Sorozatszerkesztő

KŐVÁGÓ LÁSZLÓ

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

1989

ZIELBAUER GYÖRGY

ADATOK ÉS TÉNYEK
A MAGYARORSZÁGI
NÉMETSÉG TÖRTÉNETÉBŐL
(1945—1949)

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

1989

Lektor

BALOGH SÁNDOR és FEHÉR ISTVÁN

A kutatáshoz az MTA—Soros Alapítvány anyagi támogatást nyújtott

ISBN 963 05 5264 7

Kiadja az Akadémiai Kiadó, Budapest

Első kiadás: 1989

© Zielbauer György 1989

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

Printed in Hungary

TARTALOMJEGYZÉK

Rövidítések jegyzéke	7
Bevezetés	9
A térség németisége a második világháború időszakában	14
Társadalmi-politikai viszonyok a németek által lakott községekben a felszabadulás után	27
1. A politikai pártok újjászerveződése a német községekben	28
2. A földreform	39
3. Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választások	41
A német nemzetiségű lakosság kitelepítése Észak- és Nyugat-Dunántúlon	54
1. A németek kitelepítésének első szakasza 1946-ban	57
2. A kitelepítések második szakasza 1947—1948	72
a) A Csehszlovákiából elmenekült-kiűzött magyarok elhelyezése a mosonmagyaróvári és a soproni járásban	72
b) A németek kitelepítése 1947—1948-ban	75
3. A kitelepítések számszerű összegzése	80
Politikai küzdelmek 1946—1947-ben és az 1947-es országgyűlési választások	84
A fordulat évétől az 1949. májusi országgyűlési választásokig	111
1. A két munkáspárt egyesülése	116
2. Az egyházi iskolák államosítása	123
Kitekintés	126
Irodalom	136
Helységnévmutató	139

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ág. h. ev.	ágostai hitvallású evangélikus
BM	Belügyminisztérium
CSmL I.	Csongrád megyei Levéltár, I. sz. Szeged
DNP	Demokrata Néppárt
ELTE TITI	Eötvös Loránd Tudományegyetem, Tudományos Szocializmus Információs és Továbbképző Intézete
EPOSZ	Egyesült Parasztifjúság Országos Szövetsége
FmL	Fejér megyei Levéltár, Székesfehérvár
FKGP	Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt
FMDP	Független Magyar Demokrata Párt
HIL	Hadtörténelmi Intézet Levéltára
GyRKPL	Győri Római Katolikus Püspökség Levéltára
GySmL I.	Győr-Sopron megyei Levéltár I. Győr
HM	Honvédelmi Minisztérium
k. e. e.	közigazgatásilag egyelőre egyesített
kh	kataszteri hold
KmL	Komárom megyei Levéltár, Esztergom
KNT	Keresztény Női Tábor
KSH	Központi Statisztikai Hivatal
KV	Központi Vezetőség
KVL	Köszegi Városi Levéltár
MADISZ	Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség
MFP	Magyar Függetlenségi Párt
ME	Miniszterelnökség
MÉP	Magyar Élet Pártja
MKP	Magyar Kommunista Párt
MNDSZ	Magyar Nők Demokratikus Szövetsége

MRP	Magyar Radikális Párt
MSZMP	Magyar Szocialista Munkáspárt
NB	Nemzeti Bizottság
NPP	Nemzeti Parasztpárt
NSZK	Németországi Szövetséges Köztársaság
OL	Magyar Országos Levéltár
PDP	Polgári Demokrata Párt
PIA	Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Párttörténeti Intézet Archívuma
ref.	református
rk.	római katolikus
SVL	Soproni Városi Levéltár
SZDP	Szociáldemokrata Párt
SZEB	Szövetséges Ellenőrző Bizottság
SZIM	Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom
SZRKPL	Székesfehérvári Római Katolikus Püspökség Levéltára
tszcs.	termelőszövetkezeti csoport
UDV = MNNE	Ungarnländischer Deutscher Volksbildungsverein = Magyarországi Német Népművelődési Egyesület
UFOSZ	Újbirtokosok és Földhözjuttatottak Országos Szövetsége
UMKL	Új Magyar Központi Levéltár
uo.	ugyanott
VamL	Vas megyei Levéltár, Szombathely
VDU = MNSZ	Volksbund der Deutschen in Ungarn = Magyarországi Németek Szövetsége
VKM	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium
vm.	Vármegye
VmL	Veszprém megyei Levéltár
VRKPL	Veszprémi Római Katolikus Püspökség Levéltára

BEVEZETÉS

Magyarországon a nemzeti kisebbségek helyzetével és jogvédelmével a második világháborút megelőző hetven-nyolcvan esztendőben sok könyv, tanulmány és cikk foglalkozott. A felszabadulást követő közel negyedszázad alatt kevés ilyen jellegű munka jelent meg. Ez nemcsak nálunk volt így, hasonló volt a helyzet az 1970-es évek közepéig a szomszédos országokban is. Ennek okát kutatva mindenekelőtt arra kell rámutatnunk, hogy az első világháború utáni helyzettel ellentétben, amikor a győztes nagyhatalmak a kisebbségi kérdést nemzetközi garanciális rendszerrel akarták szabályozni, a második világháború óta elsősorban belügynek tekintik. Az egyes országokban a közvélemény kölcsönösen figyelte és figyeli a szomszédos országokban élő kisebbségek helyzetének alakulását, és érzékenyen reagál minden pozitív és negatív változásra. Ez az érdeklődés azután publikációkban, sőt egyes hivatalos megnyilatkozásokban is kifejezést nyert.¹

A magyarországi német nemzetiségnek a két világháború közötti mozgalmairól — ezen belül a Volksbund der Deutschen in Ungarn = Magyarországi Németek Szövetsége —, különösen hazánk második világháborús történetében kifejtett tevékenységéről jelentős feldolgozások láttak napvilágot. A külföldön megjelenő irodalom a témát mint a magyarországi németek potsdami egyezményen alapuló kitelepítésének előzményét, történelmi háttérét közelíti meg. A Magyarországról elmenekült és kitelepített volksbundisták természetesen nem vállalják a felelősséget, hanem a Volksbund és a maguk igazolására azt a nacionalistának és fajgyűlölőnek jellemzett magyar politikára hárítják át.²

¹ *Nemzetiségi kérdés* 5—6.

² *Tilkovszky Loránt* 1978. 355.

Napjainkban az NSZK-ban élő kitelepített németek helyi szervezetei által támogatva több Heimatbuch-falutörténet jelent meg, amelyekben kevés szó esik a Volksbundnak a községekben betöltött szerepéről. Az Ungarndeutsche Abteilung der Caritas-Flüchtlingshilfe (a Magyarországról kitelepített NSZK-ban élő németek szervezete) által 1949 óta az Unser Hauskalender számaiban megjelent tanulmányok és cikkek sok kérdés megvilágításához jó alapot szolgáltatnak. Külön kell említést tennünk pontos adatai miatt Paul Flach munkáiról.³

A második világháború utáni mintegy ötéves időszak a legfájdalmasabb korszaka a magyarországi németiség történetének. „A népi demokratikus hatalomnak a német nemzetiségű lakossághoz való viszonyát négy tényező szabta meg: a hitleri Németországnak a második világháborúban elkövetett bűntettei, amelyből főleg 1944. március 19-e után a magyar kormány, majd a nyilas adminisztráció is kivette a részét; a szövetséges nagyhatalmak állásfoglalásai a német nemzet sorsával és jövőjével kapcsolatban és közép-európai politikájuk; a szomszédos államok nemzetiségi politikája; a magyarországi koalíciós pártok bel- és külpolitikai törekvései és céljai, amelyek 1947 őszeig, a békeszerződés életbelépéséig csak a szövetséges nagyhatalmak ellenőrzése mellett, annak jórészt alárendelten jutottak, pontosabban juthattak kifejezésre.”⁴ A kollektív felelősség kapcsán pedig teljesen helytálló a következő megfogalmazás: „a kényszerű kitelepítés a második világháború után tagadhatatlanul a kollektív büntetés egyik formája volt. Mégpedig a büntetésnek az egyik legszerencsétlenebb és legellentmondásosabb megnyilvánulása volt. A kitelepítéssel úgyszólván elkerülhetetlenül az ártatlan többséget sújtották, a bűnösöket pedig akarva-akaratlanul is valójában felmentették. A történetkutatónak lépten-nyomon szembesülnie kell egy elvi kérdéssel, tisztázni kell álláspontját a kollektív felelősség elvét és alkalmazását illetően... Hogy valaki orosznak, németnek, románnak vagy magyarnak született, ennek vagy annak vallja magát, az felvilágosult államban-társadalomban nem képezheti sem jutalmazás, sem büntetés tárgyát. Itt egyedüli mérce a konkrét személy konkrét cselekedete lehet... Gyakran történt hivatkozás a kitelepítés humánus végre-

³ Paul Flach 1967, 1968.

⁴ Balogh Sándor 1987. 7. Lásd továbbá az Állam, nemzet, nemzetiség c. cikket. Új Tükör, 1987. augusztus 2-i sz. 18–19.

hajtására. Ebből a szempontból kétségtelenül mutatkoznak különbségek, attól függően, hogy kiket, mikor és honnan telepítettek ki. A lényegen azonban ez sem változtatott, annál az egyszerű oknál fogva, hogy az embertelen nem lehet emberségesen végezhajteni.”⁵

Jelen tanulmány a magyarországi németek történetének 1945 és 1949 közötti korszakáról kíván képeket felvillantani, elsősorban Nyugat- és Észak-Dunántúl területére koncentrálva akar adatokat és összefüggéseket feltárni. A Dunántúl földrajzilag két részre osztható, s ezt a felosztást maga a Balaton végzi el: a Szentgotthárd—Balaton—Velencei-tó—Diósd vonaltól északra kerül el — önkényes megfogalmazásunkkal — Észak- és Nyugat-Dunántúl. Nem foglalkozunk ennek a területnek a Dömös—Dobogókő—Pilis—Piliscsaba—Perbál—Zsámbék—Biatorbágy—Törökbálint vonaltól keletre fekvő részével, mert az ma is, 1945 előtt is, Pest megye, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, illetve Budapest közigazgatási egységhez tartozott. Nyugat-Dunántúlon a németek egy összefüggő nyelvterületen éltek, és olyan fontos kultúrközponttal is rendelkeztek, mint Sopron. Nyugat-Dunántúlhoz tartozik az 1945 előtti Győr-Moson-Pozsony k. e. e., Sopron és Vas vármegye. Észak-Dunántúlon — az ország többi részéhez hasonlóan — szétszórtságban élt a németiség. Ide tartoznak az 1945 előtti időszakban Komárom-Esztergom k. e. e., Veszprém, Fejér megyének a Balaton—Velencei-tó vonalától északra fekvő része és Zala megye balatonfüredi és tapolcai járásában fekvő német települései.

Az események tárgyalásának módszere az, hogy általában az országból indulunk ki és a nagyobb régió leglényegesebb jellemzőire utalva jutunk el egészen a helyiig. Nyugat-Dunántúlon 36, Észak-Dunántúlon 91, Zala megyének a Balaton északi partja feletti részén 3, tehát összesen 130 helységben éltek németek. A vizsgált térségben számuk az 1920-as 136 468 főről 1941-ben 127 987 főre csökkent. Utóbbi létszámból 1941-ben, a népszámláláskor 80 332 fő német nemzetiségűnek is vallotta magát. A németek száma 81 községben meghaladta az összlakosság 50%-át.⁶

Magyarországon a nemzetiségeknek az ellenforradalmi rendszer első éveiben nem volt jelentősebb szervezetük. Csak hosszabb tárgyalások után alakult meg 1923. június 15-én Budapesten a Magyarországi Német

⁵ Balogh Sándor 1987. 7.

⁶ Az 1920. évi népszámlálás 12—13.; Az 1941. évi népszámlálás 278—603.

Népművelődési Egyesület. Ezt követően több mint egy év telt el az ünnepélyes alakuló ülés megtartásáig. A kormány csak 1924. szeptember 24-én hagyta jóvá a végleges alapszabályzatot, s csak ezt követően indulhatott meg a németek legális szervezkedése.⁷

Országos viszonylatban az MNNE lassú ütemben építette ki a helyi szervezeteit. 1933—34-ben 180 helyi szervezetben 25 517 tagot tartottak nyilván. A szervezetek jelentős része Baranya, Bács-Bodrog és Tolna vármegyében volt. Az általunk vizsgált térségben csak 1927-ben indult meg a szervezkedés, amit az államhatalom helyi képviselői akadályozni próbáltak.⁸

Egy német nyelven megjelent munka szerint 1934-ben 199, 1938-ban 218 és 1939-ben 225 helyi szervezete volt az MNNE-nek, ez utóbbiból 39 Észak- és Nyugat-Dunántúl térségében. Az MNNE 39 helyi szervezetéből Fejér megyében 9, Győr-Moson-Pozsony k. e. e. megyében 7, Komárom-Esztergom k. e. e. megyében 14, Sopron megyében 7, Vas és Veszprém megyében 1-1 községi fiókegyesület volt.⁹

A megalakult fiókegyesületek működésében a helyi államhatalmi szervek és néhány esetben az egyházi hatóságok intézkedései ellenállást váltottak ki. Ilyen esemény volt Etyek községben is, ahol 1931 márciusában kántorválasztást tartottak. A elmozdított német kántor helyére magyar kántort akartak a helyi vezetők választani. A mintegy 1000 főt kitevő tömeg a próbaéneklés alatt azzal a céllal gyűlt össze, hogy megakadályozza egy magyar kántor megválasztását. Szidalmazni kezdték a lelkészeket, majd ezt követően a tömeg betört a plébánia udvarára. A helyi plébános feljelentette ugyan a hangadókat-lázítókat, de az új német kántor — Müller István — megválasztását már nem tudta megakadályozni.¹⁰

Az *MNNE munkájának* az államhatalom helyi képviselői által történt *akadályoztatása, az iskolarendszer megmerevedése* (a Vas megyei Rábafüzes községben 1926 februárjától 1933-ig húzódott a helyi fiókegyesület megalakítása, az 1929/30-as tanévben a különböző típusú német nyelvet tanító iskolák 60%-ában a német nyelv csak kötelező tantárgyként

⁷ Bellér Béla 1981. 157—158.; Fehér István 1979. 42.

⁸ Bellér Béla 1981. 157—158.

⁹ Paul Flach 1967. 136—142.

¹⁰ FmL Főispáni bizalmas iratok, 1931/3, 1931/5. sz.

szerepelt), az *erőszakos magyarosítás* megrontotta az egyesület és a kormány közti viszonyt. Ennek eredményeként az MNNE ellenzéki irányba igyekezett a német lakosság tevékenységét fordítani. A megromlott viszony jele volt az is, hogy az 1931-es választásokon csak az MNNE egyetlen vezetője, Bleyer Jakab jutott be a parlamentbe. A gazdasági válság utáni egyhülésnek a légkörét rontotta le Bleyer 1933. május 9-i parlamenti beszéde, amelyben a kormányt támadta a németiség 13,2%-os csökkenése miatt. Ezt a csökkenést Bleyer a kormány erőszakos magyarosítási tevékenységének a számlájára írta.¹¹

Az „erőszakos magyarosítás” vádjának volt is némi alapja, mert a harmincas évek elején nagyarányú névmagyarosítási kampány indult meg, amelyhez a katonaságnál, a hivatalokban és az iskolákban jelentős presszió is járult. 1933-ban 5465 német magyarosította meg nevét. Gömbös Gyula honvédelmi minisztersége idején, 1930 és 1932 között összesen 1426 honvédségi állományba tartozó (törzstiszt, tiszt, altiszt és polgári alkalmazott) kérte neve magyarosítását.¹²

A Bleyer 1933. május 9-i parlamenti beszédét követő időben az MNNE elszigetelődött, s Bleyer 1933. december 5-én bekövetkezett halála után éles ellentétek robbantak ki a vezetőségen belül. A vezetőség többsége a kormány befolyása alá került, s velük szemben létrejött a Volksdeutsche Kameradschaft, amely szoros kapcsolatot épített ki a német birodalommal, s onnan anyagi támogatást kapott. E csoport lapja a Deutscher Volksbote volt. Ez a Kameradschaft volt az alapja az 1938. november 26-án megalakult Volksbundnak, amely már korábban német támogatással megvásárolta a Günser Zeitung névvel Kőszegen megjelenő lapot. A Volksbund der Deutschen in Ungarn (VDU, Magyarországi Németek Szövetsége) Budapesten megtartott alakuló ülésén 700-800 fő jelenlétében Basch Ferenc mondott beszédet.¹³

¹¹ *Tilkovszky Loránt* 1978. 11, 362.

¹² HIL HM Eln. O. I. tétel, 12.700. sz.

¹³ *Arató Endre* 1961. 88.; *Tilkovszky Loránt* 1978. 34, 54.

A TÉRSÉG NÉMETSÉGE A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ IDŐSZAKÁBAN

A Volksbund ünnepélyes zászlóbontására 1939. április 30-án a Tolna megyei Cikó községben megtartott nagygyűlésen került sor. A német nagykövet 15 000—20 000 főre becsülte a megjelentek számát.¹⁴

A különböző adatok megegyeznek abban, hogy a Volksbund létszáma 1939—40-ben fokozatosan emelkedett. Egy Basch által 1940. május 18-án írt levél szerint „a Volksbund tagjainak a száma már meghaladja a 31 000-et”. A Volksbundhoz az 1940-es hivatalos magyar megállapítás szerint 24 000 család tartozott, összesen mintegy 70 000 fővel, de valójában 150 000—200 000 főre kiterjedt befolyással. Ekkor a Volksbundnak 21 jóváhagyott helyi csoportja mellett mintegy 120 községben működtek illegitim szervezetei. Sombor főkapitány jelentése szerint „a taglétszám az év eleji helyzettel szemben csaknem megháromszorozódott”.¹⁵

A magyarországi némettség és a Volksbund helyzetét az 1940. augusztus 30-án a magyar és a német kormány által Bécsben megkötött kisebbségi megállapodás szabályozta. A Volksbund végleges szervezete csak Erdély és Délvidék visszacsatolása után alakult ki, 1941 nyarán 6 területi, illetve tájvezetőség működött. Ezek: Westungarn, Mitte, Donau-Drau, Ost, Batschka és a Gebiet Buchenwald. Ez utóbbi 1943-ban beolvadt a Gebiet Westungarn vezetőségbe.¹⁶

Dolgozatunk csak a Westungarn és Buchenwald tájvezetőségek területével foglalkozik. A két tájvezetőséghez 3-3 körzetvezetőség (Kreisleitung) tartozott. Westungarnhoz Sopron, Rajka és Szentgotthárd; a Buchenwaldhoz pedig Pápa, Zirc és Mór körzetvezetőségei. 1942-től

¹⁴ *Tilkovszky Loránt* 1978.

¹⁵ Uo. 80.

¹⁶ Uo.

Köszegen csak kimondottan ifjúsági körzeti vezetőséget hoztak létre. Az 1942 végén Esztergomban létrehozott új körzetvezetőség rövidesen Dorogra tette át a székhelyét.¹⁷ Levéltári források szerint Győr-Moson-Pozsony k. e. e. megyében 15, Sopron megyében 11, Vas megyében 15, Fejér megyében 17, Komárom-Esztergom k. e. e. megyében 19, Veszprém megyében 38 és Zalában 2 — összesen 117 — helyi szervezete alakult meg a Volksbundnak 1940 és 1943 között. Az NSZK-ban megjelent Paul Flach tanulmánya szerint a Tolna megyei Cikó községben 1939. április 30-án megalakult Volksbund szervezetet még 16 újabb helyi csoport követte. A következő év nagy jelentőségű volt a Volksbund szempontjából, mert az 1940-ben alakult 294 szervezetből 114 a második bécsi döntés előtti időben jött létre. A Volksbund szervezeti kiépülése lényegében 1941-ben befejeződött, ekkor újabb 81 helyi csoport alakult meg, melyből 71 a Szovjetunió megtámadása előtti időben.¹⁸

A Volksbund helyi szervezeteinek megalakulását rögzítő jegyzőkönyvekhez csatolt belépési névsorok alapján az alapító tagok létszámát nem minden esetben lehet megállapítani. Néhány esetben a jegyzőkönyv szerint többen voltak jelen, mint ahányan a névsorban szerepeltek. Győr-Moson-Pozsony k. e. e. megyében 715, Sopron megyében — Sopron adatai nélkül — 443, Vas megyében 1032, Zala megyében 78, Fejér megyében 600, Komárom-Esztergom k. e. e. megyében 1000-1200 és Veszprém megyében 1300-1400 főre tehető a Volksbund alapító tagjainak száma.

Sopronban — a területi vezetőséggel együtt — 1939. július 1-én alakult meg a VDU városi szervezete. Egy évvel később a városhoz tartozó Brennbergbányán is megalakult a helyi szervezet. A rendőrség soproni kapitányságának 109/1941. számú jelentése szerint Sopronban már 4976 tagja volt a Volksbundnak. Sopron vármegye főispánja 1940. november 22-én megbeszélést folytatott a Volksbund vezetőségével a német nyelv hivatalos helyeken való használatáról. Itt megállapították, hogy a megyében 10 000 tagja van a Volksbundnak, amelyből 5600 a soproni lakos. A Volksbund vezetői kijelentették, hogy 18 éven aluliakat nem vesznek fel és eddig sem vettek fel a szervezetbe.¹⁹

¹⁷ OL ME K 28. 217. tétel. R. 223/1943. sz.

¹⁸ Paul Flach 1968. 127—142.

¹⁹ OL K 149. BM VII. res. 280. csomó, 1941-5-5547. és 5906.

I. táblázat

A Volksbund községi szervezeteinek száma a megalakulás évében

Megye	1939	1940	1941	1942	1943	1944	Összesen
Bács-Bodrog	4	9	—	—	—	—	13
Békés	—	3	—	—	—	—	3
Csanád-Arad-Torontál	—	4	—	—	—	—	4
Csongrád	—	—	—	3	—	—	3
Zemplén	—	1	—	—	—	—	1
Borsod	—	—	—	1	—	—	1
Nógrád	—	2	1	1	—	—	4
Szatmár	—	—	2	—	—	—	2
Pest-Pilis-Solt-Kiskun	—	27	10	7	3	—	47
Baranya	—	105	25	5	1	—	136
Tolna	6	51	1	—	—	—	58
Somogy	—	22	10	1	—	—	33
Komárom-Esztergom	—	16	4	1	—	—	21
Fejér	—	8	8	2	—	—	18
Veszprém	—	26	10	7	—	—	43
Győr-Moson-Pozsony	3	8	3	—	—	—	14
Sopron	4	4	1	—	—	—	9
Vas	—	8	3	—	—	—	11
Zala	—	—	3	1	—	—	4
Összesen	17	294	81	29	4	—	425

Forrás: Paul Flach 1968. 127—142.

Már 1940-ben jelentős volt azoknak a száma, akik Magyarországról illegális úton Németországba szöktek ki, és beálltak az SS-be. A Szovjetunió elleni támadás során az SS vesztesége jelentős volt. Ettől kezdődően a különböző német birodalmi szervek arra törekedtek, hogy az eddigi illegális akciókat az illetékes kormányok által engedélyezett SS-toborzások váltsák fel. A német külügyminiszter az 1942. január 6—9-i budapesti tárgyalásain nyíltan kérte 20 000 főnyi magyarországi népi-német SS-be való toborzásának engedélyezését. A magyar kormány hozzájárulása után az akciót a budapesti Német Házban 1942. február 5-én megtartott Volksbund-ünnepélyen jelentették be. A toborzás április 3-án lezárult országos eredménye alapján a 25 709 főből 17 860 főt találtak

alkalmasnak; 1942. március 22-től május 3-ig bezárólag 12 szállítmánnyal 16 527 fő hagyta el az országot. Kállay Miklós magyar miniszterelnök 1942. június 6-án Hitlernél tett látogatása során „lojalitásból” ígéretet tett az eddig engedélyezett 20 000-es toborzási létszám 30 000-re történő felemelésére. A Volksbund 1943. május 17-én foglalta össze a második SS-toborzással kapcsolatos feladatait. A második toborzás első szállítmánya 1943. szeptember 7-én kelt útra, 20 000 főre becsülték a bevonultak számát.²⁰

Észak- és Nyugat-Dunántúl több községében és városában is 1942 februárjában megkezdtek működésüket az SS sorozó bizottságok. A Fejér megyei Mór községben kezdődött meg a sorozás, ahová az egész megye területéről összegyűjtötték a jelentkezőket. A váli járás 4 községéből (Etyek, Vértesacsá, Vértesboglár, Újbarok) 87 fő jelent meg a sorozáson. Egy 1942. február 26-án keltezett jelentés szerint Mór községben közel 300 fő, a közeli Pusztavámról pedig 81 fő jelent meg a sorozáson.²¹

Egy 1942. március 24-én kelt csendőrségi jelentés Fejér megye 14 községéből 537 főben állapította meg az SS-be jelentkezettek számát.²²

Veszprém megye 33 községéből 411 fő jelentkezett az SS-be. Komárom-Esztergom k. e. e. megyében is 1942 februárjában indult meg a toborzás, és 19 németek által lakott községből 497 fő jelent meg a sorozáson, melyből 332 személy bizonyult alkalmasnak. Felsőgalla községből 166, Dorogról 88 fő vonult be az SS-be. Jelentős volt még az SS-be bevonultak száma Városlőd, Nagyesztergár, Bakonyjákó, Csolnok és Alsógalla községeiben.²³

A fentiek szerint Észak-Dunántúl három megyéjének német községeiből 1445 fő jelentkezett önként az SS-be, s ebből 624 fő bizonyult alkalmasnak. Őket 1942. május 3-án, a Komáromból indított utolsó (12.) szállítmánnyal indították útnak Németországban felállított kiképző egységeket felállító SS-laktanyákba.²⁴

Győr-Moson-Pozsony k. e. e., Sopron és Vas megye területén az első SS-sorozást 1942. március 3—5-e között tartották meg Hegyeshalom

²⁰ *Tilkovszky Loránt* 1974. 28—29, 35, 40—43, 60—61, 121—144.

²¹ FmL Alispáni iratok, 13.643/1942.

²² HIL HM Eln. O. I. tétel, 52.967/1942.

²³ Uo. 17.550/1942.

²⁴ *Tilkovszky Loránt* 1974. 60—61.

községben. A mosonmagyaróvári járás 10 községéből és Györsövényházból 464 fő jelentkezett az SS-be. Az átlagnál többen jelentkeztek a következő községekből: Rajka 131, Hegyeshalom 80, Mosonszentjános 80, Levél 46, Oroszvár és Mosonmagyaróvár 30-30 fő. Alkalmasnak bizonyult 325 fő, a jelentkezők 70%-a.²⁵

A Sopron megyei sorozás 1942. március első napjaiban kezdődött meg, 888 volt a jelentkezők száma: Sopronbánfalva 160, Harka 140, Fertőrákos 130, Ágfalva 106, Balf 86, Kopháza 26, Fertőboz 6 és Sopron 234 fő. Ebből 521 fő vonult be.²⁶

Vas megyében kevés volt a jelentkező. Összesen 48 fő vonult be az SS-be. A Nyugat-Dunántúl három megyéjében toborzott SS-önkéntesek a 8. szállítmánnyal, 1942. április 22-én Sopronból hagyták el az országot.²⁷

A bevonuló SS-önkéntesek ünnepélyes búcsúztatásán a volksbundos német lakosság mindenütt nagy számban vett részt. A Fejér megyei Mór községben az ünnepélyre érkezőket 8 lovas irányította. A Moson megyei Levél községben az SS-önkénteseket 1942. április 19-én Schrödl Mátyás, ev. lelkész a templomban búcsúztatta, innen indultak Sopronba. Hegyeshalomban 250 főnyi volksbundos előtt történt a búcsúztatás; Rajka és Mosonszentjános községekben a Hitler születésnapja tiszteletére rendezett ünnepségekről indultak el az SS-önkéntesek. Mosonszentjános községben pl. 400 főnyi tömeg volt jelen a nagygyűlésen. Sopronban 1942. április 22-én 5000-6000 fő jelent meg az ünnepélyes búcsúztatáson. Erről részletes tudósítás jelent meg az Ödenburger Zeitungban, a Volksbund egyik jeles tollforgatója — Neuberger János ev. elemi iskolai igazgató — fogalmazásában.²⁸

Az 1943. évi (második) SS-toborzás kapcsán az első sorozásra 1943. július 20-án került sor Felsőgalla községben. A sorozás eredményéről nincsenek adataink, csupán annyit tudunk, hogy a sorozáson a német orvosnak feltűnt a viszonylag sok bányász jelentkező. Kérdésére azt válaszolták, hogy azért jelentkeztek az SS-be, mert a bányában kevés a fizetés. A csendőrség központi nyomozóparancsnokságának összesített

²⁵ GySmL I. Alispáni iratok, I/100/1942. sz.

²⁶ HIL HM Eln. O. I. tétel, 17.550/1942.

²⁷ *Tilkovszky Loránt* 1974. 60.

²⁸ OL K 149. BM VII. res. 249. csomó, 1942-5-6008. és 7154. sz. Lásd továbbá ugyanott Győr-Moson-Pozsony k. e. e. vm. főispánjának 1942. május 13-án kelt jelentését.

jelentése szerint Komárom-Esztergom k. e. e., Fejér, Veszprém és Zala megyéből összesen 486 fő jelentkezett az SS-be. A legtöbben veszprémiek, 220 fő; Komárom-Esztergomból 178, Fejér megyéből 82 és Zalából csak 6 fő volt a jelentkező.²⁹

Győr-Moson-Pozsony k. e. e. megyében a második SS-toborzás során két helyen tartottak sorozást: Hegyeshalomban 1943. augusztus 2—3-án, egy nappal később — 1943. augusztus 4-én — Mosonszentjánosban. Ezen a két helyen összesen 350 fő jelent meg a sorozáson, és mindenki megfelelt.³⁰

A Sopronban megtartott sorozásra — a soproni járás községeivel együtt — 204 fő jelentkezett. Köztük olyanok is, akik egyáltalán nem beszéltek németül.³¹

A Győrben megtartott SS-sorozáson a főispáni jelentés szerint „viszonylag sokan jelentek meg. A bevonuláskor az SS katonák között pesszimista hangulat volt tapasztalható. Ennek okát abban fogalmazták meg, hogy a Volksbund vezetői becsapták az SS-be jelentkezőket. A vezetők is jelentkeztek, a sorozáson is ott voltak, de felmentésben részesültek a bevonulás alól.”³²

A második SS-toborzás 1944 februárjában fejeződött be. Észak- és Nyugat-Dunántúl térségére vonatkozóan hiányos adatokkal rendelkezünk, a bevonultak száma hozzávetőlegesen 1000 fő.

A Volksbundon kívül álló németek szervezetbe tömörítésének gondolata Magyarországon már a Bácska visszafoglalása utáni időben felmerült. Jugoszláviában 1940/41-ben alakultak a római katolikus szervezetek, amelyeknek az volt az alapvető célja, hogy távol tartsa az ottani németek egy részét a nemzetiszocialista befolyástól. E szervezetek német nyelvű újságokat is adtak ki. Lényegében ezek mintájára jelent meg Apatin községben a „Die Donau” c. újság, amelyet Berencz János ottani plébános szerkesztett. Az újság 1941. december 25-i számában Berencz nyílt levélben fordult Basch Ferenchez, rámutatva, hogy a nemzetiségi kérdés Hitler segítségével nem oldható meg Magyarországon.³³

²⁹ HIL HM Eln. O. II. tétel, 54172/1943. sz.

³⁰ GySmL I. Az alispán időszaki jelentése a törvényhatósági bizottságnak az 1943. szeptember 24-én tartandó rendes közgyűlésére.

³¹ Hiller István—Németh Lajos 1978. 114.

³² GySmL I. Főispáni iratok, 1943. október 13-i jelentés.

³³ Tilkovszky Loránt 1978. 182.

A Volksbund-ellenesség első megnyilvánulásai az iskoláztatás vonalán és az 1941-es népszámlálás időszakában voltak tapasztalhatók. A Volksbund Szentgotthárdon már az 1940/41. tanévben, majd 1941 szeptemberében Lókút, Pénzeskút, Lébény, Györsövényház, Mosonmagyaróvár és Sopron helységekben nyitott elemi iskolát. Az 1943/44. tanévben ez utóbbi helység 7 tanerős iskolájában 271 volt a tanulók száma. Sopronban létrehozták a Volksbund polgári iskoláját is, ahol 1944-ben az 5 fős tantestület 106 gyermeket tanított.³⁴ Az iskolai tanulók szünidei foglalkoztatásáról a Volksbund nyári napközök szervezésével gondoskodott. Észak- és Nyugat-Dunántúl németek által lakott 20 községében működtek nyári napközök. Ezek a községek a következők voltak: Etyek, Kecskéd, Pusztavám, Györsövényház, Alsógalla, Felsőgalla, Környe, Vértessomló, Vértestolna, Ágfalva, Fertőboz, Harka, Ajkarendek, Bakonypéterd, Nagytevel, Lókút, Pénzeskút, Olaszfalu, Porva és Szücs.³⁵

Jelentős ellenállás mutatkozott a Volksbund helyi iskolái ellen. A Volksbund országos vezetésén keresztül a VKM-hez címzett feljelentésekben megvádolták a volksbundosok elleni tevékenységük miatt Molnár János nemesmedvesei, Luka Ferenc és Szalkai Károly szentgotthárdi tanítókat, valamint Ajkai Jenő takarékpénztári vezetőt, szintén szentgotthárdi lakost. Fejér megyében a Volksbund ellensúlyozására több római katolikus szervezetet hoztak létre. A magyar érzelmű katolikus papság és a tanítóság, több helyen a tehetősebb gazdák is nyíltan agitáltak a Volksbund ellen. Nem volt véletlen az, hogy Hugó Binder 1942. június 27-én az Etyeken megtartott volksbundos gyűlésen éles kirohanásokat tett a római katolikus papok és tanítók ellen. A győri és a veszprémi püspökségek területén is több egyházi személy ellen indított támadást a Volksbund. Mayer János plébánost azzal vádolták meg, hogy a volksbundos gyermekeket veri a hittanórán. Hasonló váddal illették Felk Vilmos pápai kamarást, kislódi plébánost is. A Volksbund ellen agitáltak Lamberger János vértessomlói, Bellovics István mosonszolnoki, Csébits Ignác alsógallai, Fürstenfelder Mihály rajkai plébánosok és Buzás József

³⁴ VamL Tankerületi főigazgató általános iratai, a 4309/1941. sz. alatt iktatott 33089/1941. sz. VKM utasítás, továbbá a 4748/1944. és 302/1943-44. sz.

³⁵ OL K 149. BM VII. res. 230. csomó, 1941-5-11187. sz.

mosonszolnoki káplán. Rákosi Elek levéli plébános a németországi bombázott területekről itt nyaraló Hitler Jugend elleni bírálata miatt lett a Volksbund-támadások célpontja.³⁶

Az ev. egyház lelkészei és tanítói közül szintén többen nem szimpatizáltak a volksbundosokkal, a híveket, illetve a szülőket igyekeztek meggyőzni a Volksbundba való belépés ellen. Pröhle Károly ev. lelkész 1939-ben vette át a sopronbánfalvi ev. lelkészséget. Elődje — Schlotz Ödön esperes — azért vonult nyugdíjba, hogy jobban támogassa a Volksbundot, és teljesen magáévá tette annak céljait. Pröhle Károly lelkészi naplójának feljegyzései erről az időszakról azt állapították meg, hogy: „A Volksbund befolyása alá került az ev. egyházközösség, a fiatalságot teljes egészében, a felnőtt lakosság nagyobb részét a tagok sorában találhatjuk. Az evangélikus gyülekezet 10%-a járt csak templomba.”³⁷

A Volksbund szervezkedéseit csak néhány állami tisztviselő gátolta. Ezek ellen is állandó támadást intéztek a Volksbund országos vezetésén keresztül különböző állami hatóságokhoz. Ilyen személyek voltak: dr. Schmack Leó mosonmagyaróvári, dr. Kiss Gyula szentgotthárdi, dr. Rencz István zirci, dr. Mihály Géza tatai, dr. Szentirmay Sándor pápai főszolgabírók, Tihanyi Máté sopronbánfalvi, Kiss Pál fertőrákosi, Bajtai Jenő oroszvári, Angyal József rajkai, Bakonyi Antal bakonyjákói, Solymos Gyula olaszfalui és Gerőffi József vértessacsai jegyzők. Magyarország német megszállása után Basch Ferenc 1944 áprilisában a felsorolt állami tisztviselők sürgős leváltását kérte Sztójai Döme miniszterelnöknél tett látogatásakor.³⁸

A Volksbund terrorja ellen tiltakozott Shvoy Lajos székesfehérvári rk. püspök. A VKM-hez küldött levelében ezt írta: „Nem tűrhetem, hogy iskoláinkban akár vallási, akár nemzeti önértetünket sértegensék.” Feltehetően az váltotta ki a püspök tiltakozását, hogy az iskolák tanulói tagjai lehettek már 1944-ben a Volksbund ifjúsági szervezetének, a

³⁶ VamL Szombathelyi Tankerületi Főigazgatóság iratai, 39/1940., 171/1942., 208/1941. és 32.404/1941. VKM sz. Lásd továbbá: *Tilkovszky Loránt 1978.* 211—212.; VRKPL 2.003/1941., 32.229/1941. VKM eln. sz. 2.037/1942., 3.535/1942., 1009/1943. és 1.503/1943. sz.

³⁷ *Pröhle Károly é. n.* 24—25.

³⁸ VamL Tankerületi főigazgató általános iratai, 4.778/1944. sz. Lásd továbbá: *Fehér István 1983.* 7—8.

Deutsche Jugendnak. Másrészt a Volksbund újabb iskolákat nyitott meg Baj, Dorog, Bakonysárkány, Béb, Herend, Tótvázsony és Mór községekben.³⁹

Észak- és Nyugat-Dunántúl területén 1941 decemberéig nincs szervezett mozgalom a Volksbund ellen a németiség körében. A Dunántúl délkeleti térségében, Bonyhádon indult meg 1942 elején „*Hűséggel a Hazához*” elnevezéssel egy mozgalom szervezése a Volksbund ellen. A mozgalom 1942 márciusában átterjedt Veszprém, Sopron és Fejér megye területére is, ahol a helyi csoportok dr. Scherer veszprémi, dr. Rencz zirci főszolgabírók, Weber Arnulf zirci apátsági kormányzó és Wetzl Nándor zirci községi bíró aktív szervezői munkájának eredményeként jöttek létre. Április folyamán Bélafi nemesvámosi, Strenner tótvázsonyi és Pesovár herendi körjegyzők irányításával jöttek létre további csoportok. A mozgalom tömegmérétekben a németek sztálingrádi veresége után bontakozott ki. A járások székhelyén 5-7 tagú hűségbizottságokat szerveztek, ezek száma 1943 decemberére 20-ra emelkedett. Szentgál községben az 1943. áprilisi bándi nagygyűlésről haza igyekvő volksbundistákat dobálták meg, Herenden pedig a városlődieket támadták meg. A pápai járásban Németbánya és Bakonyszentiván községekben az SS-sorozás ellen agitáltak.⁴⁰

Az ország 1944. március 19-én bekövetkezett német katonai megszállásakor a csapatok megjelenését a Volksbund által befolyásolt lakosság örömmel fogadta. A soproni németiség hangulatát Hanzmann Károly ev. esperes így foglalta össze: „Egész önkívületi állapotban sodródtak a sok Sieg Heil ordítózással. . . Undorító látvány volt, amint lelkendeztek és szinte bálványozták a felszabadítókat.”⁴¹

Magyarország német megszállása előtt kezdődtek meg a magyar és német kormány között a harmadik SS-toborzást előkészítő tárgyalások. Az egyezményt 1944. április 14-én írták alá, majd ezt egészítették ki 1944. május 30-án azzal, hogy 17—30 éves népi-német nők is önként

³⁹ *Fehér István* 1983. 53. Lásd továbbá: VamL Tankerületi főigazgató általános iratai, 77.241/1944. VKM sz.

⁴⁰ OL K 28. ME 1942. C-tétel, 119-es csomó 30.067 sz. Lásd továbbá: *Fehér István* 1983. 22, 26.; VmL Veszprémi járás főszolgabírójának iratai, 7.834/1943. sz.; *Tilkovszky Loránt* 1974. 43.

⁴¹ *Hanzmann Károly é. n.* 146—147.

jelentkezhetnek az SS-be. Ez a harmadik SS-akció az ország egész területén ellenállást váltott ki a magyar érzelmű németység körében. A Fejér megyei Pusztavám községben Weinberger Gusztáv ev. lelkész vezette az ellenállást, aláírásokat gyűjtöttek a következő listára: „Idegen államot nem szolgálunk!” Az egyik aláírásgyűjtőt, Josef Hohmann gazdát a Gestapo letartóztatta. A megye más községeiben is szervezkedések voltak. A Gestapo több újbaroki munkást tartóztatott le, akik a község melletti bauxitbányában dolgoztak. Komárom-Esztergom k. e. e. megye németek által lakott községeiben 1944 nyarán kommunista szervezkedés indult meg a bányászok körében. Német nyelvű röplapokat terjesztettek. Kísérlet történt egy demokratikus szabadságmozgalom kibontakoztatására a hazai németység körében Muck Lajos vezetésével, aki 2 társa segítségével a Buda környéki, németek lakta falvakban kezdett hozzá a mozgalom szervezéséhez. Első és egyetlen röpiratukban fogalmazták meg a programot. Felszólították a német ajkú lakosságot: forduljanak szembe a német megszállókkal; szabotálják az SS-sorozásokat, meneküljenek el a sorozások elől, kezdjenek partizánháborút a hitleristák ellen, a hazai németek csatlakozzanak a felszabadítási mozgalomhoz. A bányavidéken a mozgalom ért is el bizonyos sikereket, a német parasztság megnyerésére azonban nem volt sem ereje, sem ideje. Muck Lajost letartóztatták és a dachau koncentrációs táborba hurcolták, ahol életét veszítette.⁴²

A Szálasi-puccs után Dunántúl németlakta községeiben gyakorlatilag a Volksbund vette át a vezetést. A Veszprém megyei Németbányán 1944. október 15-ét követően még az utcára sem volt ajánlatos kimennie annak, aki nem volt tagja a Volksbundnak. A mosonmagyaróvári járás több községében 1944 végén 1945 elején diktatúrát valósított meg a Volksbund. Amit nem sikerült többéves tevékenysége során elérnie, azt megvalósították a Vas megyei szentgotthárdi járásban. A Gebiet West vezetője — dr. Neun Henrik — a nyugati határ biztonsága érdekében „német birodalmi autonómiát” adott Ráabafüzes, Jakabháza, Felsőrönök, Alsórönök, Nemesmedves, Alsószölnök és Felsőszölnök községeknek. A szovjet csapatok sikeres átkelése a Dunán, s előnyomulása lendítette ki a

⁴² *Tilkovszky Loránt* 1974. 145—153., 163.; *Tilkovszky Loránt* 1978. 329—330. és *Fehér István* 1983. 57—58.

holtpontról a németek kiürítési tervét. A 8000 fős Budaörsről csak 200 fő jelentkezett önként, hogy a közeledő front elől németországi területekre települjön át. Nem volt szerencsésebb ez a kiürítési akció Veszprém megye több községében sem. A tatai járásban tervezett kiürítést a budapesti szovjet bekerítési akció szakította meg. A Volksbund országos vezetősége erre az időre már nem az ostromlott fővárosban működött, hanem Sopronban, a nyugati területvezetőség — Gebiet West — épületébe tette át székhelyét. A Volksbund országos vezetősége 1945. március 22. és 29. között hagyta el Sopront, s távozott ausztriai területre, ahol szétszóródott.⁴³

Észak- és Nyugat-Dunántúl felszabadítására a magyarországi hadműveletek harmadik szakaszában — az ún. „bécsi hadművelet” — került sor. A főváros 1945. február 13-i felszabadítását követően, az ún. „hadműveleti szünetben” próbálkozott a német hadvezetés egy utolsó támadással a nyugati hadszíntérről átdobott 6. német SS-páncéloshadsereggel. A balatoni csatában a németek próbálkozása kudarcba fulladt, s — 1945. március 16-tól — rövid időn belül felszabadult Nyugat-Dunántúl egész területe. A német hadvezetőség 1944 szeptemberétől az osztrák—magyar határ mentén — zömében magyar zsidó munkaszolgálatosok tízezeivel — kiépítette az ún. Birodalmi Védőállást, melynek tervét már a Hitler-ellenes merényletet követően felvetették. Az előnyomuló szovjet csapatokat — a 2. és 3. Ukrán Front több hadserégét — nem tudták az előre kiépített védőállásban feltartóztatni Szombathely és a Duna vonala közötti területen. Szombathely és Kőszeg 1945. március 29-én történt felszabadítása után a harcok már ettől északra, az osztrák területekre tevődtek át. Ettől a vonaltól délre a Szentpéterfa—Pinkaminszent és a Nemesmedves—Felsőrönök—Rábfüzes vonalában magyar területen húzódó „Birodalmi Védőállás” szakaszában a németek erősen tartották magukat. Nemesmedves belterületének 1945. április 4-én délután történt felszabadítását követően az Alsórönök—Felsőrönök—Rábfüzes közötti állásokból a németeket csak 1945. április 11-én tudták kiverni.⁴⁴

⁴³ VmL Megyei községek adatai 14.; GySmL I. Alispáni iratok, III/8.228/1944.; VamL Szentgotthárdi járás főszolgabirójának iratai, 3.495/1944.; *Tilkovszky Loránt* 1978. 398, 347.

⁴⁴ *Zielbauer György* 1984b 77.

Ezt a megállapítást támasztja alá az r. k. plébánia naponta vezetett háztörténete. A bejegyzések szerint „A front hullámozott, hol előre, hol hátra ment. A Nemesmedvestől délre, 3 km-re fekvő Vasszentmihály 1945. március 31-től április 4-ig ötször cserélt gazdát. Délután (1945. április 4-én) 3/4 2-kor Vasszentmihály harmadszor az oroszoké. Az alig 3 km-re észak felé eső Nemesmedves községbe csak 10 nap múlva tudtak bemenni. 1945. április 10-én, még itt Nemesmedvesen a németek bent voltak az országban.” Ezt a bejegyzést támasztja alá a plébánia 1945. április 5-től 10-ig terjedő időszak halotti anyakönyvének több bejegyzése is. A halotti anyakönyv szerint 5 polgári személy vesztette életét. A háztörténet szerint „Nemesmedves községet az orosz csapatok kiűritették 1945. április 10-én és a németek még itt benn voltak az országban. 1945. április 11-én estefelé még erős az ágyúzás Medves felé.”⁴⁵ Nem fejeződtek be a harcok Rábafüzes község területén sem azzal, amikor a szovjet csapatok 1945. március 31-én elfoglalták a község belterületét, mert az ún. „rábafüzesi hegyvidék” továbbra is az SS-alakulatok kezén volt. Az akkori Rábafüzes 274 lakóházából 161 a „hegyvidéken” volt. Április 11-én szabadult fel véglegesen a falu.⁴⁶

A Pinkamindszent és Szentpéterfa közötti területen szintén magyar területen húzódott a védőállás. A szovjet csapatok a községek belterületét itt is 1945. március 31-én foglalták el, de az osztrák—magyar határ felé eső területeken még SS-csapatok voltak. Az 1945. április 13-ig terjedő harcok során mindkét községben több polgári személy vesztette életét. A plébániák halotti anyakönyveinek bejegyzése szerint a temetések 1945. április 13-án voltak. A felszabadító harcok 1945. április 13-i befejeződését támasztja alá egy, a korabeli időszak eseményeit bemutató német hadosztálytörténet. A szó szerinti német szöveg a következő: „Das II. Panzer Gren. regiment wird in der Nacht zum 12. 4. vom Russen noch einmal eingekesselt. Drei Stunden lang kämpfen die Panzergrenadiere, dann sind sie durch! Die letzten Züge des Bataillons gewinnen 2.30 die Grenze bei Moschendorf und Eberau. Es sie hier festgestellt, das II. Panzer Gren. Regiment 3 das letzte Bataillon der deutschen Wermacht ist,

⁴⁵ Zielbauer György 1982. 422.

⁴⁶ Uo. Weber Antal rábafüzesi plébános visszaemlékező levelének másolata a szerző tulajdonában és *Rábafüzesi falukronika*.

das ungarischen Boden verläst!"⁴⁷ Az előzőek szerint ez a német alakulat volt az utolsó, amelyik 1945. április 13-án fél háromkor elhagyta a magyar területet! Az 1945. április 4-e és április 13-a közötti időszak során Nemesmedvesen 5, Felsőrönökön 5, Pinkaminszenten 2, Szentpéterfán 6, Felsőcsatáron 13, Vaskeresztesen 6 és Horvátlövön 4 polgári személy halt meg a harcok során.⁴⁸

⁴⁷ *Geschichte 477.* (Panzergranadier = páncélgránátos, Regiment = ezred, Bataillon = zászlóalj)

⁴⁸ A felsorolt községek római katolikus plébániákon vezetett halotti anyakönyvei alapján. A temetést végző káplán vagy plébános legkésőbb a temetés napján vezette be az adatokat a halotti anyakönyvbe.

TÁRSADALMI-POLITIKAI VISZONYOK A NÉMETEK ÁLTAL LAKOTT KÖZSÉGEKBE A FELSZABADULÁS UTÁN

Magyarország a második világháborúban igen nagy veszteséget szenvedett. Az 1944. március 19-i német megszállás után többé-kevésbé rendszeressé vált légitámadások, majd a frontharcok úgyszólván romhalmazzá változtatták az országot. A háborús károk összege 22 milliárd 1938. évi értékű pengőnek felelt meg, ami az 1938. évi nemzeti jövedelemnek ötszörösét jelentette.⁴⁹

A légitámadások a legsúlyosabb károkat Székesfehérvár, Győr, Sopron és Szombathely városokban okozták. Az 1944. április 13-i győri bombatámadás — hivatalosan 15 percig tartott — következtében 564 ember halt meg, 1132 súlyosan megsebesült. A később, 25 alkalommal, ledobott gyújtó- és robbanótöltetek ugyan minden esetben alapos rombolásokat okoztak a középületekben, a lakóházakban, de emberéletben nem követeltek nagyobb áldozatokat.⁵⁰ Sopron vármegyére az első bombák 1944. november 1-én hullottak. Ágfalva és Kapuvár után Sopron esett, december 6-án, súlyos bombatámadás áldozatául.⁵¹ Nem kímélték a bombatámadások Szombathely városát sem. Több megyéhez hasonlóan (Veszprém, Sopron, Győr-Moson-Pozsony k. e. e. és Komárom megye nyugati része) Vas megye felszabadulása gyorsan befejeződött, s a pusztulás sem volt olyan számottevő, mint más megyék területein. Jelentős azonban itt is a menekülő német és magyar csapatok által okozott kár. A hidak felrobbantása, az utak közlekedésre alkalmatlanná tétele, az állatállomány nyugatra hurcolása következtében Vas megyében közel 200 millió pengő értékű kár keletkezett egy 1945-ös adat szerint. Szombathely az ország ötödik legromosabb városa volt. A 4471 lakásból 3375

⁴⁹ Balogh Sándor—Jakab Sándor 1978. 48.

⁵⁰ Lengyel Alfréd—Sáry István—Tirnitz József 1970. 11.

⁵¹ Uo. 260.

szenvedett háborús kárt.⁵² Győr valamennyi jelentősebb közúti és vasúti hidját (szám szerint 10-et) felrobbantották a visszavonuló németek, akárcsak a vasút- és hajóállomást. Győr végül is országos viszonylatban a háborús romvárosok sorrendjében a negyedik helyre került. A légitámadások és a közvetlen harci cselekmények során egyes községekben is (Tápszentmiklós, Koroncó, Ásványráró) igen komoly épületkárok keletkeztek.⁵³ A bombázások során Győr városában az 5596 lakóházból rommá lett 263, súlyosan megrongálódott 809 és megsérült 4236. A bombatámadások az iparra még súlyosabb csapást mértek. A 264 ipari, üzemi épületből teljesen elpusztult 72, súlyosan megrongálódott 50, és még további 50 sérült meg. A Magyar Vagon- és Gépgyárból 1700 vagonnyi gyári berendezést jelöltek ki elszállításra a németek, az utolsó szállítmány kivételével ezt elszállították, további 800 uszály- és vagonrakomány gépet, szerszámot, nyersanyagot szintén elraboltak a németek. A vagongyárból az 1938-as pengőértékben 14 millió 30 ezer pengő értékű gépet és egyéb berendezést vittek el a németek. A városon kívül további 27 hidat robbantottak fel a visszavonuló német csapatok, köztük a medveit és a mosonmagyaróvárit.⁵⁴

1. A POLITIKAI PÁRTOK ÚJJÁSZERVEZŐDÉSE A NÉMET KÖZSÉGEKBE

A felszabadulást követően az MKP Észak- és Nyugat-Dunántúlon is megkezdte szervezeteinek kiépítését. A fejlődés ütemét a taglétszám emelkedése mutatta. 1945 februárjában a párt taglétszáma megközelítette a 30 ezret, májusban elérte a 150 ezret, októberben pedig már meghaladta a félmilliót. Az MKP a munkásság mellett a parasztság körében is rendelkezett befolyással. A kommunista párt szervezettségének foka a munkásság körében sem volt teljesen „kiegyensúlyozottnak” mondható. A sokkal jelentősebb észak-dunántúli iparvidék még 1945 októberében is mindössze néhány száz fővel járt Nógrád megye előtt a taglétszámban.⁵⁵

⁵² Zielbauer György 1982. 421—438. Lásd még: VamL Alispáni iratok 5.980/1945. sz.; Bankits István 1969. 21.

⁵³ Lengyel Alfréd—Sáry István—Tirnitz József 1970. 14.

⁵⁴ Dávid Lajos é. n. 8—9.

⁵⁵ Balogh Sándor—Jakab Sándor 1978. 44.

1945. március 22-én Székesfehérvárral befejeződött Fejér megye felszabadítása. A front napok alatt messze eltávolodott a megye nyugati határaitól is, a katonasággal telített falvak kiürültek. Az élet megindulásának egyik előfeltétele a demokratikus pártok mielőbbi létrejötte, majd a nemzeti bizottságok megalakítása volt. A pártok közül elsőnek a kommunisták hozták létre szervezetüket még 1944. december végén Székesfehérváron, s a megye felszabadulása után, 1945. április 1-én megtartották első taggyűlésüket, ahol javasolták a nemzeti bizottság megalakítását. Megalakult az SZDP helyi szervezete is, s 7 tagú ideiglenes pártvezetőség irányította az alapszervezetek létrehozását.⁵⁶

Komárom-Esztergom k. e. e. vármegyében a két munkáspárt helyi szervezetei jöttek létre elsőként. Ebben a főváros közelsége mellett szerepet játszott az is, hogy a bányászok szakszervezetében már a felszabadulást megelőző időszakban jelentős befolyással rendelkeztek. Tata, a mai Tatabánya (Tatabánya, Alsógalla, Felsőgalla, Bánhida) Dorog és Tokod községekben a megye felszabadulásának befejezésével (1945. március 28.) közel egy időben jöttek létre a munkáspártok helyi szervezetei. Az MKP Központi Vezetősége február 23—24-i ülésén határozatot hozott a párt előtt álló szervezési feladatok Dunántúlon való végrehajtásának elősegítéséről. Ennek értelmében a KV 1945. március 27-én Molnár Ferencet bízta meg, hogy Veszprémben és környékén, majd áprilistól Győrött és környékén építse a kommunista szervezeteket. A KV 1945. április 20-i ülésének határozata alapján szervezték meg az ún. „területi pártbizottságokat”. Az Észak-Dunántúli Területi Pártbizottság Győr-Moson, Sopron és Veszprém megyéket, a Szombathely székhellyel működő területi bizottság Vas és Zala megyéket fogta át. A határozat értelmében e területi pártbizottságok székhelyeik megyei feladatait is ellátták. A szervezés elősegítése érdekében az általunk vizsgált területen május végén — Vas megye kivételével, ahol 1945. június 16-án — alakultak meg a járási pártbizottságok.⁵⁷ A Fejér megye déli részén fekvő községekben és a németek által lakott Hercegfalva községben 1945. április első felében csak a kisgazdák és a szociáldemokraták szervezetei alakultak meg. A megalakult nemzeti bizottságok kimondták, hogy a később

⁵⁶ Farkas Gábor 1970b 229—231.

⁵⁷ Szabó Éva 1960. 102—108, 109.; MSZMP Archivum, Szombathely. F. 26-1945. 2. öe.

alakuló pártszervezetek (MKP, PDP és NPP) részére 3-3 képviseleti helyet biztosítanak. Mány községben 1945. április 10-én csak az FKGP rendelkezett szervezettel. Ezt követően alakult meg az MKP-helyi szervezete is. Az 1945. április 22-én megtartott NB ülésen 6-6 taggal képviseltették magukat. Április utolsó napjaiban alakult meg az SZDP helyi szervezete is 39 taggal. A németek által lakott Nadap községben nem jöttek létre pártszervezetek, ezért csak pártönkivüliekből tudták megszervezni a nemzeti bizottságot.⁵⁸

Pusztavám községben az MKP 1945. március 27-e előtt alakult meg, s a március 27-én létrejött nemzeti bizottságban a pártot már 5 fő képviselte. Egy hónappal később — április végén — az MKP 72 taggal rendelkezett. Bár az MKP szervezését kedvező politikai feltételek mellett kezdhették meg 1945 tavaszán, jelentős tényezők nehezítették a párt politikai befolyásának növelését. Részletes adatok hiányában csak a községi pártszervezetek kiépülésének folyamatát kísérelhetjük figyelemmel. Egy 1945. május 28-án kelt jelentés szerint a móri járás 16 községéből 11-ben már működött a helyi MKP-szervezet. Az MKP-nak ekkor ebben a járásban 451 tagja volt. Nagyobb létszámú pártszervezetek nagyközségekben (pl. Mór 196 tag) és a szegényparaszti lakosságú, de forradalmi hagyományokkal rendelkező községekben voltak (pl. Vértesacska, ahol 120 tagja volt az MKP-nak). Isztiméren 5, Gánton 12 és Bakonykúti községben csak 15 tagja volt a pártszervezetnek. Az MKP helyi szervezetei több helyen kezdeményezték a nemzeti bizottságok megalakítását. Az Etyeki Nemzeti Bizottság 1945. május 3-i ülésén a földosztás körüli problémákat érintette. A jegyzőkönyv arra utal, hogy a nemzeti bizottság már áprilisban is működött.⁵⁹

Az SZDP községi szervezeteinek kiépítésére Fejér megyében a május—július közötti időben került sor. Az alapszervezeteket központi szervezők hozták létre. Fejér megyében az SZDP jelentős eredményeket ért el a tagszervezés terén. A november 4-i nemzetgyűlési választások előtt 10 294 taggal rendelkeztek. A németek által lakott községekben Mór, Bakonyárskány, Gánt, Bicske, Etyek, Martonvásár, Mány és Szár SZDP-

⁵⁸ *Farkas Gábor 1970b 236—237.*

⁵⁹ MSZMP Archívum, Székesfehérvár. F. 4. 2. csop. Pusztavám 16. öe, Mór 13. öe, Bakonykúti 10. öe, Isztimér 9. öe, Gánt 7. öe, Vértesacska 31. öe.; FmL Etyek község NB iratai, 47/1945.

szervezetei rendelkeztek nagyobb befolyással a lakosság körében.⁶⁰ Az FKGP 1945 tavaszán Fejér megye valamennyi településén létrehozta szervezeteit. A megye székhelyén és egyes „sváb lakosságú” településeken voltak nagyobb létszámú szervezetei. Válon 160, Pusztavámon 320 és Vértesacsán 420 tagja volt a kiscigádák helyi szervezetének. Anyagi előnyök kilátásba helyezésével Bakonykútiban elcsábították a demokratikus pártok ingatag elemeit. Ez a párt élvezte a római katolikus egyház papságának a támogatását is, sőt néhány községben a plébános a szervezet vezetőségi tagja volt.⁶¹ A Nemzeti Parasztpárt szervezeteinek létrehozására 1945 nyarán került sor a megyében. Több községben az MKP helyi szervezetei támogatták az NPP megalakítását. Ennek a pártnak nem voltak hagyományai Fejér megyében, ezért a szervezkedés több helységben nehézségekbe ütközött. A németek által lakott községek közül csak Mór, Hercegfalva, Bicske, Martonvásár és Alcsut-Vérteskozma NPP-szervezetei rendelkeztek elfogadható taglétszámmal. A megye közéletében és politikai harcaiban szerepet játszott a Polgári Demokrata Párt. A németek által lakott települések közül csak Mór községben volt néhány tagja a PDP-nek.⁶²

Az 1945. őszi tagtoborzás során az MKP Fejér megye egyetlen járásában sem tudta megkétszerezni a taglétszámot. A váli járásban 1293, a móriban 630 fővel gyarapodott a párttagság. Az átlagosnál nagyobb létszámemelkedés csak két, németek által lakott községben volt, Mórton az MKP taglétszáma 169-ről 629-re, Gánton pedig 12-ről 135-re emelkedett.⁶³

Komárom-Esztergom k. e. e. megyében Tatabánya térségében a felszabadulás pillanatától kezdődően jelentős szerepet játszottak a szinte spontánul megalakuló népi szervek, a különböző bizottságok. A községi nemzeti bizottságok megalakításánál az MKP tagjai voltak a kezdeményezők. Felsőgallán 1945. március 28-án alakult meg a nemzeti bizottság. Tagjai közt két olyan bányász is volt, akik a Vörös Hadsereg ideiglenes visszavonulásakor a szovjet csapatokkal távoztak. Március 28-án alakult

⁶⁰ MSZMP Archivum, Székesfehérvár. F. 2. 22. öe.

⁶¹ *Strasszer György 1970.* 392.

⁶² MSZMP Archivum, Székesfehérvár. F. 2. 22. öe.

⁶³ *Strasszer György 1970.* 409.

meg Bánhidán is, majd két nappal később Tatabányán a községi nemzeti bizottság. Az alsógallai NB megalakulásának időpontjára vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal, feltehetően némi késéssel követte a bányászközségekben már működő bizottságokat.⁶⁴

A helyi nemzeti bizottságok több más fontos kérdés mellett felkarolták és segítették az MNDSZ és a MADISZ munkáját. Tatabányán az MNDSZ számára havi 2000 pengő segélyt szavaztak meg.⁶⁵ A nemzeti bizottságok megalakulásukat követően a községek életében előforduló minden ügyben döntöttek. A közigazgatás újjászervezésekor csak a képviselő-testület kialakításában vettek részt. Korábban a közigazgatás személyi kérdéseinek kialakításában a demokratikus pártok igényeinek megfelelően döntési hatáskörrel rendelkeztek.⁶⁶

A megalakuló képviselő-testületekben a két munkáspárt mindenütt túlsúlyba került. Bánhidán a szakszervezetek küldöttein kívül az MKP és SZDP 8-8 tagja mellett az NPP 1 képviselője vett részt a képviselő-testületben. Felsőgallán az MKP-nek és az SZDP-nek 5-5, az FKGP-nek szintén 5 képviselője volt. Alsógallán az SZDP-vel szemben kisebbségben lévő MKP-nak sikerült elérnie, hogy új képviselő-testületet hozzanak létre.⁶⁷

A tatai járás bányászok által lakott német településein a községi közigazgatási szervekben az MKP és az SZDP volt túlsúlyban. Ennek következtében jelentős politikai befolyással rendelkeztek a lakosság körében. Hasonló volt a helyzet az esztergomi járás németek által lakott bányászközségeiben is. A kisebb lélekszámú német községekben a két munkáspárt mellett jelentős szerepet játszottak a kisgazdák is: Környe, Kecskéd és Dunaszentmiklós helységeiben. Az NPP Tata kivételével nem rendelkezett számottevő taglétszámmal. A járási székhely Tatán az FKGP

⁶⁴ KmL Felsőgallai NB 1945. III. 28-i, Bánhidai NB 1945. III. 28-i, Tatabányai NB 1945. III. 30-i ülésén készült jegyzőkönyv. Az Alsógallai NB az 1946. I. 28-án készült jegyzőkönyv első oldalán található megjegyzés szerint „1945. IV. 5-én alakult”.

⁶⁵ KmL Felsőgallai NB 1945. V. 15-én és Tatabányai NB 1945. V. 15-én készült jegyzőkönyv.

⁶⁶ KmL Tatabányai NB jegyzőkönyvéből az derül ki, hogy a járási főjegyző kinevezte ugyan a községi jegyzőt, de azt az NB nem fogadta el.

⁶⁷ KmL Alsógalla 1945. VII. 19-i, Bánhida 1945. VII. 15-i és Alsógalla 1945. X. 28-i NB ülésén készült jegyzőkönyv.

1800 főnyi taglétszámával még 1946-ban is erősebb volt, mint az MKP, SZDP és NPP együttesen.⁶⁸

Ugyanez állapítható meg Kirva (Máriaalom), Süttő, Agostyán, Baj, Szomor, Tarján, Várgesztes és Vértestolna községekben is, ahol az MKP, SZDP és az NPP taglétszáma együttesen már 1945 nyarán sem érte el az FKGP taglétszámát.⁶⁹

Az élet megindításához Veszprém megyében is feltétlenül szükséges volt a forradalmi és demokratikus pártok megalakítása. Az MKP szervezése elsősorban a bányavidékeken és az üzemekben indult meg. Az MKP Központi Vezetőségének korábban említett határozata alapján Molnár Ferenc mellett Németh István, Sipos János, K. Nagy István és Simon József is Veszprém megyébe került a helyi szervezetek munkájának segítésére. Az MKP helyi szervezeteinek munkáját hátráltatta az a tényező, hogy a vezetőség tagjainak leigazolása nehézkesen haladt. Ezt támasztja alá a devecseri járás 1945. júliusi titkári jelentése: „A megalakult 20 szervezet fele csak formálisan működik, mert csak 10 községi MKP-szervezetben van leigazolt vezetőség.”⁷⁰

Egy 1945. április végi helyzetet tükröző feljegyzés szerint a devecseri járás három, németek által lakott, községében már működtek a különböző pártok. Tósokberénd községben ekkor az MKP-nak 37, az SZDP-nek 17, az NPP-nek 20 és az FKGP-nek 250 tagja volt. Magyarpolány községben az MKP 27 tagja mellett a 286 fővel rendelkező NPP után a 105 fős FKGP-nek is jelentős volt a befolyása. Itt 150 párton kívüli család van ebben az időben, mert „ezek korábban részben volksbundosok voltak”. Tüskevár községben az MKP-nak 38, az FKGP-nek 85 tagja volt. Itt is jelentős, 160-ra tehető a párton kívüli családok száma. A jelentés szerint a párton kívüli családok tagjai közül sokan volksbundosok voltak.⁷¹

Az MKP taglétszámának és befolyásának növekedésére utalnak az 1945. augusztus végén készült összesítő jelentés adatai. A devecseri járásban az MKP taglétszáma 1406 fő volt, a pápai járásban 663 főt, Pápán 378 főt tartottak nyilván. A veszprémi járás 36 községéből 30-ban

⁶⁸ MSZMP Archívum, Tatabánya. F. 23. Szervezési kimutatások. 23. öe.

⁶⁹ PIA 283. f. 38—20. öe.

⁷⁰ MSZMP Archívum, Veszprém. 24. f. 20. öe.

⁷¹ Uo. 22. f. 1945. 1. öe.

működött MKP-szervezet, 2400 taggal. A jelentés szerint a zirci járásban volt a legkevesebb tagja az MKP-nak, azért, „mert a német lakosság kevés kivételtől eltekintve a nyilasok vagy a volksbundosok soraiban volt”. Az MKP megyei vezetőségének korábbi jelentései is hasonló megállapításokat tartalmaztak Zircre vonatkozóan. A zirci járás közigazgatási helyzetére vonatkozóan azt állapítja meg, hogy „szervezetlen, nincs a járásnak szolgabírája”. A rendezetlenség mellett a nemzeti bizottság „magára van utalva” és az ellenséges érzületű papság árnyékában megbújó, a régi rendszert dicsőítőktől kell a közigazgatást megtisztítani. A politikai helyzet változatlanságáról szólnak a nyár végén írt jelentések.⁷²

Az MKP Győri Területi Bizottságához Veszprém megyéből több személy nyújtott be panaszt 1945 júniusában. Úrkút községből az MKP községi vezetőségének önkényeskedését kifogásolták. Bakonytérd községből pedig azért emeltek panaszt, mert a „volksbundisták szabadon járkálnak és támogatásban részesülnek”.⁷³ Az 1945 július—augusztusa közötti időben jelentősen emelkedik az MKP befolyása a németek által lakott községekben. A pápai járás 47 községéből 30-ban működött az MKP helyi szervezete; bár a pápai Sulyok Dezső polgármester több községben előadója volt a kisgazdapárti alakuló gyűléseknek, beszédeiben kijelentette, „hogy az MKP bolsevizálni akarja az országot”.⁷⁴

Tuskevár községben 1945. június végén alakult meg az MKP helyi szervezete, rövid idő után tagjai az FKGP-be léptek át, így 34-re csökkent az MKP tagjainak a száma. A közeli Tósokberénd községben 1945. július 1-én újjáalakult az NB, amelyben az MKP, FKGP és NPP részéről 2-2 személy vett részt; a képviselő-testületben az MKP 6, az FKGP 8, az NPP 2, a szabad szakszervezetek 1 küldötte volt jelen. A devecseri járás 1945. július 1-én megtartott MKP titkári értekezletének jegyzőkönyve szerint „Magyarpolány és Bakonypölöske községekben a párt tagjai volksbundisták voltak, és 45 tagkönyvet kellett ennek következtében bevonni”.⁷⁵

A veszprémi járás területén jobb eredményeket tudtak felmutatni. Az 1945. július 7-én készült jelentés szerint 30 községi MKP-szervezetből 10 a

⁷² Uo. 3. öe. 2. öe. és 5. öe.

⁷³ Uo. 14. öe.

⁷⁴ Uo. 15. öe.

⁷⁵ Uo. 18. és 20. öe.

németek által lakott helységekből működött. Ezek a községek a következők voltak: Hidegkút, Tótvázsony, Magyarbarnag, Nagyvázsony, Úrkút, Szentgál, Bánd, Márkó, Városlőd és Herend. Július első napjaiban Veszprémből a korábban internált nyilasokat és volksbundistákat szabadon engedték, ezért az MKP helyi szervezeteiben a tagok létszáma nem emelkedett — írja a herendi körzet MKP-titkára 1945. július 13-i jelentésében. A herendi körzetben nem jöttek még létre MKP-szervezetek erre az időre Németbarnag, Vöröstó, Csehbánya és Veszprémfajsz községekben. Egy megyei összesítő jelentés szerint 1945. július 7-én Veszprém megyében az SZDP-nek 19, az FGKP-nek 22, az NPP-nek 23 és a PDP-nek 1 községben működött szervezete.⁷⁶

Az ellenséges suttogó propaganda, a német községekben a volksbundosok tevékenységének hatására az MKP által rendezett falusi nagygyűléseken kevés érdeklődő jelent meg: Magyarbarnagon 50, Tótvázsonyban 150, Bándon 80 fő. A németek által lakott Csehbánya és Városlőd községekben az FKGP szervezeteinek erősödése figyelhető meg. Tótvázsonyban az MKP helyi szervezetét a szétesés veszélye fenyegette; az MKP-nek 26, az NPP-nek 63, az FKGP-nak 45 tagja volt a községben.⁷⁷

A pápai járásban nőtt az MKP-szervezetek száma, a párttagság létszáma 663-ról 1020-ra emelkedett 1945 szeptemberére. Az MKP-nak új községi szervezetei jöttek létre Bakonytamási, Szücs és Bakonyjákó helységekből. Sulyok Dezső pápai polgármester távozását követően politikai válság volt tapasztalható, mert még nem dőlt el, hogy ki legyen az új polgármester. Zala megyétől Veszprém megyéhez csatolták 1945 nyarán a balatonfüredi járást. A 23 községből 17-ben működött MKP-szervezet. Örvényes, Jakabfa és Csicsó községekben még nem volt MKP-szervezet, mert ezekben a lakosság jelentős része korábban volksbundos volt.⁷⁸

Győr-Moson-Pozsony megyében elsőként az MKP alakult meg, az 1945. április 20-i MKP Központi Vezetőség ülését követően szervezték meg az Észak-Dunántúli Területi Pártbizottságot. Győrben a városi pártbizottság megalakítása után a megye 4 járásában létrejöttek a 3-3 tagú

⁷⁶ Uo. 27. és 61. öe.

⁷⁷ Uo. 40., 47. és 52. öe.

⁷⁸ Uo. 54., 57. és 62. öe.

járási titkárságok. A párttagság létszáma 1945. május végén 9163 fő volt. Az MKP megalakulását követően alakult újjá az SZDP megyei szervezete. Viszonylag gyors ütemben hívták életre alapszervezeteiket. Az NPP-be a megyében nagyrészt agrárproletárok, szegényparasztkok, kisebb részben 5-10 holdas középparasztkok és vezető értelmiségiek léptek be. Az FKGP a felszabadulás előtt a megye gazdagparasztságának politikai szervezete volt. A felszabadulás után az újjáalakult FKGP tömegerejét szintén ők adták.⁷⁹

A megyében Györsövényház kivételével németek csak a mosonmagyaróvári járás területén éltek. A pártok megalakulására vonatkozóan csak minimális forrásokkal rendelkezünk, de azt megállapíthattuk, hogy 1945 októberére a mosonmagyaróvári járásban az MKP-nek 34 helyi szervezete jött létre 1946 taggal. Mosonmagyaróváron az MKP városi szervezeteiben 1300 tagot tartottak nyilván. Egy későbbi — 1945 decemberében készült — jelentés szerint a párttagság létszáma 45 fővel csökkent.⁸⁰

A Mosonmagyaróvári Nemzeti Bizottság 1945. május 7-én alakult meg, amelyben az MKP, SZDP és FKGP 3-3, a szakszervezet 2 fővel képviseltette magát, mellettük 3 pártonkívüli delegált is volt.⁸¹

Mosonszentjános községben az NB első iktatott jegyzőkönyve 1945. augusztus 5-én készült, amely szerint felhívást fogadtak el a határban végzendő legfontosabb munkákról, 214 személyt pedig volksbundosnak nyilvánítottak.⁸²

Sopron megyében jelentős volt az MKP térnyerése. A soproni járásban 19 helyi pártszervezet alakult. A járásban 9 községben nem volt MKP-szervezet, és ebből 5 helységben németek laktak: Ágfalva, Harka, Sopronbánfalva, Fertőrákos és Balf településeken. Sopron megyében a tagtoborzási kampány idején 7326 főre emelkedett az MKP létszáma, melyből 1716 fő a soproni járáshoz tartozott. Legjelentősebb befolyással a megyében az FKGP rendelkezett, taglétszáma 1945 őszére 26 000 főre volt tehető; az NPP taglétszáma ebben az időben megközelítette a 7000 főt. Az

⁷⁹ *Dávid Lajos é. n.* 19—24.

⁸⁰ MSZMP Archívum, Győr. 12. f. 1. öe. Az 1945. október 7-i és 1945. december havi összesítő jelentés.

⁸¹ GySmL I. Megyei Nemzeti Bizottság iratai, XVII. 1/1.

⁸² Uo. VII. 3/2.

SZDP a megye székhelye mellett a járási központokban és nagyközségekben rendelkezett jelentősebb taglétszámmal. Egy 1945 őszi jelentés szerint az SZDP-nek 4120 tagja volt.⁸³

Vas megyében is a felszabadulást követően indult meg az MKP szervezése. 1945. június végén a leigazolásra várókkal együtt kb. 300 tagja volt az MKP-nak. A nemzetiségi területeken a lakosság tartózkodása miatt lassabban folyt az MKP községi szervezeteinek a megalakítása. A szentgotthárdi járás 32 községéből 1945. július közepén csak 12 helyen működött MKP helyi szervezet. Ebben az időben a szentgotthárdi járás községeiben 121, a járási székhelyen 108 tagja volt a pártnak. Ebben a járásban az FKGP-nek 700, az SZDP-nek kb. 150, az NPP-nek 100 tagja volt. (A megye 9 német községéből 7 ebben a járásban van.) Egy később keltezett jelentés szerint Szentgotthárd községben 1945. szeptember végén az FKGP-nek 60, az SZDP-nek 80, az NPP-nek 120 tagja volt. 1945. szeptember végén az MKP-nak a németek által lakott községekben 190 tagja volt: Jakabházán és Vaskeresztesen 10-10, Rábafüzesen 15, Alsórönökön 24, Felsőrönökön 48 és Alsószölnökön 83 tagot tartottak nyilván. Nemesmedvesen nem működött MKP-szervezet.⁸⁴

A kommunista párt mellett Vas megyében a leggyorsabban szerveződő párt az SZDP volt. Szentgotthárdon kívül azonban nem játszott jelentősebb szerepet a németek által lakott községekben. Hasonló volt itt az NPP helyzete is, mert csak a járási székhelyen volt szervezete. A Polgári Demokrata Párt egyetlen német községben sem tudott szervezetet létrehozni. Legjelentősebb befolyással a megyében az FKGP rendelkezett; a német községekben már a felszabadulást megelőző időszakban is jelentős tömegeket állított maga mellé. A szentgotthárdi járásban 1945 nyarán taglétszáma megközelítette a 700 főt. A járás német községeinek nemzeti bizottságaiban is túlsúlyban volt az FKGP. Pornóapáti és Nemesmedves községekben az MKP-nak még 1945. szeptember végén sem volt helyi szervezete.⁸⁵

Magyarországon 1945 nyarán, illetve ezt megelőzően a németek által lakott községekben a politikai helyzet alakulásában jelentős szerepet

⁸³ MSZMP Archivum, Győr. 11. f. 1. öe. Az MKP Sopron megyei jelentése.

⁸⁴ MSZMP Archivum, Szombathely. F. 26. — 1945 — 2. öe., 6. öe. és az 1945. szeptember 15-i jelentés.

⁸⁵ Uo. 2. öe. és 6/1945. július 23-i jelentés a szentgotthárdi szervezetekről.

játszott a földosztásról szóló rendelet megjelenése, illetve ennek az előírása, hogy: „*Teljes egészében és nagyságra való tekintet nélkül el kell kobozni a hazaárulók, a nyilas, a nemzetiszocialista és egyéb fasiszta vezetők, a Volksbund-tagok, továbbá a háborús és népellenes bűnösök földbirtokait.*” Ez közvetlenül és jelentős mértékben érintette a német nemzetiségű lakosságot. A rendelet végrehajtása során elkerülhetetlenül szembe kellett nézni a telepítés problémájával is. Mivel azonban a telepítésről még szó sem lehetett, az érintett német nemzetiségű lakosságot internálták.⁸⁶

Esztergomban a városi rendőrkapitányság jelentése szerint 1945. július 19-én 839 fő volt az internáltak száma. Ezekből 222 főt szabadon engedtek, a 117 nyilas mellett 392 volksbundos, 19 SS-katona, 17 Wehrmacht-katona volt, 72 fő egyéb okok miatt volt internálva, utóbbiak többsége is német volt.⁸⁷

Komáromban a Csillag-erődben is hasonló internálótábor létesült, 2500 fő volt az internáltak száma. A táborban bekövetkezett 5 elhalálozás miatt a megyei törvényhatósági gyűléseken több alkalommal szerepeltek a táborbeli állapotok.⁸⁸

A volksbundosok kérdésével foglalkozott 1945. április 21-i ülésén Sopron város és vármegye Nemzeti Bizottsága is. Az a döntés született, hogy „amíg internáló táborok nem létesülnek a nyilasok és volksbundosok számára, addig a 16—60 év közötti férfiakat, a 16—40 év közötti nőket munkaszolgálatra kell kötelezni”.⁸⁹

A tisztán szlovén anyanyelvű lakosságú Vas megyei Felsőszölnök községben 1945 nyarán több szigorú rendszabályt vezettek be a volksbundisták ellen. Nyilvántartásba vették a Volksbund helyi fiókegyletének tagjai közül a 16—50 év közötti férfiakat. A különböző közmunkákra (erdőirtások, a szovjet hadsereg számára végzendő különböző szállítások stb.) elsősorban a volksbundistákat rendelték ki. Rendszeresen 70 főt

⁸⁶ Balogh Sándor 1981. 98.

⁸⁷ KmL XXIV/2. Esztergom városi rendőrkapitányság 1.032/1945. sz. jelentése.

⁸⁸ Uo. Komárom-Esztergom k. e. e. vm. közgyűlési jegyzőkönyve az 1945. szeptember 26-án Esztergomban, 1945. október 29-én Tatán és 1945. december 29-én Komáromban megtartott ülésekről.

⁸⁹ SVL Sopron város és vármegye NB iratai. Az 1945. április 21-i jegyzőkönyv.

vezényeltek ki a farkasfai uradalmi erdőkben végzendő munkákhoz, majd további 30 volksbundos kirendelésére került sor 1945 októberében a község közvetlen szomszédságában lévő erdőségekre.⁹⁰

2. A FÖLDREFORM

A Budapesti Nemzeti Bizottság 1945. április 11-i ülésén vitatták meg a németiség ügyét a földosztás végrehajtásával összefüggésben. A vitával nagyjában egyidejűleg a Nemzeti Parasztpárt adta ki — a pártok között elsőként — a *Ki az országból a sváb hazaárulókkal!* jelszót. Kovács Imre a Szabad Szó 1945. április 10-i számában erősen nacionalista szemléletű indoklással próbálta ezt a követelést alátámasztani: „A svábság egy batyuval jött ide, egy batyuval is menjen.” Az NPP állásfoglalásához a kommunista párt is csatlakozott. Szabad Nép Sváb hazaárulók című cikkében azzal üdvözölte a kezdeményezést, hogy: „A Nemzeti Parasztpárt a magyar nép szívéből beszélt.” A kommunista párt a svábkérdést összekötötte a nincstelen parasztság földhöz juttatásával. A Szabad Néppel egy időben a Kis Újság azt követelte: „Ki kell telepíteni a hazai svábságot.” A későbbiek során a lap viszont már a kitelepítendőek számának csökkentési lehetőségeit kereste.⁹¹

A földreform végrehajtásakor elkobozták a volksbundosok földbirtokait.⁹² (Lásd 2. táblázat.) A volksbundisták kifejezetten ellenségesen és a tettelegességtől sem visszariadva fogadták a földosztókat, illetve a földhözjuttatottakat.⁹³

A magyar társadalom egyik megoldatlan problémája a földkérdés volt a felszabadulást követő időben. Az agrárforradalom végrehajtása jelentős tömegeket érintett. A felszabadulás után a legtöbb községben rövid időn belül megalakultak a földigénylő bizottságok. Első lépésként számba vették a földigénylőket, majd a megváltás alá kerülő területeket. Egy 1945.

⁹⁰ VamL Felsőszölnöki körjegyzőség iratai, 933/1945. sz.

⁹¹ Balogh Sándor 1981. 99—100.

⁹² Farkas Gábor 1970a 178.; Dávid Lajos é. n. 42.; Zielbauer György 1982. 425.

⁹³ Balogh Sándor 1981. 98—99.

2. táblázat

A Volksbund-tagoktól elkobzott földbirtokok

Megye	Földbirtokok	
	száma	területe (kat. h.)
Fejér	1 108	4 096
Komárom-Esztergom k. e. e.	1 381	5 004
Győr-Moson-Pozsony k. e. e.	2 317	19 143
Veszprém	824	5 293
Sopron	1 412	3 480
Vas	175	878
Zala	5	638
Összesen	7 222	38 532

Forrás: Somlyai Magda, M. 1955. 88.

szepember 26-án készült összesítő jelentés szerint az országban 33 308 volksbundostól 176 781 kat. h. nagyságú földterület került elkobzásra.⁹⁴

A földreform végrehajtása a németek által lakott községekben elhúzódott, mert 1946 februárjában megkezdődött a németek kitelepítése Magyarországról. A Népgondozói Hivatal már 1945. december elejétől nagy lendülettel dolgozott a kitelepítés előkészítésén, illetve lebonyolításán.⁹⁵

A földreform elleni harcban már a telepítések előtti időkben jelentős tevékenységet fejtettek ki a volt volksbundisták, különösen az osztrák—magyar államhatár mentén fekvő községekben. Pornóapátiban egy volt volksbundos — akit a faluban csak „Führernek” neveztek — tevékenysége zavarta a földreform végrehajtását. A front közeledtének hírére nyugatra menekült volksbundosok, akik erre az időre már visszaszivárogtak, olyan rémhíreket terjesztettek, mely szerint nyugaton egy „éra” nevű szervezet működik azzal a céllal, hogy toborzott alakulatai kiképzésük után Magyarországra térnek vissza a régi rend helyreállítása érdekében. A nyugatról visszatérő volt volksbundosok aktivizálódása különösen

⁹⁴ *Somlyai Magda, M. 1955. 88.*

⁹⁵ *Balogh Sándor 1981. 117.*

Alsórönök, Felsőrönök és Rábafüzes községekben érződött. Ezek az elkobzott földjeikre telepített lakosokkal szemben erőszakosan és durván léptek fel.⁹⁶

Alsószölnök községben a lakosság legnagyobb része a jugoszláv partizánok miatt rettegésben élt. Ezek a határon át-áttörve 1945. június 1-én elhurcolták Horváth István alsószölnöki lakost, a földigénylő bizottság elnökét, aki csak 1 év múlva került vissza szülőfalujába. A három nemzetiség — magyar, német, szlovén — által lakott községben erre okot az szolgáltatathatott, hogy néhány szlovén földigénylő nem a várt nagyságú földet kapta meg a földosztáskor.⁹⁷

Az ország nyugati részén a németek által lakott és a határ mentén fekvő községekben újra lábra kaptak olyan híresztelések, hogy „ezt a térséget Ausztriához fogják csatolni”.⁹⁸

3. AZ 1945. NOVEMBER 4-I NEMZETGYÜLÉSI VÁLASZTÁSOK

A választási előkészületek egyik legfontosabb eseménye annak a választójogi törvénynek a megalkotása volt, amelynek alapján a tervezett budapesti törvényhatósági és nemzetgyűlési választásokat le lehetett bonyolítani. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány a belügyminiszter által előterjesztett választójogi javaslatokat — az erre a célra összehívott pártközi értekezlet módosításait figyelembe véve — 1945. augusztus 28-án és 31-én véglegesítette. Ezzel a kormány határozatra emelte azt a sokat vitatott javaslatot is, mely szerint minden 20. évét betöltött magyar állampolgár választó és választható is egyben. Az elfogadott határozat a jobboldali elemeknek úgyszólván csak a töredékét zárta ki a választójog gyakorlásából. Ebben a nemzetközi helyzet, ezen belül Potsdam „szelleme” játszott meghatározó szerepet. A kizárási indokok jelentős korlátozása mellett lényegében minden más kérdést többé-kevésbé kompro-

⁹⁶ *Új Vasvármegye*, 1945. december 3.

⁹⁷ VamL Alsószölnöki körjegyzőség iratai, 190/1945. sz., az 1945. június 7-én kelt jelentés.

⁹⁸ PIA 283. f. 16/383. öe. Az SZDP Kőszeg városi szervezete és Vajk Artúr brennbergbányai bányaigazgató levele.

misszumos alapon döntöttek el a pártok. Így az FKGP tudomásul vette, hogy a fővárosi törvényhatósági választásokat rendelet fogja szabályozni, viszont kivívta, hogy a nemzetgyűlési választásokat választójogi törvény alapján bonyolítsák le. Ugyanakkor az MKP elérte, hogy a fővárosi törvényhatósági választásokat a nemzetgyűlési választások előtt, október 7-én megrendezik. Az 1945. szeptember 12-én nemzetgyűlési vitára bocsátott választójogi törvényjavaslat alapelveiben és szellemében lényegében megegyezett az alig két héttel korábban megjelent választási rendelettel. „A választójogi törvény, szelleme és betűje szerint, nemzetközi viszonylatban is igen demokratikus jellegű törvényalkotás volt. Legfeljebb abban a vonatkozásban nem járt el demokratikusan, hogy azokat is kirekesztette a választójogból, akik a felszabadulás előtt német nemzetiségűnek vallották magukat.” Az Országos Nemzeti Bizottság 1945. szeptember 17-én bírálta el a választásokon indulni kívánó pártok kérelmét; a belügyminiszter 1945. november 4-re tűzte ki a nemzetgyűlési választások időpontját.⁹⁹

Az MKP 1945. szeptember 23-án nyilvánosságra hozott választási programja lényegében a májusi pártértekezlet határozatainak alapult. Az SZDP nem dolgozott ki külön választási programot, hanem a XXXIV. kongresszusán elfogadott munkatervét igyekezett népszerűsíteni. Az FKGP választási programjának középpontjában a polgári demokrácia és a polgári életforma „örök eszméi” álltak. Vidéken a polgári egységet a paraszti egység létrehozására irányuló törekvéssel helyettesítette. Különleges jelentőségre tett szert az a kérdés, hogy az NPP milyen választási programmal lép fel. Az egyéni művelésen alapuló, a parasztság magántulajdonára épülő kisbirtokrendszer fenntartása mellett foglalt állást. A középrétegek közül az értelmiség iránt tanúsított megkülönböztetett érdeklődést. A nemzeti jelleg kidomborításán túl egyes parasztpárti politikusok kifejezetten nacionalista ízű hangokat is megütöttek. Az NPP választási programja a szegény- és kisparasztság számára vonzóbbnak tűnt, mint a munkáspártok hasonló jellegű követelése. De a középparasztságot az NPP sem tudta túlságosan megnyerni. A budapesti törvényhatósági választások eredményeként (az FKGP az abszolút többséget szerezte meg, a szavazatok 50,54%-át) és tanulságaként az

⁹⁹ Balogh Sándor—Jakab Sándor 1978. 55—57.

FKGP elleni általános támadás megindítása és a polgári jobboldallal szembeni erélyesebb fellépés mellett foglalt állást. Ez a választási harc újabb belpolitikai válsággal fenyegetett. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökének közreműködésével 1945. október 16-án megkezdődött tárgyalások a választási küzdelem higgadtabb mederbe való terelésére irányultak. A kisgazdapárt hivatalos vezetőinek magatartásával ellentétben a képviselőjelöltek, s főleg a klérus emberei, változatlan tartalmú és jellegű agitációt folytattak. Mindszenty hercegprímás 1945. október 18-i pásztorlevele pedig csak betetőzte, véglegesítette a jobboldal egységének létrejöttét. A pásztorlevelet az ország legtöbb katolikus templomában már a választások előtti héten felolvasták, sőt olykor nem is egy alkalommal. „De a papság sok helyütt gondoskodott a november 4-én történő felolvasásáról is. Ezek után már nem volt meglepő, hogy a hívők — az ország számos helyén — egyenesen a templomból járultak a szavazóurnákhoz, úgy, ahogy Lentikápolnán.” A november 4-i választásokon 4 774 653-an járultak az urnákhoz, az FKGP az érvényes szavazatok 57,03%-át, az SZDP 17,41, az MKP 16,59, az NPP 6,87, a PDP 1,62 az MRP 0,12%-át kapta.¹⁰⁰

Fejér megyében az összes szavazatok 63,5%-át a kisgazdák szerezték meg. Az MKP a szavazatok 11,9, az SZDP 15,6, az NPP 6,5%-át kapta, a PDP csupán 2,2%-át. Ennek következtében az FKGP 11, az SZDP 4, az MKP és az NPP 1 képviselőt küldhetett Fejér megyéből a parlamentbe.¹⁰¹

A német községekben az FKGP nyerte el a szavazatok 60,9%-át, ezen települések aránya az országos átlagot jóval meghaladta. A bányászok által lakott német településeken és még néhány más községben az FKGP a szavazatok 50%-át vagy ez alatti eredményt tudott csak felmutatni. Ilyen községek voltak: Diósd (kb. 50%), Újbarok (kb. 49%), Vérteskozma (kb. 30%) és Etyek, ahol az FKGP 58,9%-os eredményt ért el.¹⁰²

Komárom-Esztergom k. e. e. megyében az 1945-ös választások az országostól eltérő eredményeket hoztak. A megye 99 829 szavazatából az MKP 28,6 az SZDP 25,2, az FKGP 41,0%-ban részesedett, míg az NPP-re

¹⁰⁰ Uo. 59—61.

¹⁰¹ *Strasszer György* 1970. 420—421.

¹⁰² PIA 283. f. 38—20. öe. Ezek az adatok kisebb eltéréssel megtalálhatók az MSZMP Archivum, Székesfehérvár. F. 2. 22. öe. alatt, de az adott képen lényegesen nem változtatnak.

3. táblázat

Az 1945-ös választások eredménye a Fejér megyei német községekben

Község	Szavazatok száma					
	MKP	SZDP	FKGP	NPP	PDP	összesen
Mór	752	479	2571	298	286	4386
Ercsi	750	320	1779	57	60	2966
Diósd	349	291	736	50	42	1468
Bakonykúti	28	4	54	—	—	86
Bakonyársarkány	22	17	255	16	2	312
Balinka	67	101	207	2	5	382
Vérteskozma	248	51	360	248	13	920
Guttamási	8	1	91	1	—	101
Isztimér	39	4	305	1	1	350
Pusztavám	99	34	570	18	21	742
Hercegfalva	162	331	1945	290	44	2772
Nadap	13	31	183	1	5	233
Etyek	308	181	772	38	16	1315
Mány	183	217	657	15	10	1082
Szár	163	314	609	13	17	1116
Újbarok	25	67	93	4	5	194
Vértesacsá	260	94	895	10	31	1290
Vértesboglár	64	73	470	12	5	624
Bicske	760	615	1975	123	64	3537
Gánt	88	116	336	5	10	555
Martonvásár	131	279	1037	160	35	1642
Összesen	4519	3620	15900	1362	672	26073

Forrás: PIA 283. f. 38—20. öe.

2,2, a PDP-re 2,6% jutott. A megmaradó közel 0,4% az MRP-re esett. Tatabányán és a szénmedencében a választási eredmények mást mutattak. A kisgazdapárt a bányatelep 4 községében (Alsógalla, Felsőgalla, Bánhida és Tatabánya) csekély befolyással rendelkezett. A választási küzdelem kimenetelét itt egyértelműen a két munkáspárt fölényes győzelme jellemezte. A leadott szavazatok 87%-a a két munkáspártra jutott (MKP-ra 53,6%, az SZDP-re pedig 33,4%). Alsógalla községben sikerült az FKGP-nek 20,3%-os eredményt elérni, azonban az MKP

4. táblázat

Az 1945-ös választások eredménye a tatai járás német községeiben

Község	Szavazatok száma					
	MKP	SZDP	FKGP	NPP	PDP	összesen
Agostyán	50	54	163	2	2	271
Baj	86	88	131	8	7	320
Dunaszentmiklós	15	9	169	—	7	200
Kecskéd	58	100	167	—	9	334
Környe	323	193	627	60	20	1223
Szomor	34	41	178	3	3	259
Tarján	49	50	266	86	6	457
Várgesztes	23	38	93	10	1	165
Vértessomló	154	115	49	6	2	326
Vértestolna	57	6	137	1	2	203
Összesen	849	694	1980	176	59	3758

Forrás: PIA 283. f. 38—20. öe.

20,7%-a mellett az SZDP abszolút győztesként került ki itt 55,9%-os részesedésével a választási küzdelemből.¹⁰³

Tatabánya körzetével szemben a tatai járásban más eredmények születtek. Itt az MKP 14 377 szavazatával 35,2%-os, az SZDP 11 450 szavazatával 28,0%-os, az FKGP 13 005 szavazattal 31,7%-os eredményhez jutott. Az NPP 1606 (4,0%), a PDP 455 (1,1%) szavazatot kapott. A tatabányai szénmedence 4, németek által lakott, községtől eltekintve a két munkáspárt gyengébb eredményhez jutott a választások során. Az esztergomi járás választási eredményeinél azt kell megállapítanunk, hogy az MKP és SZDP a bányászok által lakott falvakban abszolút többséget szerzett. Dorogon az MKP 1630, az SZDP 1396 szavazatával szemben az FKGP csak 556 szavazatot kapott. Az FKGP csak Máriahalom (Kirva) községben játszott jelentősebb szerepet, ahol a szavazatok 71%-át kapta meg. Az esztergomi járásban az MKP 37,7, az SZDP 27,3, az FKGP 30,6, az NPP 2,9, a PDP pedig a szavazatok 1,5%-át kapta meg.¹⁰⁴

¹⁰³ Gombkötő Gábor—Horváth Géza 1972. 13—14.¹⁰⁴ PIA 283. f. 28—20. öe. A tatai és az esztergomi járás kimutatásaiból kigyűjtve.

Veszprém megyében a kommunisták választási agitációját Pápán és a megye székhelyén nagygyűlés zárta le. Pápán Ratkó Anna és Veszprém-ben Andics Erszébet és Szél Jenő mondott beszédet. A kisgazdapárt „hadjáratának” záró akkordja országos jelentőségű volt, mert a választások előtt katonai szolgálatra hívták be a kommunista párt tagjai közül azokat, akiket besoroztak. A választások eredményei meglepetéssel szolgáltak, mert a kommunista pártra leadott szavazatok aránya messze lemaradt az országostól. Az MKP 12,8, az SZDP 13,4, az NPP 7,6 és a PDP 1,1%-os szavazati aránya mellett az FKGP a szavazatok 65,1%-át kapta.¹⁰⁵

A kommunista párt főleg a bányavidékeken ért el jó eredményt. Meglepetésül szolgált Pápa választási eredménye. Itt arra lehetett számítani, hogy az MKP jobb eredményt fog elérni, mivel a városban a munkásmozgalom a háború előtti időben is erős volt. Az MKP Pápán a megyei átlagnál ugyan jobb eredményt ért el, pedig a szavazatoknak csupán 13,5%-át kapta meg. Jó eredményt ért el Pápán 24,6%-os szavazati részesedésével az SZDP, de a két munkáspárt így sem tudta ellensúlyozni az FKGP 55,7%-os eredményét. A város lakói többségének még illúziói voltak a kisgazda Sulyok Dezső jelölttel szemben. Sulyok a felszabadulás előtt szembeszállt a nyilasokkal, németellenes volt, emiatt és nyugatcentrikus politikai magatartása miatt többször összeütközésbe került a hatóságokkal. Pápa és a környék lakói arra számítottak, ha egy városbeli jut az Országházba, az jobban képviseli majd ott a város érdekeit. Ugyanúgy voltak a városlődi születésű szociáldemokrata listavezetővel, Peyerral is, aki a választások előtt különösen sokat tartózkodott Pápa és Ajka térségében. Az, hogy Veszprém megyében az országos átlagot sem érte el az MKP, elsősorban az országosnál is erősebb egyházi befolyásnak volt a következménye. A kommunista jelöltek közül Horváth István jutott be a parlamentbe, mert Molnár Erik lemondott veszprémi mandátumáról. Az SZDP Veszprém megyei képviselője Peyer Károly lett, az FKGP pedig 7 képviselőt küldhetett a parlamentbe.¹⁰⁶

A megye 46 németek által lakott községében a választások előkészítése során a választójogból való kizárások elbírálása jelentett gondot.

¹⁰⁵ MSZMP Archívum, Veszprém. 22. F. 76. öe. Kimutatás az 1945. november 4-i választások összesítő jelentéseiből.

¹⁰⁶ *Veszprém megye fejlődése* 46—48.

Herendről kb. 800 szavazóra számítottak az itteni katonasággal együtt, de 80 személytől megvonták a szavazati jogot volksbundos tagságuk miatt. Herenden a 802 szavazatból az FKGP-re 705, az MKP-ra 61, az SZDP-re 28, az NPP-re 8 jutott.¹⁰⁷

Veszprém megye németek által lakott községeiben 2093 főt fosztottak meg a választójogtól „volksbundos tagsága miatt”. Néhány adat ezzel kapcsolatosan: Herendről 80, Tótvázsonyról 54, Városlődről 95, Ácsteszérről 99, Akáról 67, Bakonygyiróról 153, Bakonyszombathelyről 95, Olaszfaluról 132, Pénzeskút-Lókút községekről 331, Nagyesztergárról 109, Bakonyjákóról 315 és Németbarnagról 121 főnek nem volt választójoga. A megye 33 németek által lakott községében összesen 448 főnek vették még el a választójogát, az előzőekben történt tételes felsoroláson kívül.¹⁰⁸

A németek által lakott községekben az FKGP-nek még a megyei átlagnál is magasabb volt a szavazati aránya, 15 583 szavazattal 77,5%-os. Az MKP 1455 szavazattal 7,2%-ot, az SZDP 1809 szavazattal 9,0%-ot, az NPP 970 szavazattal 5,5%-ot, a PDP pedig 175 szavazattal 0,8%-ot kapott. Több községben az FKGP kapta meg a szavazatok közel 100%-át, pl.: Vöröstó 98,7%, Bakonygyepes 98,5%, Pápanyögér 95,7%, Túskevár 93,1%. Több községben a választójogtól való megfosztás miatt az arányok jelentősen eltorzultak. Pénzeskút-Lókút községben a 175 szavazattal szemben 331 fő nem rendelkezett választójoggal. Az előbbiekhöz hasonlóak voltak az arányok Németbánya, Ganna, Bakonyjákó, Nagytevel és Iharkút községekben is.¹⁰⁹

Győr-Moson megyében a kommunista párt egyik elve a munkásegység megteremtése volt. Az MKP megyei vezetősége a választáson való indulásnál a közös lista mellett foglalt állást, ezt támogatta a Szakmaközi Bizottság is. Az SZDP vezetősége a közös lista ellen szavazott. A kisgazdapárt a választási harcban jelentős erőket sorakoztatott fel, tovább folytatódott az 1945 nyarán megkezdődött jobbrtolódás. A kisgazdapárthoz csatlakozott a kispolgárság nagy része, teljes számban itt

¹⁰⁷ MSZMP Archivum, Veszprém. 22. F. 72. öe. Az MKP Herend községi szervezetének 1945. október 18-i jelentése.

¹⁰⁸ VmL XXI/3. 4-7. dob. Az 1945. évi választások névjegyzékei alapján.

¹⁰⁹ MSZMP Archivum, Veszprém. 22. F. 76. öe. Községi választási névjegyzékek alapján.

találhatók a kiskereskedők és kisiparosok. A megyében olyan áthidalhatatlan ellentétek mutatkoztak, hogy a közeledés legcsekélyebb jelei sem voltak tapasztalhatók. Az 1945. november 4-i választások győztese a megyében 116 902 szavazattal (58,5%) az FKGP volt. Az SZDP 42 033, az MKP 26 369 szavazattal 21, illetve 13,2%-ot kapott. Az NPP 12 412 szavazattal 6,2%-ot, a PDP 1609 szavazattal 0,8, az MRP 576 szavazattal csak 0,3%-ot ért el. Az FKGP 9, az SZDP 3, az MKP 2, az NPP 1 képviselőt küldhetett a parlamentbe a megyéből.¹¹⁰

A megye németek által lakott községeiben a megyei átlagoktól csak néhány %-os eltérések voltak tapasztalhatók. A FKGP 5019 (50%), az MKP 2072 (19,9%), az SZDP 2195 (21,1%) szavazatot kapott. Az NPP 9,9%-os eredményével, a PDP-vel és az MRP-vel együtt, nem játszott lényeges szerepet a német községekben. Kiemelkedő eredményt ért el az FKGP Bezenye, Dunacsun, Lébény községekben. Az FKGP Hegyeshalomban is átlagon felüli eredménnyel zárt a választások során.¹¹¹

Az MKP-nak a németek által lakott községekben 1945. november 4-én 1391 tagja volt, s a választások során 1813 szavazatot kapott. Ez lényegében annyit jelentett, hogy még a közvetlen családtagokra (pl. feleségre) sem volt befolyása.¹¹²

A választójogtól megfosztottak száma nem áll rendelkezésünkre. Létszámuk azonban jelentős lehetett. Lébényben az 1941-es adatok szerinti 3507 lakosból 1830 fő kapott szavazati jogot. Ezzel szemben Mosonszentjánoson 4482 lakosból 968, Mosonszentpéteren a 2477 főből 345, Mosonszolnokon a 3171 személyből 460 fő kapott szavazati jogot.¹¹³

Sopron megyére és Sopron városára alig rendelkezünk forrásokkal, egyetlen dokumentumra, az ún. Faraghó-féle statisztikára támaszkodhatunk. Sopron város 17 128 szavazatából 11 318 (66,3%) az FKGP-ra jutott. Az MKP-ra 1959 (11,3%), az SZDP-re 3394 fő (19,7%) szavazott, az NPP 270, a PDP 142, az MRP 45 szavazatot kapott. Az FKGP szavazóinak 71,01%-a nő volt.¹¹⁴

¹¹⁰ *Dávid Lajos é. n.* 61.

¹¹¹ PIA 283. f. 38-18. öe. 83—84.

¹¹² MSZMP Archivum, Győr. 12. F. I. öe.

¹¹³ PIA 283. f. 38-18. öe. 83—84.

¹¹⁴ Uo. 110—111.

5. táblázat

Az 1945-ös választások eredménye a soproni járás német községeiben

Község	Szavazatok száma						összesen
	MKP	SZDP	FKGP	NPP	PDP	MRP	
Ágfalva	120	67	115	3	24	2	331
Balf	42	2	130	5	1	—	180
Fertőboz	74	4	274	—	1	—	353
Fertőrákos	126	160	737	4	15	8	1050
Harka	66	49	121	8	1	—	245
Sopronbánfalva	43	212	318	13	4	10	600
Németzsidány	15	—	122	2	1	—	140
Összesen	486	494	1817	35	47	20	2899

Forrás: PIA 283. f. 110—111. öe.

Jelentős lehetett Sopron megyében és Sopron városában is a választójogtól megfosztott németek száma. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint a soproni járás községeiben 12 935 volt a lakók száma. Ebből 2900 fő kapott szavazati jogot. Ebből a szempontból külön kell megemlítenünk Fertőrákost és Sopronbánfalvát. Sopronban a 42 255 lakóból csak 17 128 volt a választók száma.

Vas megyében a politikai pártok már 1945 augusztusában megkezdték a választásra való felkészülést. A két munkáspárt vezetői megbeszélést tartottak egy pártközi bizottság létrehozása céljából. A két munkáspártban bizakodó hangulat volt tapasztalható, de a kommunista párt azt is látta, hogy a FKGP-nak óriási befolyása van a tömegekre, és ez a befolyás csak napról napra erősödik. A választások előtti időben egyre erősebben érződtek különböző Nyugatról származó híresztelések, melyek szerint ezt a területet Burgenlandhoz fogják csatolni.¹¹⁵

A választásokon a működő pártok közül csak négy indult. Az FKGP 106 684 (72,2%), az SZDP 19 292 (13,2%), az MKP 13 567 (9,3%), az NPP 7511 (5,2% szavazatot kapott. Az adatokból kiderül, hogy a két

¹¹⁵ MSZMP Archivum, Szombathely. F. 35/1945. 3. öe. Idézi: Zielbauer György 1982. 426.

munkáspárt önbizalma a választások előtt túlzott volt, ugyanis az FKGP egyedül háromszor annyi szavazatot kapott, mint a három baloldali párt együttvéve. Az FKGP a megyében 15,1%-kal magasabb arányt ért el, mint országosan. Az FKGP a szentgotthárdi járásban 86,2%-os kimagasló eredményt ért el.¹¹⁶

A németek által lakott községekben Vas megyében az FKGP került ki győztesen a választásokból, s a horvát és a szlovén községekben is a legtöbb szavazatot kapta. A németek által lakott községekben és Felsőszölnökön jelentős volt azoknak a száma, akiket az 1945:VIII. tc. alapján megfosztottak a választójogtól. Csak Alsőrönök, Felsőrönök, Pornóapáti, Szentgotthárd és Vaskeresztes német községek és Felsőszölnök adatai állnak rendelkezésünkre. E községekben 642 fő volksbundos, 68 fő nyilas és MÉP párttagsága miatt nem kapott választójogot. A 6. táblázat adataiból az is megállapítható, hogy a nemzetiségi községekben az FKGP-re szavazott a nők jelentős része, a három baloldali párt a nők szavazatainak csupán 13,9%-át kapta. Az egész megyét tekintve a nők 76,9%-a szavazott az FKGP-re.¹¹⁷

A nemzetiségek által lakott községekben különösen erős volt a katolikus egyház befolyása. Helyesen állapította meg a választási eredmények értékelésekor a Szabad Vasmegye cikkírója: „az FKGP eredményét nagyban elősegítette, hogy Vas megye katolikus papsága túlnyomó része — a hercegprimás utasításain túl — antidemokratikus érzelmektől fűtve játszott közre a választások során”.¹¹⁸

A munkáspártok, különösen a kommunista párt választási eredményének okát az agitációs és felvilágosító munka gyengeségében kell keresnünk. A választási eredmény mutatott rá a nők körében végzendő politikai munka fontosságára. Az ellenzéki erők egyoldalú ráhatás alapján könnyen megnyerhették a nőket „a vallás megszüntetésének, a családi kötelék szétrombolásának hazug jelszavaival”. Vas megyében is a jobboldal került ki győztesen a választási küzdelmekből. Az eredmények alapján az MKP 1, az SZDP 1, az FKGP 8 képviselőt küldhetett a parlamentbe. A választásokat értékelve a következőket állapította meg a

¹¹⁶ VamL Az 1945-ös választások iratai.

¹¹⁷ Uo. Kimutatások, névsorok, összesítő jelentések.

¹¹⁸ Szabad Vasmegye 1945. november 6.

6. táblázat

Az 1945-ös választások összesített eredménye Vas megye nemzetiségi községeiben

Terület	Szavazatok száma				
	MKP	SZDP	FKGP	NPP	összesen
Horvát községek	82	48	1707	9	1846
Szlovén községek	101	92	2618	30	2841
Német községek	170	58	1063	9	1300
Szentgotthárd	276	333	1151	35	1795
Összesen	629	531	6539	83	7782
Ebből nő	232	248	3701	35	4216

Forrás: Zielbauer György 1982. 426.

Szabad Vasmegye cikkírója: „A cél világos. Ha Vas megye szelleme reakciós, akkor ezt demokratikussá kell átalakítani.”¹¹⁹

Észak- és Nyugat-Dunántúl térségében Komárom-Esztergom megye kivételével a választások során az SZDP minden megyében megelőzte a kommunista pártot. Az ún. Faraghó-féle statisztika alapján az SZDP 1945. november 4-i taglétszáma és a választási eredmények összefüggéseinek bemutatására nyílik lehetőség.¹²⁰ Fejér megye móri és váli járásában az SZDP 26 helyi szervezetéből 14 németek által lakott községben működött. A két járás 2314 SZDP-tagjából 742 a német községekben élt. A két járás 6013 SZDP-re jutott szavazatából 2806 a német községekre esett. Az SZDP Fejér megyében a szavazatok 12%-át kapta meg a német községekben, s ez a párttagság négyszerese.¹²¹

Komárom-Esztergom k. e. e. megyében az esztergomi és a tatai járásban 7155 SZDP-tagot tartottak nyilván; a párt az 1945. november 4-i választásokon 18 239 szavazatot kapott. A két járás 38 SZDP-szervezetéből 19 német községekben működött, s a taglétszámból 4512 fő itt tevékenykedett. Az SZDP-re adott szavazatok közel 50%-a (9370) a német községekre jutott.¹²²

¹¹⁹ U. o.¹²⁰ PIA 283. f. 38-13. öe.¹²¹ Uo. 9. és 20. öe.¹²² Uo. 10. és 20. öe.

Veszprém megye négy járásában 49 SZDP-szervezetből csak 13 működött német községekben, 560 taggal, és a választáskor 1552 szavazatot kapott. Az SZDP-re leadott szavazatok száma több községben — mint Aka, Döbrönte, Ganna, Németbánya és Herend — alig érte el a párttagság létszámát.¹²³

Győr-Moson-Pozsony megye mosonmagyaróvári járásának 19 községében működött SZDP-szervezet, ebből 14 németek által lakott községekben. A járásban 1948 SZDP-tagra 3718 szavazat jutott. A német községekben 1238 tagra 2225 szavazat esett. A járásban 1 párttagra 1,9, a német községekben pedig 1 SZDP-tagra 1,8 szavazat jutott.¹²⁴

Az SZDP-nek Sopron megyében Sopron mellett csak 4 községben volt helyi szervezete, 366 taggal. A községekben az SZDP csak 490 szavazatot kapott. Fertőrákoson az SZDP 235 taggal rendelkezett, s a választásokon 160 szavazatot kapott.¹²⁵

Vas megyében Kőszegen kívül 5 németek által lakott községben volt az SZDP-nek helyi szervezete 248 taggal, ahol 1945. november 4-én 416 szavazatot szereztek. Pornóapáti, Rábfüzes és Vasszentmihály községekben a szavazatok száma kevesebb volt, mint a párttagság létszáma.¹²⁶

Az 1945-ös választások időszakában Észak- és Nyugat-Dunántúl térségében 47 németek által lakott községben még nem volt helyi szervezete az SZDP-nek. Ezek (megyék szerint) a következők:

Fejér megye 5 községében: Alcsut-Vérteskozma, Diósd, Guttamási, Isztimér, Bakonykúti

Komárom-Esztergom megye 3 községében: Dunaszentmiklós, Leányvár, Vérttestolna

Veszprém megye 27 községében: Kislőd, Ajkarendek, Bakonygyepes, Magyarpolány, Kolontár, Tüskevár, Bakonykoppány, Béb, Iharkút, Nagytevel, Nagygyimót, Márkó, Bánd, Magyarbarnag, Németbarnag, Vöröstó, Szentgál, Csehbánya, Bakonyoszlop, Lókút, Porva, Bakonygyirót, Ácsteszér, Bakonybánk, Olaszfalu, Csatka, Pénzeskút

¹²³ Uo. 8. és 19. öe.

¹²⁴ Uo. 6. és 18. öe.

¹²⁵ Uo. 7. és 18. öe.

¹²⁶ Uo. 5. és 17. öe.

Győr-Moson-Pozsony megye 4 községében: Lébény, Magyarkimle,
Mosonszolnok, Vág
Sopron megye 3 községében: Balf, Fertőboz, Németszidány
Vas megye 5 községében: Vaskeresztes, Alsószölnök, Nemesmedves,
Jakabháza, Felsőőrnök

Tehát Észak- és Nyugat-Dunántúl 127 németek által lakott községének 37,8%-ában nem tudtak SZDP-szervezetet létrehozni az 1945. november 4-i választások idejére.¹²⁷

¹²⁷ A 122—126-ig terjedő jegyzetekben felsorolt források alapján.

A NÉMET NEMZETISÉGŰ LAKOSSÁG KITELEPÍTÉSE ÉSZAK- ÉS NYUGAT-DUNÁNTÚLON

A közép- és délkelet-európai országokban élő német nemzetiségű lakosságnak vagy egy részének kitelepítése már a második világháború idején felmerült, mégpedig a legellentéesebb céllal és oldalról. A hitleri Németországban 1942 tavaszán 25 éves tervet dolgoztak ki a megszállt lengyel és szovjet területek elnémetesítésére. A londoni csehszlovák emigráns kormány köreit is élénken foglalkoztatta a szudétanémetek háború utáni kitelepítése, amihez 1942 végén, 1943 elején lényegében a nyugati szövetségesek is hozzájárultak. A hitleri kormányzat a háború végén a „népi németeket” megpróbálta Németországba evakuálni. A kiűritések alkalmával több százezer német nemzetiségű lakos hagyta el a délkelet-európai országokat. A menekülés áradata azonban ezzel nem fejeződött be, a háború után is folytatódott, azzal a különbséggel, hogy most már maguk a felszabadult országok kormányai igyekeztek németjeiktől megszabadulni. Lengyelországból és Csehszlovákiából milliós nagyságrendű tömegek távoztak el Németországba. Ennek következtében 1945 júliusában az USA kormánya jegyzékben tiltakozott a csehszlovák kormánynál a németek egyoldalú és tömeges kiutasítása miatt. A potsdami értekezlet tehát valójában már egy megindult és jelentősen előrehaladott folyamatot szentesített. A kitelepítésről szóló döntés indítékai, illetőleg háttere persze korántsem volt azonos Lengyelország és Csehszlovákia, valamint Magyarország esetében. A magyarországi németiség kitelepítését nem annyira a magyar, sokkal inkább a csehszlovák kormányszervek szorgalmazták, azzal az egyáltalán nem is titkolt célzattal, hogy az innen távozó németek helyére telepíthessék át a szlovákiai magyar nemzetiségű lakosságot. A németek kitelepítésének ügyét a potsdami értekezlet a csehszlovák és lengyel kormányokra, Magyarországon pedig a Szövetséges Ellenőrző Bizottságra bízta. Ezzel

az Ideiglenes Nemzeti Kormány és az azt követő magyar kormányok feladatait, kötelezettségeit a német nemzetiségű lakosság kitelepítésével kapcsolatban a békekötésig a SZEB határozta meg és ellenőrizte.¹²⁸

„A német nemzetiségű lakosság kitelepítése Magyarországról tulajdonképpen 1945 februárjában kezdődött meg, amikor a szovjet katonai hatóságok a Tiszántúlon élő németek egy részét deportálták a Szovjetunió területére, de közülük elsősorban a nőket 1945 nyarán hazaengedték.”¹²⁹

A deportálások kezdetének időpontját a korabeli források alapján — Balogh Sándor megállapításával szemben — 1944. december végére kell tennünk. Csanád-Arad-Torontál k. e. e. vármegye főispánjának utasítására az eleki járás főszolgabírája részletesen leírta a deportálás lefolyását. A jelentés legfontosabb megállapításai a következők: „Elekre 1944. december 26-án egy 200 főt számláló ún. GPU-osztag szállásolta el magát. Az osztag őrnagy rendfokozatú parancsnoka még aznap este elrendelte a község lakosságának összeírását. A névsorok elkészítése után, 1945. január 1-én éjjel 22.00 órakor a járási főszolgabíró a német nemzetiségű, illetve német nevű lakosság mozgósítására kapott megbízást a szovjet parancsnoktól. Minden 17,5 évtől 35 éves korig terjedően a nők, illetve 16,5 évtől 45 éves korig a férfiak 20 napi élelemmel és ruházattal jelentkezni voltak kötelesek a kijelölt gyűjtőhelyeken. Az orosz parancsnok engedélyezte egy — a kommunista párt, a kisgazdapárt tagjaiból és kipróbált magyar érzelmű emberekből álló — felmentési bizottság megalakítását. Ez a bizottság 250 személy felmentésére tett javaslatot. A javaslatot az orosz parancsnokság elutasította, majd 1945. január 2-án reggel 7 órakor elrendelték minden fenti korhatárú német nevű egyén jelentkezését. Az emberek összegyűjtése 1945. január 11-én befejeződött, majd Gyuláról, Mezőberényből érkezettekkel együtt a vagonokba való elhelyezés már délre befejeződött. A három példányos névsor 1903 főt tartalmazott, majd a szállítmány 1945. január 11-én elhagyta Elek község vasútállomását. Az elszállítottakból 983 fő volt az eleki lakos, 320 fő Almáskamarásról, a többi Gyuláról és Mezőberényből került kiszállításra. Kern József az MKP járási és eleki szervezetének a vezetője nem

¹²⁸ Balogh Sándor 1981. 97—98.

¹²⁹ Zielbauer György 1969. 70—71.

fogadta el csak a saját személyére és leánya részére biztosított felmentést, és a szerelvénnel együtt elhagyta a községet.”¹³⁰

A deportáltak közül a betegeket a szovjet hatóságok 1945 őszén és 1946 nyarán hazaengedték az ukrán területeken felállított táborokból. Az elekiek zöme azonban csak 1947. július 13-án érkezett haza, férfiak és nők egyenesen. *Az azóta eltelt 43 esztendő is kevésnek bizonyult arra, hogy a kellemetlen emlékeket elfelejtsék azok, akiknek a legkisebb bűnük, vétkük sem volt a kikerülésre, csupán az, hogy német hangzású nevük volt.*¹³¹

A német nemzetiségű lakosság deportálása Délkelet-Dunántúl (Baranya, Tolna és Somogy megye keleti része) területére is áttevődött az 1945. január 20-a — a szövetséges nagyhatalmak és az Ideiglenes Nemzeti Kormány közötti moszkvai fegyverszüneti szerződés megkötése — előtti időszakban. Az Észak-Somogy térségében fekvő 10, németek által lakott, községben 200 főre tehető a Szovjetunióba szállítottak száma. Sérsekszöllősről 1944 karácsonya tájékán, majd a többi faluból 1945. január 6—21. közötti időben került sor a németek elszállítására. A 200 személyből 52 nem tért haza elhalálozás miatt.¹³²

A szovjet katonai hatóságok által közmunkára elszállított német nevű, illetve származású személyek felkutatására a baranyai alispán 1945 áprilisában az ideiglenes kormány külügyminiszterét kereste meg, aki a SZEB-nél eljárva azt a felvilágosítást kapta, hogy a Szovjetunióknak nincs szándéka őket visszatartani, hozzátartozóikhoz vissza fognak térni. Megfelelő adatok hiányában a felkutató munka nem vezethetett sikerre, ezért a megyét adatközlésre, megfelelő űrlapok kitöltésére hívták fel. Baranyában 733 személy felkutatását kérték. A létszám nem lehetett teljes, mert csak azoknak az adatait vették fel, akiknek személye politikai okok miatt nem esett kifogás alá. A baranyai jegyzékben zömmel a magyarok lakta siklói és szentlőrinci járásokból elszállítottak szerepeltek.¹³³

Tolna megyében a példát Baranya adhatta, az adatok beszerzését szolgáló körirat is utal a szomszéd megye gyakorlatára. „Az alapiraton található feljegyzés szerint valószínűleg 4134 személyt kerestettek...”

¹³⁰ CSML I. Főispáni bizalmas iratok, 26/1945. sz.

¹³¹ Zielbauer György 1969. 70—71. és 73.

¹³² Zielbauer György 1986. 87—94.

¹³³ Füzes Miklós 1986. 729—730.

Járások szerinti megoszlásuk a következő volt: dombóvári járás 400, központi járás 188, tamási járás 152, sárbogárdi járás 320, simontornyai járás 1103, völgyégi járás 1971 fő.¹³⁴

A Tolna megyei községekből elszállítottak létszáma különböző lehetett. Bátaszékről 166 személyt vittek el, míg a központi járás 7 községéből csak 16 főt összesen. A lélekszámban kisebb Kakasdról 96 személyt szállítottak el a Szovjetunióba (72 nő, 24 férfi), közülük 34-en nem tértek vissza szülőfalujukba elhalálozás miatt.¹³⁵

I. A NÉMETEK KITELEPÍTÉSÉNEK ELSŐ SZAKASZA 1946-BAN

A földreform végrehajtását ismertető résznél már tettünk említést a különböző politikai pártok kitelepítéssel kapcsolatos álláspontjairól. „A pártok 1945 tavaszán elhangzott megnyilatkozásai után az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak a Népgondozói Hivatal felállításáról szóló rendelete utalt a német nemzetiségű lakosság kitelepítésére.” De ez a rendelet is csupán annyit állapított meg, hogy „a fasiszta németek kitelepítésének” végrehajtása a Népgondozó Hivatal feladata, és a részletesebb szabályozást egy másik, később kiadandó kormányrendeletben ígérte. Feltehetően ez utóbbi körülmény készítette arra a szociáldemokrata vezetőket, hogy még a korábbinál is határozottabban foglaljanak állást abban a kérdésben, hogy számukra semmiféle svábkérdés nem létezik. A német nemzetiségű lakosságot is csak annak alapján lehet megítélni, hogy ki volt közöttük fasiszta vagy antifasiszta. Ennek szellemében az SZDP ismételten mindenkit óvott a kollektív felelősségre vonás elvének elfogadásától és alkalmazásától.¹³⁶

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány az 1945. július 1-én kiadott 3.920/1945. ME sz. rendeletében intézkedett a Népgondozó Hivatal hatáskörének kiterjesztéséről és a hazai németiség múltbeli politikai magatartásának felülvizsgálatáról. A felülvizsgálat lebonyolítására szer-

¹³⁴ Uo. 731.

¹³⁵ *Kakasd* 191—194.

¹³⁶ *Balogh Sándor* 1981. 101.

vezett bizottságok a következő kategóriákat hozták létre: *a)* az érintett személy hitlerista szervezetben vezető szerepet töltött be vagy önként lépett be az SS-be; *b)* az érintett személy hitlerista szervezet tagja volt vagy ismét felvette német hangzású nevét; *c)* az érintett személy, bár hitlerista szervezetnek bizonyíthatóan tagja nem volt, azok célkitűzéseit támogatta; *d)* az érintett személy hitlerista szervezet vezetője, tagja és támogatója nem volt.¹³⁷

A SZEB és az Ideiglenes Nemzeti Kormány közötti jegyzékváltásokat követően a SZEB 1945. november 28-i ülésének döntése szerint félmillió német nemzetiségű lakos telepítendő át Magyarországról Németország amerikai megszállási övezetébe. Vorosilov a kitelepítés végrehajtásával összefüggésben a következő ütemtervet terjesztette elő: A kitelepítendő németek 10%-át 1945 decemberében, 5%-át 1946. januárban, 5%-át februárban, 15%-át márciusban, 15%-át áprilisban, 20%-át májusban, 20%-át júniusban, a fennmaradó 10%-ot júliusban kell a kijelölt kitelepítési gyűjtőhelyekre irányítani. A SZEB elnöke 1945. november 30-án értesítette Tildy Zoltán miniszterelnököt a SZEB határozatáról, s ezzel egyidejűleg arra szólította fel a magyar kormányt, hogy a német nemzetiségű lakosság kitelepítésére vonatkozó konkrét tervét a legrövidebb időn belül készítse el.¹³⁸

A kitelepítés előkészületeit, illetőleg az azt szabályozó rendeletet — a rendelkezésre álló idő rövidege és a kitelepítendőek nagy száma miatt is — a kormány meglehetősen sietve, lényegében kapkodva tette meg, illetve dolgozta ki. A Tildy-kormány zavarát az is fokozta, hogy a szövetséges nagyhatalmak képviselői, sőt még Schoenfeld követ és Key tábornok között sem volt tulajdonképpen teljes összhang ebben a kérdésben. Azonban a kormány „nem válogathatott” a különböző információk között, mert számára — a fegyverszüneti szerződés értelmében — egyedül a SZEB hivatalos álláspontja lehetett az irányadó. A kitelepítést szabályozó kormányrendelet tervezete volt napirenden a kormány 1945. december 13-i ülésén. A SZEB határozatával magyarázható, hogy a kiscgazdapárti és főleg a szociáldemokrata miniszterek is tudomásul vették a Nagy Imre belügyminiszter által előterjesztett tervezet szövegét. Így

¹³⁷ Uo. 10—105.

¹³⁸ Uo. 110.

született meg a 12.330/1945. ME sz. rendelet a magyarországi német nemzetiségű lakosság Németországba való kitelepítéséről, mely 1945. december 29-én jelent meg.¹³⁹

A német kérdés megoldásának „legkövetkezetesebb” képviselői változatlanul a Nemzeti Parasztpártban voltak találhatóak. Kovács Imre „úgy, ahogy jöttek, egy batyuval távozzanak az országból” szempontját azonban még a párt vezetőinek és tagságának jó része sem tette magáévá. Ezzel szemben a kisgazdapárt a lehető legalacsonyabbra szeretne volna csökkenteni a kitelepítendőök számát. A kommunista párt a kollektív felelősségre vonás elvét elutasító álláspontját a német nemzetiségű lakossággal kapcsolatosan nemigen hangoztatta. Sőt, sajtójában és más megnyilatkozásaiban is eléggé elhalványultak a német kérdés osztályszempontjai, s ezáltal a közvéleményben azt a benyomást keltették, mintha az MKP is „globális” megoldásra törekednék. A koalíciós pártok közül továbbra is az SZDP foglalkozott a legtöbbet a német nemzetiségű lakosság kérdésével. Ebben a pártban már magát a kitelepítési kormányrendelet-tervezetet is igen élesen bírálták. A pártvezetőség 1945. december 27-i ülésén Szalai Sándor a kitelepítési rendeletet egyenesen katasztrófálisnak minősítette, elsősorban abból a szempontból, hogy az rontja az ország és az SZDP külpolitikai lehetőségeit. Szeder Ferenc és mások a párt főtitkárát és minisztereit a pártfegyelem megsértésével vádolták, mert azok — a pártvezetőség megkérdezése nélkül — engedményt tettek a rendelet elfogadásakor. A kitelepítés gyakorlati előkészületei még csak növelték az SZDP-ben az elégedetlenséget. Már a főtitkárságon is az a vélemény alakult ki, hogy követelni kell a végrehajtás felfüggesztését a belügyminiszteri utasítás megjelenéséig.¹⁴⁰

A magyarországi német lakosság várható nagyarányú kitelepítése az osztrák kormányköröket is komolyan foglalkoztatta. Több ízben kijelentették, hogy Ausztria részére „elviselhetetlen állapotokat teremtené”, mert sem mozdonyal, sem élelemmel nem tudják ellátni az áttelepülőket. Brankov kapitány, a jugoszláv politikai misszió titkára 1946. január második felében azért tiltakozott, mert a német—dél-szláv vegyes házasságban élő szlávokat is kitelepítik.¹⁴¹

¹³⁹ Uo. 112.

¹⁴⁰ Uo. 113—114.

¹⁴¹ Uo. 116—117.

A soproni és mosonmagyaróvári járás néhány községe mellett a Vas megyei Felsőszölnök község lakóinak 1/8-ad része (200 fő) volksbundos tagsága miatt a kitelepítendőek listáján szerepelt. Itt a kitelepítés azért maradt el, mert a „községben vendek laknak”.¹⁴²

A SZEB 1946. április 23-i ülésén készült feljegyzés szerint januártól kezdődően 41 500 német nemzetiségű lakos került kitelepítésre. Magyar adatok szerint 1946. februárban 7 községből 7237, márciusában 8 községből 11 334, áprilisban 25 községből 20 939 fő — a két adat között közel 2000 fős eltérés mutatkozik —, májusban 75 községből 49 011, júniusban 38 községből 18 479 személy került kitelepítésre Magyarországról.¹⁴³

A magyar adatokkal ellentétben — az újabb kutatások szerint — a német nemzetiségű lakosság kitelepítése már 1946 januárjában megkezdődött. „Bácsbokod községből 600 német 1946. január 10-én 11 órakor, majd újabb 40 fő január 11-én 13.30 órakor kilépett Ágfalván.”¹⁴⁴

Budaörsről szintén 1946 januárjában hagyták el a kitelepített németekkel a szerelvények a vasútállomást. „Az első szerelvény 1946. január 19-én 786 személlyel, 1946. január 22-én a második transzport, majd ezt követte a többi.” Összesen 5788 személyt telepítettek ki a községből 1946 januárjában.¹⁴⁵

1946. júniustól novemberig gyakorlatilag szünetelt a német nemzetiségű lakosság kitelepítése. A magyar külügyminisztérium és az USA németországi katonai kormányzatának megbízottai megállapodásban rögzítették a kitelepítések folytatását. Az amerikai hatóságok vállalták újabb 90 000 német nemzetiségű személy befogadását 1946. szeptember 1. és 1947. április 1. között. Valójában 1946 decemberéig mindössze még 24 789 személy hagyta el az országot, s ezzel az amerikai megszállási övezetbe történő kitelepítések lényegében befejeződtek. A Népgondozó Hivatal adatai szerint 1946. január és december között 135 655 német

¹⁴² Zielbauer György 1982. 430. Lásd továbbá: VamL Vas megyei Földhivatal, Telepítési iratok, 3638/1946. sz.

¹⁴³ Balogh Sándor 1981. 117, 128.

¹⁴⁴ UMKL XIX.-B-3-49-doboz. BM Népgondozó Hivatal iratai, 32.180/1946. sz. jelentés

¹⁴⁵ Unser Hauskalender. 1986. 46—47, 56—57, 61—64. Lásd továbbá: PIA 283. f. 16/383. öe. 39—40.

nemzetiségű személy települt át Magyarországról Németország amerikai megszállás alatti övezetébe.¹⁴⁶

A hivatalos nyugatnémet források 170 000 személyről tesznek említést, ebből azonban 20 000 személy a menekült, illetőleg a „kimentettek” kategóriában szerepel.¹⁴⁷

A magyarországi németek Németországba való kitelepítéséről szóló 12.330/1945. ME sz. rendelet végrehajtási utasítása 1946. január 4-én jelent meg, amely kimondja, hogy az áttelepülés alól mentesül az, „aki német anyanyelvű, de magyar nemzetiségűnek vallotta magát és hiteltérdemlően igazolja, hogy magyarságáért üldöztetést szenvedett. Az áttelepülésre kötelezetteknek csak 10%-át lehet mentesíteni.”¹⁴⁸

A kisgazdapárt a mentés érdekében a kitelepítésre kijelölt személyek közül a módosabb gazdák jó részét pártigazolványokkal látta el, azt a látszatot keltve, hogy már 5-6 éve tagjai voltak a pártnak. Ez a módszer az SZDP gyakorlatában sem volt teljesen ismeretlen.¹⁴⁹

A kitelepítések megkezdése után az SZDP vezetői közül többen megbeszélést tartottak a svábok mentesítése ügyében. A megbeszélésen jelen levő Szalai Sándor által készített feljegyzés értelmében „az SZDP vezetői megállapították, hogy az MKP-val az együttműködés lehetségesnek látszik, de az FKGP-val — az SZDP és FKGP közötti ellentétek miatt — ilyen nem jöhet létre”. Egy későbbben kelt feljegyzés szerint „az SZDP a következőkben a kialakítandó fellebbezési fórumok, politikai bizottságok mentesítési szerepének erősítését fogja szorgalmazni”. Megállapították továbbá azt is, hogy „ezzel együtt a Népgondozó Hivatal és a különböző rendőri szervek hatáskörének csökkentésére van szükség”. Ebben a feljegyzésben ismét hangsúlyt kapott az SZDP álláspontja, hogy „nem lehet a kollektív felelősségre vonást alkalmazni. Viszont a svábok büntetése vagy mentesítése ne adjon lehetőséget egyes pártoknak a tagszervezésre és más pártok elleni propagandára.” A feljegyzésből megállapítható az is, hogy az SZDP képvisellete nincs biztosítva több szervben, bizottságban, s ezeken a helyeken a többi párt előnyhöz jut.¹⁵⁰

¹⁴⁶ Balogh Sándor 1981. 121.

¹⁴⁷ Uo. 129.

¹⁴⁸ Magyar Közlöny, 1946. évi I. sz. 70.010/1946. BM sz. rendelet.

¹⁴⁹ Balogh Sándor 1981. 118, 121.

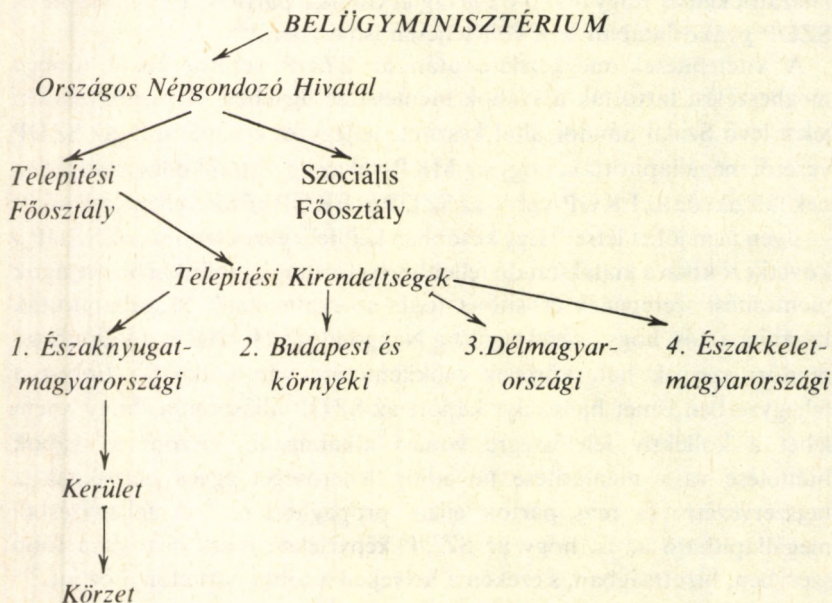
¹⁵⁰ PIA 283. f. 12/141. öe. 9.

Az Országos Népgondozó Hivatal felállítását követően Szepessy Géza kormánybiztos megkezdte a Telepítési Főosztály alsóbb szerveinek a kiépítését.¹⁵¹

Az Északnyugat-magyarországi Telepítési Kirendeltség vezetője Soltész Jenő lett, a kerületvezetők 1945. július 23-án: Győr — Sikabonyi Miklós; Pápa — Tóth Ferenc; Bicske — Dubniczky János; Mór — Sass Ernő; Székesfehérvár — Molnár András és később Rácz Pál; Szombathely — Tóth Béla; Mosonmagyaróvár — Hajós György.¹⁵²

1945 nyarán került sor a német községekben a korábban megalakult Földigénylő Bizottságok működésének felfüggesztésére. Veszprém

A Belügyminisztérium Országos Népgondozó Hivatala felépítése

¹⁵¹ GySmL I. Népgondozói Hivatal Nyugat-Magyarországi Kirendeltség iratai, XXIV. 2/1. doboz, 2/1945. sz.

¹⁵² Uo. 20/1945. sz.

7. táblázat

A Veszprém megyei németiség kitelepítési tervezete

Község	Kitelepítésre kijelöltek száma (fő)	
	Volksbund-tagság	SS-önkéntesség
	alapján	
Ajkarendek	96	7
Kislőd	242	—
Magyarpolány	541	—
Pápa	11	—
Döbrönte	220	62
Bakonyszentiván	180	40
Béb	—	31
Bakonyjákó	1400	200
Farkasgyepű	140	36
Iharkút	45	13
Németbánya	300	48
Bakonykoppány	100	30
Fenyőfő	420	—
Szücs	300	100
Összesen	3995	567

Forrás: GySmL I. Népgondozó Hivatal iratai, XXIV. 2/1. 328/1945.

megyében 1945. július 20-án több mint 20 községben került sor a bizottságok működésének beszüntetésére.¹⁵³

A kitelepítések megkezdése előtt a községi eljárások autonómiájának és a helyi nemzeti bizottságok működésének felfüggesztésére, szüneteltetésére került sor egy BM-rendelet alapján. Az első ilyen községek voltak: Diósd, Érd, Csolnok, Dág, Tát, Dorog, Nyergesújfalu, Süttő és Környe, ahol sor került az önkormányzat felfüggesztésére és a különböző gyűlések és összejövetelek tilalmának elrendelésére.¹⁵⁴

Nincsenek adataink arra vonatkozóan, hogy az említett 9 községből 1946 júniusáig volt-e kitelepítés. Hivatalos források szerint Fejér, Komárom-Esztergom és Veszprém megye 15 községében a kitelepítés

¹⁵³ Uo. 18/1945. sz.

¹⁵⁴ PIA 283. f. 12/141. öe. 10—17.

végrehajtása 1946 első felében az alábbiak szerint alakult: a) Fejér megye 6380 főnyi kitelepítettje 9 községből jött össze: Mány 223, Gánt 93, Szár 643, Etyek 2598, Hercegfalva 1299, Vértesacsca 671, Vértesboglár 806, Bicske 3, Újbarok 44 fő. b) Komárom-Esztergom megye 3 községéből 1819 fő a kitelepítettek száma: Leányvár 868, Máriahalom 637, Szomor 314 fő. c) Veszprém megye 3 községéből 1123 fő a kitelepítettek száma: Ganna 448, Bakonypölöske 384, Nagytevel 291 fő.¹⁵⁵

Veszprém megyéből az 1946. június végéig terjedő időszakban még 14 községből tervezték a német nemzetiségű lakosság kitelepítését. A kitelepítésre kijelöltek 2 csoportra osztották fel. Az elsőbe a Volksbundtagság, a másodikba az SS-be való önkéntes jelentkezés miatt osztották be a kitelepítendőket.

A kitelepítés 1946. júniusától szünetelt az országban és csak összefolytatódott tovább, mert a tárgyalások során az amerikai hatóságok anyagi és technikai feltételekhez kötötték a további kitelepítéseket. 1946 őszén Baranya, Bács-Bodrog és Tolna megyéből további 38 130 személy kitelepítésére került sor. Ekkor telepítették ki a Veszprém megyei Kislőd 440 és Bakonyjákó 1100 lakóját. Ezzel az akcióval a térségben befejeződött a német nemzetiségű lakosság kitelepítésének első szakasza. Hivatalos adatok szerint Fejér, Komárom-Esztergom és Veszprém megyéből 1946-ban 10 162 főt telepítettek ki.¹⁵⁶ Nyugat-Dunántúl térségében a Népgondozó Hivatal három helyen — Győr, Mosonmagyaróvár és Szombathely — hozott létre kitelepítési kerületeket. Győr-Moson-Pozsony k. e. e. megyében elsőként Mosonszolnokon kezdődött meg a kitelepítés, ahol 1946. április 21-én már be is fejeződött, a kitelepítettek száma 3185 fő volt. Ugyanekkor fejeződött be Mosonszentpéter és Mosonszentjános községekben is a kitelepítés, innen 1590, illetve 2121 főt telepítettek ki.¹⁵⁷

Ezt követte Rajka és Mosonmagyaróvár, majd folytatódott a kitelepítés a mosonmagyaróvári járás többi községében is, s a megyében feltehetően 1946. június 15-re fejeződhetett be. A kitelepítettek száma a következők szerint alakult Győr-Moson-Pozsony k. e. e. megyében:

¹⁵⁵ Uo. 16/383. öe.

¹⁵⁶ PIA 283. f. 16/384. öe. BM Népgondozó Hivatal 1946. november 9-én kelt 61.132/1/4-1946. sz. összesítése a kitelepítésekről.

¹⁵⁷ Uo.

Bezenye 155, Dunacsun 39, Lébény 60, Levél 131, Hegyeshalom 1095, Máriakálnok 46, Mosonszolnok 3185, Mosonszentjános 2121, Mosonszentpéter 1590, Oroszvár 446, Rajka 859, Magyarkimle 65, Györsövényház 530, Mosonmagyaróvár 767 fő; a megyéből tehát összesen 11 089 volt a kitelepítettek száma.¹⁵⁸

A Vas megyei Kőszegen a közvélemény már 1945 végén sürgette a volksbundosok elleni eljárás megkezdését. Létrehozták az igazoló bizottságot az 1945-ös novemberi választások előtt, mely 42 volksbundos vezetőtől és 441 Volksbund-tagtól vonta meg a választójogot.¹⁵⁹

A kitelepítés Vas megyében is 1946 áprilisában kezdődött el, és május 20-án befejeződött. A községekben a körzetvezetők elkészítették a kitelepítendő névsorát, s azt hirdetőtáblára függesztették ki. A Kitelepítés ügye a városi közgyűlés előtt c. cikk szerint „dr. Gyöngyös János polgármester felvetette svábok kitelepítésének a kérdését. Ha végrehajtják, akkor Kőszeg város lakosságának jelentős része települ ki. A pártok és a nemzeti bizottság összefogását kéri, hogy lehetőleg sok személy felmentésére kerüljön sor. Többen a névsor felülvizsgálatát sürgették, mert a véleményük szerint hiányoznak olyanok, akiknek rajta lenne a helyük.” A közgyűlés után megjelent Elkészült a kitelepítendő névsora c. cikk szerint a névsor 1100 nevet tartalmaz. „A mentesítő akció azonnal megindult. A mentesítések elutasítása után azonnal megkezdődik a kitelepítés.”¹⁶⁰

Vas megyében 6458 személy szerepelt a kitelepítési névsorokon. (A megyében élő vend-szlovén anyanyelvűek, illetve ezek házastársai felmentésben részesültek. Ezek száma Felsőszőlőn 200, Zsidán 15, Szentgotthárdon 206 fő. A felmentés indoka az volt, hogy „nem tudnak németül”.) Felmentettek 3680 főt, a kitelepítettek száma összesen 2778 fő. A kitelepítettek községek szerinti megoszlása: Kőszeg 448, Pornóapáti 111, Alsószőlő 103, Rábafüzes 622, Alsórönök 442, Felsőrönök 503, Nemesmedves 210, Magyarbüks 33, Vasszentmihály 15, Jakabháza 190, Szentgotthárd 80, Vaskeresztes 13, Szombathely 8 fő.¹⁶¹

¹⁵⁸ Uo.

¹⁵⁹ VamL Az 1945-ös választások névjegyzékeiből készült kijegyzések.

¹⁶⁰ *Kőszeg és Vidéke*, 1946. április 30., május 11.

¹⁶¹ VamL Vas megyei Földhivatal, Telepítési iratok, 3.638/1946. sz.

A kitelepítési létszámot tartalmazó összesítés adatai Kőszeg vonatkozásában eltérnek a valóságtól. A városból már a telepítés előtti időben 16 fő Ausztriába szökött, 215 volt azoknak a száma, akik még nem tértek vissza Magyarországra a világháború befejezése óta a nyugati országból.¹⁶²

Sopronban és a soproni járás német községeiben szintén 1946. április első napjaiban kezdődött meg a kitelepítés. Hivatalos adatok szerint Sopronból 6612, a soproni járás községeiből 8272 főt telepítettek ki: Ágfalva 1239, Balf 1185, Fertőrákos 2680, Fertőboz 469, Harka és Kopháza együtt 660, Sopronbánfalva 2039 személy. E községek 1941. évi népszámlálás szerinti 13 718 fős lakosságának 60,3%-a, illetve a községek német anyanyelvű lakosságának 70,5%-a lett kitelepítve.¹⁶³

A Sopron környéki kitelepítés a statisztikák tükrében címmel jelent meg a Soproni Világosság, 1946. június 3. számában egy kimutatás, amely szerint Ágfalváról 1185, Sopronbánfalváról 2060, Fertőrákosról 2603, Harkáról 658, Balfról 1184, Fertőboz községből 440, tehát a soproni járásból összesen 8130 főt telepítettek ki.¹⁶⁴

A két felsorolás közötti különbség 142 fő, az eltérés községek szerint a következő: Ágfalva + 54, Sopronbánfalva - 21, Fertőrákos + 77, Harka + 2, Balf + 1, Fertőboz + 29 fő.

A kitelepítettek pontos számának meghatározását segítik elő az országhatár átlépése előtti időben hivatalosan aláírt névsorokat tartalmazó vagonlisták. A soproni járás területéről kitelepített németek 13 szerelvényel hagyták el az országot. Kutatásaink során csak 12 szerelvény vagonlistáinak nyomára bukkantunk. Ágfalva, Harka, Balf, Fertőboz és Fertőrákos községek vonatkozásában az eddigi adatok és a vagonlisták adatai között alig vannak eltérések. Sopronbánfalváról a németeket 3 szerelvényel szállították el, a negyedik csoport a soproni XII. szerelvényhez csatolódott.¹⁶⁵

Részletes adatok birtokában Sopron város németiségének kitelepítésével bővebben foglalkozunk. A kitelepítendőek névjegyzékére Sopronban

¹⁶² KVL Polgármesteri iratok, 3.135-2/1947. sz.

¹⁶³ PIA 283. f. 16/283. öe.

¹⁶⁴ *Geceányi Lajos* 1986. 199—200.

¹⁶⁵ SVL Kitelepítési iratok, XXIV/1. sz. A soproni járás községeinek kitelepítéssel kapcsolatos vagonlisták névsorai alapján.

elsőként 9902 főt vettek fel, majd további négy pótjegyzékre még 3021 fő neve került.¹⁶⁶

A Sopronhoz közigazgatásilag tartozó Brennbergbányán 459 fő szerepelt a kitelepítendőek névjegyzékén. A nevek melletti megjegyzések szerint ebből 17 fő korábban a Volksbund tagja is volt.¹⁶⁷

A vagonlista alapján Sopron városból 5802 főt telepítettek ki. Ezek Ágfalván hagyták el az országot az alábbi szerelvényekkel:¹⁶⁸

— IX. sz. szerelvény 46 vagonnal —	1414 fő
— X. sz. szerelvény 54 vagonnal —	1586 fő
— XI. sz. szerelvény 59 vagonnal —	1730 fő
— XII. sz. szerelvény 54 vagonnal —	1072 fő

A soproni németek kitelepítésével részletesen foglalkozik Hanzmann Károly ev. esperes már említett munkája. Hanzmann szerint „városunk őslakosságát gyűjtő elnevezéssel *sváboknak* mondják. A német anyanyelvű gyülekezetünk tagjait kitelepítik. Nagypénteken kezdte meg munkáját a kitelepítő bizottság, tagjai majdnem kizárólag budapestiek, mégpedig túlnyomóan nem keresztények. Nagy apparátussal rendelkeznek, kb. 420 fővel és 2000 főnyi rendőrrel. Az első lista pénteken jelent meg, és 18 napig tartott a kitelepítés. Az első lista még csupán kifüggesztésre került 1946. április 26-án, amikor már az első szerelvény elindult, a korábban Győrben internált 980 fővel. Mint lelkész egy-két napot az állomáson lehettem, de innen is kitiltottak.”¹⁶⁹

A munka további részében arról ír az ev. esperes, hogy a „lelketlen propaganda, a guruló márka vámszedői sok embert megkötyagosítottak. A legfájdalmasabb az, hogy a kitelepülők túlnyomórészt a mi embereink sorából kerültek ki. Kindler Mihály, Kastner Samu, Scholtz Ödön ev. esperes, Neuberger János, Feiler Rezső, dr. Gräser Frigyes, dr. Neun János voltak a baj és nyomorúság szervezői. A Balfi, Halász, Szentmihály, Malom, Fapiac, Domonkos és Kis utcák elnéptelenedtek.”¹⁷⁰ Hanzmann szerint „a 6500 főből 500 fő megérdemelte a kitelepítést, a drákói szigort,

¹⁶⁶ Uo. Névjegyzékek A-tól Z-ig és négy pótjegyzék névsorai alapján.

¹⁶⁷ Uo. Brennbergbánya kitelepítési névsora a 3. sz. pótjegyzék szerint.

¹⁶⁸ Uo. A 32-33. sz. alatti vagonlisták névsorai alapján.

¹⁶⁹ *Hanzmann Károly é. n.* 161—162.

¹⁷⁰ Uo. 163.

1000 főt kisebb büntetéssel, vagyonek Kobzással kellett volna sújtani. Az 5000 fő viszont ártatlan, megtevesztett, azért lépett be a Volksbundba, mert kapott rézgálicot, műtrágyát, szőlőkarót, és drágábban vették meg tőle a mustot, bort, cefrét.”¹⁷¹

A kitelepítés befejeződött ugyan, amit plakátokon adtak hírül 1946. május 16-án, azonban „május 20-án pótlista jelent meg, melyen én és családom is szerepelt — írja Hanzmann —. Így járt a magyarságáról közsímert Pröhle Károly sopronbánfalvi ev. lelkész is.”¹⁷²

A vagonlistán és az ev. egyházközség történetében szereplő kitelepítettek száma között kevés az eltérés. A vagonlista szerint Sopronból 5802 fő, Győrből 980 fő, összesen 6782 fő került kitelepítésre. Az ev. egyházközség történetében Hanzmann 6500 főről tesz említést. A kitelepítettek házait még aznap más helységekből érkező betelepülők foglalták el. A kitelepítettek azért érintették érzékenyen a soproni evangélikus esperességet, mert a kitelepített ev. vallású hívek helyére érkezők vallási megoszlása csak a későbbiekben vált ismertté.

A betelepülők vallási megoszlása nagyobb erővel kapott hangsúlyt a római katolikus egyház részéről. A kitelepítések megindulásakor a kerületi esperesek és az érintett községek naponta érkező kérelmeire Bánáss László veszprémi püspök körlevélben reagált. Kiemelte: „a papság megakadályozhatta volna a hívek körében való jobb törődéssel, hogy a volksbundistáknak kevesebb áldozatuk legyen. Amikor a büntetést kiszabják, akkor nagyon sok ártatlan embert is azonosítani akarnak a Volksbund tagjaival. Az egyházhoz és a magyar hazához hű németekért mindent meg kell tenni.”¹⁷³

A veszprémi püspök a németek kitelepítésével kapcsolatos első jelentést Nagytevel községből kapta 1946. január végén. A plébános azért kérte püspökének támogatását, „mert mindenki bizonytalanak látja a faluban a jövőjét.”¹⁷⁴

Már 1946. március első felében a veszprémi püspök biztos forrásból tudja, hogy „a bányászokat nem fogják kitelepíteni. Ennek tudatában értesíti Arany Imre községi plébánost március 28-án, hogy joga van

¹⁷¹ Uo. 165.

¹⁷² Uo. 166.

¹⁷³ VRKPL Bánáss László veszprémi megyéspüspök körlevele.

¹⁷⁴ Uo. 479/1946.

Bakonygyepesen maradni, mert a község hívei nem lesznek kitelepítve.”¹⁷⁵

Gannáról Málíg János hittanár 1946. február 1-jei jelentésében leírja, hogy „a községben 50 család (277 fő) a magyar haza iránti hűségét a háború alatt több esetben kinyilvánította, s a *Hűségmozgalom* tagjaiként felmentést kaptak az SS-be való bevonulás alól. Ezek gyermekei magyar iskolába jártak. Ha a népszámlálás adatait veszik figyelembe, akkor kitelepítésük elkerülhetetlen.”¹⁷⁶

Egy későbbi jelentés szerint Ganna községből 90 családot telepítettek ki és csak 41 család maradhatott itthon, melyből felmentési határozatot csak 34 család kapott. A plébános jelentése alapján a megyéspüspök 1946. augusztus 8-i levelében arra kérte Balogh István államtitkárt, hogy a 34 felmentett gannai család ügyében próbáljon interveniálni, mert felmentésük ellenére újból a kitelepítés veszélyének vannak kitéve.¹⁷⁷

Városlódról 45 családot telepítettek ki, helyükre 56 család jött az ország belső részéből. Ajkarendeken nem volt kitelepítés, de ettől függetlenül 180 főt telepítettek ide Kunszentmártonból.¹⁷⁸

Szücsről a plébános jelentése szerint alig 10-15 család fog mentesülni a kitelepítés alól.¹⁷⁹

A kerületi esperes jelentése szerint a Városlódre Debrecenből betelepülő 250 főnyi személyből 200 ellátatlan. 10 család érkezett még Bakonyjákó községbe szintén Debrecenből, a Kislódre betelepülő családokból 40 Derecskéről jött.¹⁸⁰

A kerületi esperesnek egy későbbi jelentése szerint 1946. szeptember első napjaiban 46 német család hetek óta útra készen áll, s ezekre az ország belső részéből érkezőket fokozatosan rátelepítik.¹⁸¹

A kitelepítési eljárás Kislőd községben elhúzódott, mert a németek elszállítása 3 hónapig nem történt meg. Felk Vilmos a magyarságáért

¹⁷⁵ Uo. 861/1946.

¹⁷⁶ Uo. 572/1946.

¹⁷⁷ Uo. 3.180/1946.

¹⁷⁸ Uo. 2.123/1946.

¹⁷⁹ Uo. 2.636/1946.

¹⁸⁰ Uo. 2.979/1946.

¹⁸¹ Uo. 3.426/1946.

üldöztetést szenvedett kislódi pápai kamarás a németiség helyzetéről több levélben számolt be megyéspüspökének.¹⁸²

A veszprémi megyéspüspök a telepítések idején is bátran kiállt plébánosai, papjai mellett. Ez történt Pék János plébános esetében is, akit a hatóságok 1946. február 22-én internáltak. Bánáss püspök 1946. május 22-i, belügyminiszterhez küldött levelében leírta, hogy a helyi hatóságokhoz intézett levelére még válasz sem érkezett. A plébános internálására felhozott indokok nem reális tényeken nyugodtak. „Derekas magyar magatartásáért a plébános dicséretet és nem internálást érdemel. Pék János plébános a háború alatt sokat szenvedett a helyi volksbundosoktól.” Ezt követően került sor az internálás megszüntetésére. Pék János plébánost kiszabadulása után a megyéspüspök figyelmeztetésben részesítette, felhívta a figyelmét, hogy a következőkben „ne politizáljon, szigorúan csak Krisztust hirdesse, minden mást mellőzzön”.¹⁸³

Bittmann Antal plébános a háború alatt sokat szenvedett a helyi volksbundosoktól. A plébános püspökéhez írt kérelmében felvilágosítást kér arra vonatkozóan, hogy kitelepítendő híveivel menjen-e Németországba. Bánáss püspök a döntést a plébános belátására bizza, de annak a véleményének is kifejezést ad, hogy „legszívesebben tenné, ha itthon maradna, mert nagy hiányunk lesz papokban”. Bittmann plébános egyházi iratai, igazolásai a kerületi espereshez kerülnek, de a plébánosnak írt levelében a püspök újból megfogalmazza: „a magam részéről óhajtom, maradjon itthon!”¹⁸⁴

Bittmann plébános híveivel együtt Németországba került. A kerületi esperes 1947. október 6-i jelentésében Bánáss püspököt arról tájékoztatja, hogy „Bittmann Antal plébános iratait München érsek-püspöke átkérte”.¹⁸⁵

A győri püspökség iratai csak néhány községből kitelepítettek meghatározásához nyújtanak támpontot. Egy plébános jelentés a Sopronbánfalva községből kitelepített németek számát 2060 főben állapította meg,

¹⁸² Uo. 3.532/1946, 4.880/1946.

¹⁸³ Uo. 1.222/1946, 2.118/1946, 2.723/1946.

¹⁸⁴ Uo. 1.296/1946, 2.114/1946, 2.190/1946.

¹⁸⁵ Uo. 153-8/1947.

melyből csak 460 volt a római katolikus vallású, 1600 fő evangélikus volt.¹⁸⁶

A Balfról kitelepítettek számát a plébánosi jelentés 1184 főben határozta meg. A kitelepülők viszonylag pontos számát írta le az ágfalvi r. k. plébános is, aki 1159 főben határozta meg a kitelepített németek számát.¹⁸⁷

A kitelepülők hivatalos vagonlistabeli létszáma és az r. k. plébánosok jelentéseiben szereplő adatok között községenként lényegtelenek az eltérések. A vagonlista szerint pl. Sopronbánfalván + 21 fő, Balfon – 1 fő, Ágfalván pedig – 80 fő volt az eltérés.

Fertőrákosról Rohrer István plébános és Weinhand József káplán a kitelepülőkkel tartottak. Innen 3 szerelvénnyel vitték ki a lakosságot, és kb. 500 főre tehető a felmentettek száma, de ezek sem maradhattak saját házaikban, más családokkal telepítették őket össze.¹⁸⁸

A győri egyházmegye német községeinek papjairól azt tudjuk, hogy Oroszvár község 68 éves plébánosát kitelepítették, hogy Riegler Frigyes vértestolnai és Lang József mosonszentpéteri plébánosok nem kísérték ki a híveket Németországba.¹⁸⁹ A kitelepítésre kijelölt hívek mentesítése érdekében a megfelelő erkölcsi alappal rendelkező (a Volksbund elleni nyílt fellépés, a magyar hazához való hűség kinyilvánítása prédikációk során stb.) evangélikus lelkészek közül kiemelkedő szerepet játszott Weltler Rezső Hegyeshalomról. Egy 1946. május 6-án kelt „lelkészi bizonyítványban” a 16 személyből álló 4 család mentesítését kérte a kitelepítés alól. „Az 1000 lelkes ev. gyülekezetből a 16 személyből álló 4 család egy apró, kis nemzethű szigetet alkottak az egyházi élet nagy Volksbund-tengerében, nem hagyták cserben egyházi előjáróikat, mivel azok magyarok voltak és maradtak minden nyomás, fenyegetőzés és bojkott ellenére.”¹⁹⁰

¹⁸⁶ GyRKPL 99/1946. sz. Sopronbánfalva jelentése.

¹⁸⁷ Uo. Balf és Ágfalva jelentése.

¹⁸⁸ Geiszbühl Mátyás pápai káplán, fertőrákosi plébános szóbeli közlése, aki 1945-ig feyházkáplán volt Sopronkőhidán.

¹⁸⁹ GyRKPL 99/1946. sz. Oroszvár, Mosonszentpéter és Vértestolna községekből plébánosi jelentések.

¹⁹⁰ GySmL I. Hegyeshalom Nemzeti Bizottság iratai, XVII. 3/2. Az evangélikus lelkészség 36/1946. sz., május 6-án kelt „lelkészi bizonyítványa”.

Az 1946 decemberétől szünetelő kitelepítés nem jelentette az akció befejezését, megszüntetését. Csak átmeneti szüneteltetésről volt szó, 1947-ben megindult a magyarországi németiség második kitelepítési hulláma.

2. A KITELEPÍTÉSEK MÁSODIK SZAKASZA 1947—1948

1947 tavaszától a német nemzetiségű lakosság újabb csoportjainak kitelepítésére került sor, de most már nem Németország amerikai, hanem szovjet megszállási övezetébe.¹⁹¹

1947. augusztus folyamán 8846 magyarországi németet telepítettek ki Németország szovjet megszállási zónájába, majd a későbbi, folytatólagos telepítésekkel létszámuk megközelítette az 50 000 főt. „Ezekben a telepítésekben az is nagy szerepet játszott, hogy a Csehszlovákiából menekült, illetve kitelepített magyar családok elhelyezése mind súlyosabb gondot és problémát okozott a népi demokratikus kormányzatnak. Ezzel a kényszerű helyzettel magyarázható elsősorban a német nemzetiségű lakosság összeköltöztetésére vonatkozó — addig több helyen papíron maradt — kormányrendelet végrehajtásának megvalósítása is. Az 1947. április és augusztus közötti időszakban Magyarországon 3453 lakóházat szabadítottak fel az 5192 német család összeköltöztetésével, illetőleg belső telepítésekkel. A belső telepítések 1948 tavaszán—nyarán szintén befejeződtek.”¹⁹²

a) A Csehszlovákiából elmenekült-kiűzött magyarok elhelyezése a mosonmagyaróvári és a soproni járásban

A Népgondozó Hivatal mosonmagyaróvári kerületébe az Európában folyó háború befejezése időszakában érkeztek meg az első magyar menekültek a csehszlovákiai területekről. Bacsfa községben Földes György és családja 1945. június 23-án félórai időt kapott arra, hogy a

¹⁹¹ Balogh Sándor 1981. 119.; Balogh Sándor 1982. 102.

¹⁹² Balogh Sándor 1982. 102.

legszükségesebb személyi holmikat összeszedje, mert kiutasították az országból.¹⁹³

Két családot 1945. július 21-én éjjel 1/2 11 órakor köteleztek a helyi hatóságok arra, hogy fél óra alatt hagyják el az ország területét. A két család 10 főből állt, akik gyalog tették meg az utat kis csomagjaikkal a határig.¹⁹⁴

Hasonló sors jutott a somorjai volt főszolgabírónak, aki feleségével fél óra alatt volt kénytelen lakását elhagyni. Így járt még két további család is Somorjáról, ők szintén fél órát kaptak a legszükségesebb holmik összecsomagolására és az ország elhagyására.¹⁹⁵

A Népgondozó Hivatal mosonmagyaróvári kerületének vezetőjéhez írt egyik kérelemben arról olvashatunk, hogy a „családból a férjet még 1945. április 15-én letartóztatták, majd a család kiutasítása az országból” az előzőekben leírtakhoz hasonlóan zajlott le.¹⁹⁶

Két másik család kérelmében az áll, hogy a kiutasításkor csak a „rajtuk lévő holmikkal voltak kénytelenek az országot-otthonukat elhagyni”.¹⁹⁷

Aranyosmarót községből 17 főt azzal az indokkal utasítottak ki az országból, hogy a Magyar Párt tagjai voltak.¹⁹⁸

A Népgondozó Hivatal mosonmagyaróvári körzetéhez tartozó községekben 1945. október 31-ig Csehszlovákia területéről 45 családot (211 fővel) kellett elhelyezni. Ezek a felvidéki menekült családok házat és megélhetésük biztosításához ún. „sváb földeket” is igényeltek maguknak.¹⁹⁹

A magyar—csehszlovák lakosságcsere-egyezményt 1946. február 27-én kötötték meg. A nemzetgyűlés napirendjén 2 alkalommal szerepelt és a második alkalommal „éppen csak határozatképes nemzetgyűlés végül is szótöbbséggel fogadta el az egyezményt”. A szavazással kizárólag a törvényalkotási folyamat zárult le, a valóságos problémák nyitva

¹⁹³ GySmL I. Népgondozó Hivatal Mosonmagyaróvári Kerületének iratai, XXIV. 2/4. doboz, 12/1945. sz. kérelem.

¹⁹⁴ Uo. 43/1945.

¹⁹⁵ Uo. 22/1945, 23/1945, 27/1945. sz. kérelem.

¹⁹⁶ Uo. 29/1945.

¹⁹⁷ Uo. 21/1945, 20/1945.

¹⁹⁸ Uo. A 2/4. dobozban iktatott 45 kérelem.

¹⁹⁹ Uo.

maradtak, s a későbbiekben még jelentősen ki is bővültek. A párizsi magyar békeszerződés aláírásáig a két kormány között lényegében nem sok történt a lakosságcsere ügyében. „A Szabad Nép 1947. április 18-i tájékoztatása már arról szól, hogy a minisztertanács elfogadta a magyar—csehszlovák lakosságcsereéről szóló végrehajtási rendeletet.”²⁰⁰

Az áttelepítések zavartalan lebonyolítása érdekében létrehozták már 1946-ban a Magyar Áttelepítési Kormánybiztosságot. Észak- és Nyugat-Dunántúl térségében kialakították az áttelepítést végrehajtó kirendeltségeket. Győrben a 2., Sopronban a 4., Komáromban az 5., Székesfehérvárott a 13. sz. Áttelepítési Kirendeltség működött. Később a Sopronban működő kirendeltség a 14-es számot kapta meg.²⁰¹

A soproni kirendeltség élére Tóth Sándort nevezték ki, aki 1947. március 17-én foglalta el állomáshelyét, majd még e hó 20-án felvette a kapcsolatot a Sopron megyei közigazgatási vezetőkkel és Vas megye közigazgatási hatóságaival.²⁰² Néhány nappal később a soproni kirendeltség már felhívta a Megyei Földhivatal figyelmét arra, hogy kb. 47 000 család részére kell elhelyezést biztosítani, akik Csehszlovákiából fognak áttelepülni. Mivel ezek elhelyezése országosan nagy gondot jelent, minden rendelkezésre álló ingatlanra szükség lesz.²⁰³

Sopron térségében az áttelepülőket nagy szeretettel fogadták, a megye már a telepítések előtti időben internátust hozott létre a Szlovákiából kiűzött-elmanekült diákok számára. A megye főispánja, Kóczán István erről már 1947. március 11-én értesítette az Áttelepítési Kormánybiztosság Kirendeltségét.²⁰⁴

A Sopron és Vas megyét átfogó áttelepítési kirendeltség feltárta az elhelyezési lehetőségeket. Brennbergbányán 1947 áprilisában 48 fő elhelyezésére került sor. Vas megyében 3 önálló iparos, 4 mezőgazdasági szakember és 2 háztartási alkalmazott számára volt elhelyezkedési lehetőség. Sopron megyében 1947 április közepére még 700 munkahelyet teremtettek az áttelepülő magyarok számára. A munkahelyek megoszlása a következő volt: mezőgazdasági szakember 83, önálló iparos szakember

²⁰⁰ Balogh Sándor 1982. Lásd részletesen 118—131.

²⁰¹ SVL Áttelepítési Kormánybiztosság Kirendeltségének iratai, 15.014/1947.

²⁰² Uo. 1/1947.

²⁰³ Uo. 4/1947.

²⁰⁴ Uo. 205/1947. Főispáni értesítés.

76, ipari szakmunkás 128, kőfaragó 50, egyéb ipari munkás 110, állami tisztviselő 34, orvos 7 és egyéb más munkaterületekre újabb 212 fő elhelyezésére volt lehetőségük.²⁰⁵

Az áttelepülők 1947 áprilisa után érkeztek meg Sopron megyébe. Sopronbánfalva területén 16 családot, Sopronban 30 családot, összesen 93 főt helyeztek el, majd ezt követően még 90 áttelepült-menekültet telepítettek le Sopronban.²⁰⁶

Korabeli források szerint az átszökött, kiutasított és később kitelepített — főleg Csallóközből — családok közül sokan Győr-Moson megyében telepedtek le. Az SZDP megyei lapja — a Győri Munkás — tudósítása szerint 1945 júniusában már 3000 főre volt tehető azoknak a száma, akiket a csehszlovák hatóságok legfeljebb 50-50 kg-os csomagokkal tettek át a határon.²⁰⁷

A térség politikai hangulatát erősen befolyásolták a Csehszlovákiából érkezett hírek, hogy a magyar kisebbség nagyobb részét elüldözték, elszállították őket távoli vidékre — a cseh terület nyugati részére, az ún. Szudétaföldre — vagy kiutasították őket. Fokozta az ellenérzést az az igazságtalan csehszlovák területi követelés a békekonferenciától, hogy adják át nekik az ún. pozsonyi hídfőt, Győr-Moson megye öt községét: Bezenyét, Dunacsunt, Horvátjárfalut, Oroszvárt és Rajkát. Jelentős számban kerültek szlovák területekről áttelepült magyarok Komárom-Esztergom és Fejér megyékbe is. Az áttelepülés szoros összefüggésben volt a magyarországi németek második kitelepítési akciójával.

b) A németek kitelepítése 1947—1948-ban

Észak- és Nyugat-Dunántúl térségében a németek kitelepítésének második szakaszában csak Komárom-Esztergom megye, Veszprém megye egyes járásai és Fejér megyében az ún. móri árok német községei voltak érintve. A kitelepítési felügyelők a német nemzetiségű lakosságot öt kategóriába sorolták, melyből az I. kategóriába a kitelepítendő, a többi

²⁰⁵ Uo. 66/14-K/1947.

²⁰⁶ Uo. 402/1947, 684/13-1947. sz. jelentés.

²⁰⁷ *Győr Munkás*, 1946. 41. sz. 3.

8. táblázat

Az 1947. évi Komárom-Esztergom megyei kitelepítés adatai

Község	Kitelepítve (fő)	Felmentve (fő)
<i>1. szerelvény</i>		
Nyergesújfaló	114	156
Süttő	50	480
Tát	114	467
Baj	403	391
Kecskéd	202	650
Várgesztes	143	186
Vértessomló	102	636
<i>2. szerelvény</i>		
Dorog	56	939
Leányvár	19	278
Dág	182	256
Csolnok	342	1969
Mogyorósbánya	20	44
Márialhalom	14	148
<i>3. szerelvény</i>		
Vértestolna	259	293
Felsőgalla	277	2103
Alsógalla	203	557
Bánhida	9	366
Tarján	858	1036
Szomor	2	66
Környe	354	687
Dunaszentmiklós	345	235
Agostyán	138	340
Összesen	4206	12 283

Forrás: UMKL Földbirtokrendező Tanács iratai, XI—K—11—d.

kategóriába a felmentésre, a kivételezésre és egyéb más korlátozás alá kerülők tartoztak. A körzetvezetők az egyes kategóriákba tartozók névjegyzékét minden esetben a BM Kitelepítési Főosztályára küldték; a jóváhagyás után visszakapott névsorok alapján került sor a kitelepítés végrehajtására. Az Országos Földbirtokrendező Tanács a végleges

névsorok egy példányát minden esetben megkapta, hogy az ingatlanokkal kapcsolatos telekkönyvi változásokat vezettesse át.²⁰⁸

Komárom-Esztergom megyében 1947-ben hajtották végre a kitelepítést. A tatai járást északi és déli részre osztották, a harmadik kitelepítési körzetet az esztergomi járás német községeiből alakították ki. Elsőként a tatai járás északi részén hajtották végre a kitelepítést. A kitelepítési névjegyzék szerint 7 községből 1128 fő települt ki, 2966 fő felmentés vagy egyéb ok miatt maradt itthon. A kitelepítettek szerelvénye 1947. május első hetében hagyta el az országot Komáromnál.²⁰⁹

Komárom-Esztergom megyéből a kitelepítésre kerülők második szerelvénye az esztergomi járás 6 községből került összeállításra, s 1947. augusztus utolsó napjaiban hagyta el az ország területét. A járás 6 községből 633 fő került a kitelepítendő névjegyzékére és 3634 fő kapott felmentést. Olyan községekből, ahonnan 1946-ban — Leányvár és Máriahalom — volt kitelepítés, újbóli telepítésre már nem került sor.²¹⁰

Komárom-Esztergom megyéből a harmadik kitelepülő csoportot a tatai járás déli részén fekvő községekből állították össze. Itt kilenc községből 2445 főt telepítettek ki, és 5683 személyt mentettek fel.²¹¹

Az 1947-es kitelepítés során jelentős volt azoknak a száma, akiket felmentettek. Míg 1946-ban az 1941. évi népszámlálás szerinti német lakosság 70,5%-át telepítették ki, 1947-ben Komárom-Esztergom megyében az arány 11,1%-os volt.²¹²

Veszprém megyében a körzeteket a járási kitelepítési kirendeltségek, illetve a Népgondozó Hivatal által korábban kialakított kerületeik szerint hozták létre. Az első körzethez a pápai-devecseri járások összevont és Pápan működő körzetvezetője által elfogadott kitelepítési körzetek tartoztak. Itt az összeírást 1948 januárjában kezdték el, majd a jóváhagyott névsorok alapján március végén indították el a kitelepített német lakosság szerelvényeit.²¹³

²⁰⁸ UMKL Földbirtokrendező Tanács irataiban őrzött BM Telepítési Főosztály községek szerinti névsorai. XI-K-11-d. 206, 209—211. doboz.

²⁰⁹ Uo. Komárom-Esztergom megye, 2053/1947, 2.125/1947, 2.272/1947. sz.

²¹⁰ Uo. 3.394/1947, 7.797/1947.

²¹¹ Uo. 2.787/1947, 2.834/1947, 2.136/1947, 3.255/1947, 3.286/1947, 3.412/1947. sz.

²¹² A 216-218. sz. jegyzetekben idézett források névsorai alapján készített összesítés.

²¹³ Uo. Veszprém megye 210-211. doboz. 2.262/1947, 69/1948, 102-106/1948, 134-138/1948, 184-188/1948, 1.928/1948, 2.312/2-3/1948.

9. táblázat

Az 1948. évi Veszprém megyei kitelepítés adatai

Község	Kitelepítve (fő)	Felmentve (fő)
<i>Devecseri járás</i>		
Bakonypölöske	65	98
Bakonygyepes	3	35
Ajka	6	173
Ajkarendek	214	587
Kislőd	524	700
Kolontár	3	143
Tösokberénd	6	15
Magyarpolány	612	476
<i>Pápai járás</i>		
Németbánya	292	54
Bakonyjákó	1381	162
Ganna	185	121
Nagytevel	69	236
Bakonykoppány	52	121
Bakonyszentiván	128	145
Béb	50	241
Döbrönte	389	15
Farkasgyepű	382	212
Fenyőfő	188	222
Iharkút	149	109
Pápanyögér	70	—
Szűcs	131	582
<i>Veszprémi járás</i>		
Bánd	166	378
Csehbánya	160	182
Herend	102	684
Hidegkút	170	365
Márkó	382	128
Nagyvázsony	—	88
Magyar-Németbarnag	32	27
Szentgál	195	265
Tótvázsony	51	132
Úrkút	145	949
Városlőd	634	704
Vöröstó	8	42

(9. táblázat folytatása)

Község	Kitelepítve (fő)	Felmentve (fő)
<i>Zirci járás</i>		
Zirc	14	258
Ácsteszer	453	150
Aka	307	170
Bakonynána	614	433
Bakonyoszlop	422	410
Lókút-Pénzeskút	656	747
Porva	327	298
Bakonypéterd	100	308
Csatka	70	40
Bakonyszombathely	42	64
Bakonygyirót	79	329
Nagyesztergár	216	385
Olaszfalu	226	298
Románd	—	312
Összesen	10470 fő	12593 fő

Forrás: UMKL Földbirtokrendező Tanács iratai, XI—K—11—d.

A devecseri járásban 1946-ban Kislőd és Bakonypölöske községekben volt kitelepítés. Ezekből a községekből 1948-ban újból kitelepítettek német nemzetiségű lakosokat.²¹⁴

A pápai járásban a kitelepítettek száma több volt, mint akiket felmentettek. Ebben a járásban 1946-ban Bakonyjákó, Ganna és Nagytevel községekben volt kitelepítés. E három községben 1948-ban is volt kitelepítés. Ezzel az említett három község teljes német nemzetiségű lakossága a kitelepítés sorsára jutott.²¹⁵

Önálló kitelepítési körzet működött a veszprémi járásban. A járásból az 1941. évi népszámlálás szerinti német anyanyelvű lakosság 29,2%-át

²¹⁴ Uo. 6-10/1948, 16-19/1948, 23/1948, 257-261/1948, 285/1948, 288-289/1948, 290-293/1948, 381-384/1948, 385/1948, 400/1948, 407-409/1948.

²¹⁵ Uo. 2.272/1947, 27-29/1948, 94-98/1948, 124-126/1948, 128-132/1948, 364-367/1948, 427-429/1948.

telepítették ki. A zirci járásban is önálló kitelepítési körzet működött. A veszprémi járáshoz hasonlóan 1946-ban itt sem volt kitelepítés, így 1948-ban nagyobb volt a kitelepítettek száma.²¹⁶

Veszprém megyéből a hivatalos kitelepítési névsorok alapján 1946-ban 2663 főt, 1948-ban további 10 470 főt, összesen 13 133 személyt telepítettek ki. Az 1941. évi népszámlálás szerinti német anyanyelvű lakosság 49,5%-a került a kitelepítésre.²¹⁷

3. A KITELEPÍTÉSEK SZÁMSZERŰ ÖSSZEGERŐSÍTÉSE

A német nemzetiségű lakosság kitelepítése két szakaszban történt Észak- és Nyugat-Dunántúl megyéiben. Fejér, Győr-Moson, Sopron és Vas megyékben már 1946-ban befejeződött a kitelepítés. Ebben a szakaszban Komárom-Esztergom megye 3 és Veszprém megye 5 községéből is volt kitelepítés. A Népgondozó Hivatal által elkészített kitelepítési ütemtervek egyben a körzeteket, szerelvényeket és útvonalakat is meghatározták.

Az 1. sz. *Kitelepítési Bizottság* Fejér megye 15 községében hajtotta végre a kitelepítést, 1946-ban 13 210 fő szerepelt a tervében. A tervvel szemben Fejér megyéből 6380 fő került kitelepítésre Németország USA által megszállt övezetébe.²¹⁸

A 2. sz. *Kitelepítési Bizottság* Sopron megye 6 községében hajtotta végre a kitelepítést, ahol Ágfalva, Sopron és Sopronbánfalva kivételével 5925 fő kitelepítése szerepelt a tervben. Ezzel szemben ez a bizottság a soproni járás 8 községéből és Sopronból 14 884 főt telepített ki.

Ez a bizottság irányította Vas megye 10 községének és Szombathely városának kitelepítését is 1946-ban. A terv szerint a megyében 5542 fő szerepelt a kitelepítendőek listáján, a valóságban 2778 fő kitelepítésére került sor.

A 2. sz. bizottság irányította Komárom-Esztergom megye esztergomi járásának kitelepítését is 1946-ban. Az esztergomi járásban 6 község volt

²¹⁶ Uo. 99—101/1948, 121—123/1948, 192—196/1948, 222—224/1948, 228—232/1948, 251—254/1948, 262—265/1948, 281—284/1948, 295—297/1948, 308—311/1948, 324—25/1948, 348—352/1948, 377/1948, 379—380/1948.

²¹⁷ Uo. 274/1948, 395—399/1948.

²¹⁸ PIA 283. f. 16—384. öe. 55—56, 39—40.

kijelölve kitelepítésre, s a kitelepítendőök számát 3660 főben határozták meg. Ezzel szemben csak 3 községben került sor kitelepítésre, ahonnan 1819 fő hagyta el az országot.²¹⁹

A 3. sz. *Kitelepítési Bizottságnak* Győr-Moson megye 12 községére terjedt ki a hatásköre, ahol a kitelepítendőök számát 10 380 főben határozták meg. A kitelepítés során 1946-ban 11 086 fő hagyta el az országot.

Ez a bizottság irányította Veszprém megye 20 községében is a kitelepítést. A terv szerint itt 4960 személy kitelepítésére került volna sor, de a kitelepítés első szakaszában 5 községből 2663 fő lett kitelepítve.

A terv szerint ez a bizottság irányította volna Fejér megye móri járásának 8 községében is a kitelepítést, ahonnan 1946-ban 7700 fő szerepelt a kitelepítendőök névsorában. Ismeretlen okok miatt 1946-ban ebben a járásban nem került sor a kitelepítésre.²²⁰

1947—1948-ban folytatódott a német nemzetiségű lakosság kitelepítése. Komárom-Esztergom megyéből 4206 fő, Veszprém megyéből 10 470 fő, Fejér megyéből kb. 10 000 fő lett kitelepítve.²²¹

A kitelepítés a Fejér megyei móri járás (ún. móri árok) német községeiből és a megye déli részén fekvő Hercegfalva községből mintegy 10 000 fő kitelepítésével fejeződött be.²²²

Észak- és Nyugat-Dunántúl területén a „móri árok” kitelepítettjeivel együtt kb. 64 300 fő hagyta el az országot. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 127 187 volt a német anyanyelvűek száma, s ennek 50,5%-a került kitelepítésre.

Véleményünk szerint a magyar népi demokratikus kormányzat soha sem tette magáévá a kollektív felelősségre vonás és büntetés elvét. A magyar kormányzat csak azoknak a német nemzetiségűeknek az áttelepítését tartotta kívánatosnak, akik a hitlerizmus mellé állva elárulták Magyarország ügyét. A magyar kormányzat a SZEB előírásai következtében mégis arra kényszerült, hogy a fasiszta tevékenységben vétkes német nemzetiségű személyeken túl másokat is kitelepítsen.²²³

²¹⁹ Uo. 39—40, 56—71.

²²⁰ Uo.

²²¹ UMKL XI—K—11—d. 206, 209—211. doboz.

²²² FmL A jelenleg rendezés alatt álló „móri árok” anyaga.

²²³ *Korom Mihály* 1984. 3—4.

A Népgondozó Hivatal adatai szerint 1946. januártól decemberig 135 665 német nemzetiségű személy települt át Magyarországról az Amerikai Egyesült Államok németországi megszállási övezetébe, majd 1947 tavaszától közel 50 000 fő pedig Németország szovjet megszállási övezetébe.²²⁴

A Magyarországról kitelepített németek száma a különböző statisztikákban nagyon eltérő. A kitelepítést lebonyolító magyar szervek 127 000 fős adatán túl, a 177 000-tól egészen a 230 000-ig, számtalan variáció található.²²⁵

Vizsgálódásunk alapján arra a megállapításra jutottunk, hogy 1946-ban 39 610 fő, 1947—1948-ban 24 676 fő Észak- és Nyugat-Dunántúl térségéből került ki Németország különböző megszállási övezeteibe. A háború utáni hazai, elsősorban helyi, illetve megyei adatok nagyon eltérőek ettől, mert beszámítják mindazokat, akik a kitelepítési rendelet alapján lakóhelyük elhagyására kényszerültek és továbbra is Magyarországon maradtak.

1948 nyarától a megváltozott nemzetközi helyzet és a magyar népi demokrácia szocialista irányú továbbfejlődése folytán megszűntek Ma-

10. táblázat

Észak- és Nyugat-Dunántúl németiségének kitelepítése

Megye	Kitelepítendőek tervezett létszáma (fő)	Kitelepítve (fő)		
		1946	1947	1948
Fejér	23 210	6 380	—	10 000
Komárom-Esztergom	20 150	1 819	4 206	—
Veszprém	28 000	2 663	—	10 470
Győr-Moson	10 380	11 086	—	—
Sopron	5 925	14 884	—	—
Vás	5 542	2 778	—	—
Összesen	93 207	39 610	4 206	20 470

Forrás: PIA 283. f. 16—384. öe. 39—71.; UMKL XI—K—11—d. 206, 209—211. doboz.

²²⁴ Balogh Sándor 1982. 101—102.

²²⁵ Korom Mihály 1984. 5.

gyarországon „a német nemzetiségű lakosság emberi és állampolgári jogkorlátozásai.” Az 1949. évi alkotmány már rögzítette az itt élő nemzetiségek teljes egyenjogúságát, majd a minisztertanács 1949. október 9-én külön rendeletben intézkedett, hogy a kitelepülésre kötelezett német nemzetiségű személyek a magyar állampolgárokkal *egy tekintet alá esnek*. A következő évben a minisztertanács egy újabb rendeletével hatályon kívül helyezte az összes korlátozó jogszabályt, és a német nemzetiségű lakosságnak visszaadta a teljes jogú állampolgárságot: „Az áttelepülésre vonatkozó rendelkezések hatálya alá eső mindazok a személyek, akit nem telepítettek át, úgyszintén azok, akiknek áttelepítésére sor került ugyan, de a jelen rendelet hatálybalépésekor Magyarországon tartózkodtak és az erre vonatkozó rendelkezések szerint jelentkezési kötelezettségüknek eleget tettek, magyar állampolgárok és a Magyar Népköztársaságnak a többiekkel minden tekintetben egyenlő jogú polgárai.”²²⁶

²²⁶ Balogh Sándor 1982. 310.

POLITIKAI KÜZDELMEK
1946—1947-BEN ÉS AZ 1947-ES
ORSZÁGGYŰLÉSI VÁLASZTÁSOK

A második világháború 21 győztes államának békekonferenciája 1946. július 29-én nyílt meg Párizsban. A magyar békeszerződés-tervezettel foglalkozó területi és politikai bizottság augusztus 17-én tartotta alakuló ülését, érdemi tárgyalásokra azonban csak egy hét múlva került sor. Magyarország gazdasági kötelezettségeit a Balkáni Gazdasági Bizottság tárgyalta, s egyetlen esetben sem hallgatták meg a magyar békeüldöttséget. A területi és politikai bizottság ülésén a magyar javaslatról percek alatt döntöttek augusztus 28-án, mert a magyar javaslatnak a bizottság tagjai között egyetlen szószólója sem akadt; az 1946. szeptember 5-i ülésen visszaállították a bécsi döntés előtti magyar—román határt. A legkevesebb gondot a magyar katonai kérdések okozták, nem egészen egy óra alatt döntöttek a magyar békeszerződés-tervezet minden katonai vonatkozású cikkelyéről. A békekonferencia plénuma október 12-én szavazott a magyar békeszerződés-tervezet felett. A Külügyminiszterek Tanácsának ülészakára lényegében már csak gazdasági kérdésekben és a dunai hajózás ügyében volt Magyarország közvetlenül érdekelve.²²⁷ A magyar békeszerződés kilátásainak ismeretében a kisgazdapárti vezetők úgyszólván minden vonalon igyekeztek magukhoz ragadni a politikai kezdeményezést. A kisgazdapárt nemcsak az utcát, hanem mindenekelőtt a nemzetgyűlést próbálta saját céljaira felhasználni. Ilyen körülmények között a baloldal, mindenekelőtt a kommunista párt számára elodázhatatlan feladattá vált, hogy tisztázzák a népi demokrácia továbbfejlesztésének legfontosabb politikai és gazdasági kérdéseit. Az MKP 1946. szeptember 29. és október 1. között ülésező III. kongresszusa lényegében erre vállalkozott. A kongresszus a párt jövőbeni politikai irányvonalát

²²⁷ Balogh Sándor—Jakab Sándor 1978. 82—88.

abban a jelszóvá vált követelésben fejezte ki tömören, hogy: „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!” Az SZDP vezetői lényegében elégedettek voltak a kongresszus megállapításaival, határozataival és annak szellemével. Már a kongresszus befejezését követő napon javasolták, hogy rövid időn belül a két párt összekötő bizottsági ülésén vitassák meg a teendőket, mindenekelőtt a kormányátalakítással kapcsolatos kérdéseket. A parasztpártban hasonlóan mély benyomást keltett a kommunista párt ereje, egysége és politikai érettsége. A kommunista párt október első hetében az SZDP és az NPP vezetőivel külön-külön is megvitatta a kisgazdapárttal kapcsolatos teendőket. A pártközi tanácskozásokon a baloldal számotvető eredményeket ért el, nem sikerült érdemlegesen előbbre lépni az államosítások, s főleg a kisgazdapárt jobbszárnyának elszigetelése, illetőleg a pártból való eltávolítása tekintetében.²²⁸

1946 végén és 1947 elején a pártok, valamint a közvélemény figyelme döntően a belpolitikai helyzetre s ezen belül is elsősorban a köztársaságellenes összeesküvés következményeire irányult. A nemzetközi események sem tették lehetővé a teljes befelé fordulást. A magyarországi belpolitikai eseményekkel kapcsolatos nagyhatalmi jegyzékváltások, majd a nemzetgyűlés márciusi külpolitikai vitája arról tanúskodtak, hogy a kisgazdapárti centrum nem kíván a baloldali pártokkal megegyezésre jutni az ország külpolitikai orientációjával kapcsolatban.²²⁹

A kitelepítések első szakaszának befejezése után a németek által lakott községek visszanyerték korábban felfüggesztett autonómiájukat. A kitelepítés befejezése után az ország különböző területeiről érkező telepések körében a politikai pártok megkezdték az agitációt taglétszámuk növelése érdekében. A mosonmagyaróvári járás területén egyre nagyobb hatással volt a politikai hangulatra az ún. pozsonyi hídfő községeinek elcsatolása. Itt is és Sopron megyében is „túlteng a klerikális szellem. A diákság teljesen az egyházak befolyása alatt áll. Sopronnak a telepítés után is német jellege van. A helyzeten a betelepítések sem segítettek, mert a telepések nem egységesek” — állapította meg az egyik jelentés.²³⁰ A két munkáspárt közötti kapcsolat Győr-Moson és Sopron

²²⁸ Uo. 89—91.

²²⁹ Uo. 101—105.

²³⁰ MSZMP Archivum, Győr. F. 19. 11. öe. Az 1946. szeptember 30-i jelentés.

megyében csak alapvető kérdések megbeszélésére korlátozódott. Sopronban ún. népi kérdésekben egységfront alakult ki ugyan a két párt között, 1946 novemberére a két párt viszonyát „jónak” ítélték meg a jelentések.²³¹

A FKGP rugalmas politikát folytatott Sopron megyében, és igyekezett befolyását növelni a falvakban, képviselői állandóan járták a megyét. Az NPP „a lejtőn egyre jobban lecsúszik. A Sopron megyei vezetőségben antiszemita, sovinszta megnyilvánulások voltak tapasztalhatók. Az NPP-be az új telepések közül Sopronban kb. 250 főt sikerült csupán beszervezniök.” Az MKP befolyása a soproni járás községeiben a kitelepítés után csökkent. A járás területén csak 775 tagja volt az MKP-nak, holott 1945. október közepén 1700 főnél több tagot tartottak nyilván a községi szervezetekben. Sopronban és a soproni járásban is gyenge volt a MADISZ és az MNDSZ befolyása. A város két MADISZ-szervezetének 140, az egyetlen MNDSZ-szervezetnek 1946 végén csak 135 tagja volt.²³²

Néhány hónappal később — 1947 februárjában — az MKP taglétszámában lényeges változás nem volt. Sopron városa mellett ez a helyzet a soproni járás községeiben is. Sopronban pl. 15 fővel csökkent a MADISZ taglétszáma; a soproni járásban is ez a tendencia volt megfigyelhető. A soproni járásban már 1946 februárjában 2 helyen megszűnt a MADISZ községi szervezete, feltehetően a német nemzetiségű lakosság kitelepítésének hatására.²³³

A kitelepítések utáni időszak egy fő jellemzője Vas megyében a tömegek balra tolódása. A reakció erői nagymértékben polarizálódtak, tömegekre gyakorolt hatásuk azonban jelentős volt továbbra is. A kommunista párt vezetősége az 1947-es választások előtti időben nagy erőfeszítéseket tett a taglétszám növelése érdekében. A taglétszám az 1947 januárjától ápriliséig terjedő négy hónap alatt 14 235 főről 16 087 főre emelkedett, a választások idején már 17 685 fő volt.²³⁴

E megállapítás nem mondható el Vas megye nemzetiségi községeire. A szlovén falvakban 1946. júniusától szeptemberig 97-ről 63-ra csökkent az MKP tagjainak a száma, emelkedés csak 1947 márciusában volt, amikor 87 tagja volt a pártnak. A horvátok által lakott községekben is csökkent az

²³¹ Uo. 1946. november 16-i jelentés.

²³² Uo.

²³³ Uo. 1947. február havi jelentés.

²³⁴ MSZMP Archívum, Szombathely. F. 27. 24. öe.

MKP helyi szervezeteinek taglétszáma. A betelepítések következtében a korábban németek által lakott falvakban jelentős mértékben megváltozott az MKP helyi szervezeteinek taglétszáma. Az 1946. június 30-i 201 fő taglétszám 1947. március végén 464 főre emelkedett.²³⁵

Az SZDP nagy becsvágygal indította meg szervezői munkáját. Nem titkolták azt a szándékukat, hogy minden helyen többségi párttá szerveződjenek. A nemzetiségi községekben csak Szentgotthárd térségében működtek csekély létszámú helyi szervezetei. Az NPP-nek alig voltak a községekben szervezetei; Szentgotthárdon 40-50, Rábafüzesen 20-25 főre volt becsülhető taglétszámuk.²³⁶

Az újjáalakult helyi nemzeti bizottságok összetételében is az előzőekben bemutatott pártviszonyok voltak tapasztalhatók. Felsőrönökön az 1946. december 4-i jegyzőkönyv szerint az új képviselő-testületben az MKP, SZDP és FKGP 3-3 taggal képviseltette magát; a szomszédos Jakabházán is ugyanez volt az arány. Szentgotthárdon 1947 elején az NB-nek 13 MKP, 14 szociáldemokrata, 12 kisközgazda, 9 polgári demokrata, 1 parasztpárti tagja volt.²³⁷

A mosonmagyaróvári járás korábban németek által lakott községeiben a kitelepítés után a különböző helyi szervek újjászervezése lassan haladt. Mosonszentjánoson 1946. szeptember 16-án alakult újjá a helyi nemzeti bizottság, majd ezt követően a képviselő-testület; működésükről további jegyzőkönyvek nem maradtak meg. Levél községben 1946. március 31-én alakult meg a helyi nemzeti bizottság, ahol a demokratikus pártok 2-2, a pártonkívüliek szintén 2 főt delegálhattak. Hegyeshalomban 1946 áprilisában alakult újjá a helyi nemzeti bizottság, de érdemleges tevékenységet — néhány leigazolástól eltekintve — nem folytatott. Oroszváron a újjáalakulás 1947. április 27-én volt, de a község 1947. szeptember 29-én készült utolsó jegyzőkönyve szerint Csehszlovákiához került. A mosonmagyaróvári járás többi volt német községében 1947-re tehető a helyi nemzeti bizottságok és a képviselő-testületek újjáalakulása.²³⁸

²³⁵ Uo. Kimutatások a taglétszámról.

²³⁶ Uo.

²³⁷ VamL Felsőrönök és Jakabháza NB iratai. Az 1946. december 4-i alakuló ülés jegyzőkönyve. Szentgotthárd község NB iratai, 73/1947. sz.

²³⁸ GySmL I. XVII. 1/1, 2/1, 3/1. sz.

Sopronban — továbbá más városokban is, ahol a magyarok aránya túlsúlyban volt — a városi NB működésének felfüggesztésére nem került sor. A kitelepítés időszakában üléseinek többségén a „mentesítési ügyekkel” foglalkozott. Az 1946. május 23-i ülésen készült jegyzőkönyv szerint a város közel 2000 főnyi zsidóságából 187 érkezett vissza, s 25-en nyújtottak be kérelmet az NB-hez vagyonuk visszaszerzése céljából. A jegyzőkönyv szerint „a kérelmezők minden igényét teljesíteni kell”.²³⁹

Sopront és térségét a kitelepítések időszakában újabb elcsatolási propaganda tartotta lázban. Többen az osztrák rádióban elhangzott hírekre utalva azt terjesztették, hogy az „1921. évi népszavazás” területét Burgenlandhoz fogják csatolni. Ágfalva községben az NB 1946. június 1-i ülésén tiltakozó felhívást fogadtak el Nyugat-Magyarország elcsatolása ellen. Ezen az ülésen egy korábbi pártközi megállapodás alapján az újjáalakuló községi képviselő-testületbe az MKP, SZDP és NPP 8-8 tagjának küldésében állapodtak meg.²⁴⁰

Fertőboz községben az NB 1946. május 18-án történt újjáalakulásáról készült jegyzőkönyvet találtuk csak meg. Fertőrákos és Sopronfalva helyi nemzeti bizottságainak, illetve községi képviselő-testülete megalakulásának nem bukkantunk a nyomára. A három községnek csak 1947. december végétől vannak iktatott jegyzőkönyvei és iratai.²⁴¹

A Fejér megyei Bakonysárkány községben az 1946. augusztus 5-én megtartott MKP-gyűlésen 24 tag volt jelen. Ez annyit jelentett, hogy a pártszervezet a kitelepítés után gyorsan rendezte sorait.²⁴² Gánton a bányatelep üzemi bizottságának összetétele miatt a két munkáspárt közötti ellentétek következtében 2 alkalommal tartottak választást. A munkások és feleségeik állandó panaszt emeltek az üzemvezető-főmérnök ellen, mert „durván kizavarta az irodából azokat, akik segílyt mertek kérni”. Madas József főmérnök a dolgozók érdekében fellépő MKP üzemi szervezetének titkárát és Fehér Sándor MKP községi titkárt is kiutasította az irodából.²⁴³

²³⁹ SVL Városi NB 1946. május 23-i ülésének jegyzőkönyve.

²⁴⁰ Uo. Ágfalva község NB iratai. Az 1946. december 4-i ülés jegyzőkönyve.

²⁴¹ Uo. Fertőboz, Fertőrákos és Sopronbátfalva községek NB iratai.

²⁴² MSZMP Archívum, Székesfehérvár. F. 4. 2. csop. 1. öe.

²⁴³ Uo. F. 4. 2. csop. 7. öe. Az 1946. március 22-én, március 25-én és április 20-án kelt jelentések.

Gánt községben a különböző helyi szervek és a képviselő-testület az önkormányzati autonómiát 1946. december 28-án kapták vissza. A pártok közötti megegyezés alapján a községi képviselő-testületbe az MKP 8, az SZDP 6, az FKGP 2, az NPP 1, a szakszervezetek 3 főt delegálhattak.²⁴⁴

Mór községben 1946. március 10-én nagygyűlést rendeztek a Baloldali Blokk pártjai. A megjelent 300 főnyi hallgatóság előtt az MKP járási titkára mondott beszédet. Kifejtette, hogy a koalícion belüli összefogással el kell távolítani a reakciós erőket.²⁴⁵

Etyek községben a helyi nemzeti bizottság újjáalakítására 1947. első napjaiban került sor, abban az MKP 6, az SZDP 3, az NPP 2 taggal képviseltette magát.²⁴⁶

Szár községben a kitelepítés utáni első gyűlést 1946. március 23-án az MKP tartotta, taglétszáma ettől kezdve fokozatosan emelkedett. Az 1946. június 2-i kimutatás szerinti 173 fős pártszervezetben 80 fő új telepes volt.²⁴⁷

Vértesszőlős községben 1946. november 10-én állították vissza az önkormányzati szervek autonómiáját. A községi MKP-szervezet Budapest XIII. kerületének „patrogane” csoportja segítette. Az MKP 96, az SZDP 45, az NPP 50, az FKGP 25 és a Szabad Szakszervezetek 75 fős taglétszámmal rendelkezett. Ezen a napon alakult meg az MNDSZ helyi csoportja 34 taggal.²⁴⁸

A váli járás Komárom-Esztergom és Pest megyékkel határos részén fekvő, korábban németek által lakott községeiben a helyi MKP-szervezetek tevékenysége állandó témája volt a járási titkárok jelentéseinek. Mány községben 1946 végén is „zilált állapot uralkodott”. A községhez tartozó Mány—Felsőörs-pusztá településen 1946. április 4-én a pusztára költözött telepesekből 36 taggal megalakult az MKP-alapszervezet. A mezőgazdasági munkák befejezése után, az elköltözések hatására 16 főre csökkent itt a pártszervezet létszáma. Mány községben 1946. november végén még az új vezetőség kialakításának előkészületei folytak.

²⁴⁴ Uo. Az 1946. december 28-i jegyzőkönyv.

²⁴⁵ Uo. 13. öe.

²⁴⁶ Uo. F. 8. 15. öe.

²⁴⁷ Uo. 24. öe.

²⁴⁸ Uo. 20. öe.

Szár községben az új telepesek és a régi őslakosság között személyes gyűlölet volt tapasztalható. Újszár községben 1946. július 1-én 9 taggal alakult meg az MKP-szervezet. Vál községben az MKP-szervezetnek 128 tagja volt.²⁴⁹

A móri járáshoz tartozó Pusztavámon az MKP üzemi bányász-szervezetének 1946. október 6-án 26 tagja volt.²⁵⁰

A kitelepítés után Fejér megye volt német községeiben az MKP taglétszáma — egy 1946. június 30-i jelentés szerint²⁵¹ — a következő volt: Etyek 360, Mány 152, Szár 112, Vértesacsa 51, Martonyásár 106, Vértesboglár 61, Újbarok 3, Mór 688, Balinka 223, Bakonykúti 34, Bakonysárkány 36, Guttamási 9, Isztimér 114, Nadap 60, Hercegfalva 440. Pusztavám adatai nem szerepelnek a jelentésben.

A kimutatás szerint az MKP-nak ezekben a községekben 1946. június 30-án 2449 tagja volt. A pártnak az új telepesek körében jelentős volt a befolyása. A megye székhelyén, Székesfehérvárott az MKP-nak ekkor 1595 tagja volt.²⁵²

Komárom-Esztergom megyében a kitelepítést követő időben lényeges változásokról nem beszélhetünk. A kitelepítés lényegében csak az esztergomi járást érintette, a tatai járásban kisebb volt a hatása. Egy rendőrségi jelentés szerint „sváb internáló tábor” működött még ebben a megyében.²⁵³

Az MKP taglétszáma a Veszprém megyei német községekben nem volt jelentős, az 1946-os kitelepítés utáni időben pedig csökkent. Bakonyháza községben 1946. augusztus 7-én csak 17 tagja volt az MKP-nak. Egy 1946. december végén készült kimutatás szerint Németbányán 38, Bakonyjácán 35, Döbröntén 30 tagja volt az MKP-nak.²⁵⁴

Jelentősen megerősödött az elmúlt rendszer híveinek tevékenysége Veszprém megye német községeiben. Magyarpolányban az MKP titkárnak családját kiirtással fenyegették. A rendőrség és a volt SS-legények

²⁴⁹ Uo. F. 8. 22. öe.; F. 2. 11. öe. A váli járás MKP-titkárságának jelentése és az F. 2. 2. öe.

²⁵⁰ Uo. F. 4. 16. öe.

²⁵¹ PIA 274. f. 16/160. öe. 122—125.

²⁵² Uo. 16/159. öe. 45—48.

²⁵³ KmL XXIV/2. Esztergom város rendőrkapitányságának 1946. október 29-én kelt 1.334/1946. sz. jelentése.

²⁵⁴ MSZMP Archívum, Veszprém. 25. F. 6. öe. és 27. F. 12. öe.

közötti tűzharcban 6 rendőrt lefegyvereztek. Ajkarendeken a tűzharcban 3 rendőr megsebesült.²⁵⁵

A telepítések miatti politikai hangulat az MKP tagságának állandó változását vonta maga után. Veszprém megyében egy 1945. december 31-i jelentés szerint 155 helyi MKP-szervezetben 12 854 tagot tartottak nyilván. Egy 1946. február 10-én készült megyei jelentés szerint 176 pártszervezetben már 14 500 főre emelkedett az MKP tagjainak száma. Az MKP 1946. február 24-én megtartott megyei pártkonferenciáján készült jegyzőkönyv szerint 181 pártszervezetben 12 400 párttag volt. Három héttel később — tehát a kitelepítés megkezdésekor — már 169 helyi pártszervezetről és 12 351 tagról tudunk.²⁵⁶

Jelentősebb létszámemelkedés az MKP-ban csak 1946. szeptember végén volt tapasztalható; adataink szerint 17 574 nyilvántartott tagból 16 431 fő a szeptemberi tagdíját is rendezte.²⁵⁷ Az 1946. szeptember utáni időben mást mutatnak a német községek pártszervezeteinek kimutatásai az MKP taglétszámáról. A devecseri járás területén az MKP-nak csupán 149 tagja maradt a német községekben.²⁵⁸ Nem volt külön a helyzet a pápai járásban sem, ahol 13 német községben 363 MKP-tagot tartottak nyilván. Iharkút községben még 1946 novemberében sem működött az MKP-nak helyi szervezete.²⁵⁹

A veszprémi járás MKP községi szervezeteiben sem volt kielégítő a taglétszám. Márkó községben 1946. szeptember végén 2-ről 7-re emelkedett csak az MKP-tagok száma. Nagyvázsonyban „csak papíron létezik” az MKP-szervezet. Hidegkút és Tótvázsony községekben 16-16 tagja volt a kommunista pártnak. A jelentés szerint „a pártélet gyengesége tapasztalható Tótvázsony községben”. A veszprémi járási titkárságnak külön gondot jelentett Csehbánya, Bánd és Hárságy község, mert itt 1946. március 31-én még nem volt MKP helyi szervezet. Ezt követően több hónapi megfeszített szervezői munka sem hozott kielégítő eredményt.²⁶⁰

²⁵⁵ Uo. 22. F. 79. öe.

²⁵⁶ Uo. 81, 82, 83. öe.

²⁵⁷ Uo. 106. öe.

²⁵⁸ Uo. 108/2. öe.

²⁵⁹ Uo. 108/3. öe. és 25. F. 6. öe.

²⁶⁰ Uo. 22. F. 108/6. öe.

11. táblázat

Az MKP taglétszáma a veszprémi járás német községeiben, 1946

Község	III. 31.	V. 31	VI. 30.	XII. 31
Márkó	7	8	14	45
Nagyvázsony	43	45	45	45
Hidegkút	16	16	16	16
Tótvázsony	16
Herend	26	24	24	45
Városlőd	10	27	24	...
Úrkút	300	400	500	...
Szentgál	8	...	5	76
Bánd	—	10	9	—
Hárságy	—	6	3	—
Csehbánya	—	2	—	—

Forrás: MSZPM Archívum, Veszprém. 22. F. 108/6. öe.

Csehbánya községben 1946. május 31-én csupán 2 tagja volt az MKP-nak. Bánd és Hárságy községekben május—június hónapokban tapasztalható átmeneti kisebb sikert követően 1946. december végére megszűntek az MKP községi-helyi szervezetei. Az 1946. december végén készült jelentés szerint „azért nincs pártszervezet Bánd községben, mert a pap és az iskolai tanító az MKP tagjait a pártból való kilépésre buzdítja. Többszöri figyelmeztetés után az egyházból való kiközösítéssel fenyegették meg az MKP tagjait.”²⁶¹

A zirci járás területén is kevés volt az MKP tagjainak a száma a kitelepítések körüli időszakban. Az egyik körzetben — Aka, Ácsteszer, Bakonyszombathely, Bakonyszentlászló, Bakonypéterd, Csatka és Nagyesztergár községekben — 1946 elején 203 tagja volt az MKP-nak. Egy év alatt itt is csökkent a taglétszám: pl. Bakonyszentlászló községben 49-ről 36-ra. A zirci járás egy másik körzetében a németek által lakott 6 községben csak 123 tagja volt az MKP-nak: pl. Romádon 11, Bakonyoszlopon 3, Olaszfalun pedig 12 tag.²⁶²

²⁶¹ Uo. 27. F. 13. öe.

²⁶² Uo. 22. F. 108/7. öe. és 102. öe.

12. táblázat

Az SZDP, NPP, FKGP és PDP taglétszáma Komárom-Esztergom megye németek által lakott községeiben, 1946—1947

Község	SZDP		NPP		FKGP		PDP	
	1946	1947	1946	1947	1946	1947	1946	1947
Agostyán	120	120	—	—	—	—	—	—
Baj	—	90	—	20	—	—	—	—
Dunaszentmiklós	1	14	66	—	—	64	—	—
Kecskéd	65	65	—	—	38	38	—	—
Környe	70	70	50	50	200	100	—	—
Várgesztes	8	8	—	—	—	—	—	—
Vértessomló	40	24	—	—	—	—	—	—
Vértestolna	—	17	—	—	30	30	—	—
Csolnok	125	200	—	—	40	28	—	—
Dág	5	55	—	—	40	—	—	—
Leányvár	90	116	36	35	3	3	—	—
Máriaalom	34	90	—	—	10	—	—	—
Nyergesújfalu	525	350	67	25	120	40	—	—
Süttő	75	76	4	11	90	50	—	—
Tokod	154	205	15	7	25	65	—	—

Forrás: MSZMP Archivum, Tatabánya. 23. F. 23. öe.

Az MKP politikai munkájának egyik fontos részét képezte a különböző tömegszervezetek taglétszámának emelése. Az MNDSZ helyi szervezete Úrkút és Bakonyszentlászló községekben 1946. április utolsó napjaiban megalakult. Ajkarendek, Ganna, Németbánya, Szentgál és Városlőd községben a nők szervezetének megalakítása csak 1946. december végére sikerült. A MADISZ-nak Úrkúton 150 fős helyi szervezete volt, de Bakonypölöskén 30, Tósokberénden 22, Bakonyszentlászlón 24, Bakonyszentkirályon 12 tagja volt csak.²⁶³

Komárom-Esztergom megyében az 1947 első hónapjaiban megindult kitelepítést követően a németek helyére csehszlovák területekről áttelepülő magyarok, az ország más vidékeiről érkező telepések jelentősen megnövelték az MKP taglétszámát. 1947. május 15-én Bánhidán 1126,

²⁶³ Uo. 105. és 102. öe.

Tatán 503, Dorogon 1996, Csolnokon 120, Máriahalomban 78, Duna-szentmiklós községben 22 tagja volt az MKP-nak.²⁶⁴

Jelentős változások következtek be a többi párt taglétszámában is az esztergomi és a tatai járás volt német községeiben.²⁶⁵

A különböző pártok taglétszámában bekövetkezett változások jelentős szerepet játszottak a helyi politika alakításában. A tatai járás MKP-titkárának 1947. januári jelentése arról számol be, hogy az SZDP-vel lehetetlen jó kapcsolatot tartani, mert „több vezetőség köré a demokrácia ellenségei csoportosultak”. A tömegszervezetek a tatai járásban szétesőben voltak. A jelentés szerint a MADISZ 200 fős taglétszáma Tatán 1947. május közepére 50 főre csökkent.²⁶⁶

Az esztergomi járásban Dorogon jelentős befolyással rendelkezett az MKP. Az egyik, 1947. áprilisban megtartott MKP-taggyűlésen 500-an jelentek meg. Az MKP dorogi vezetősége szerint az SZDP a községben növelte taglétszámát, amit 1947. május közepére 800-900 főre becsültek.²⁶⁷

Tatabányán 1947. március 2-án került sor az MKP második megyei konferenciájának megtartására. A beszámoló szerint a párttagság létszáma megközelítette a 20 000 főt, s ez 7000-8000 fős növekedést jelentett. Ebben az időben az SZDP taglétszáma Komárom-Esztergom megyében 10 000 fő körül volt, az FKGP 9800 taggal rendelkezett.²⁶⁸

A Fejér megyei, németek által lakott községekben a lakosság körében nyugtalanság volt észlelhető 1947 tavaszán. Isztimér községben az 1947. február 16-án megtartott MKP-taggyűlés jegyzőkönyve szerint — a helyi problémák rendezésére — három pontban foglalták össze a tennivalókat: 1. a kitelepítés mielőbbi végrehajtása; 2. távolítsák el a svábokat a községi közigazgatásból; 3. sürgősen el kell rendelni a Parasztszövetség felülvizsgálatát. Az 1947. május 15-i MKP községi aktíva a 2. ponthoz a következő indokokat fogalmazta meg: „Az Angeli család kezében van a

²⁶⁴ MSZMP Archivum, Tatabánya. 23. F. 23. öe. Szervezési kimutatások 1946—1947.

²⁶⁵ Uo.

²⁶⁶ Uo. 24. F. 4. öe. és 23. F. 23. öe.

²⁶⁷ Uo. 26. F. 4, 5. és 6. öe.

²⁶⁸ *Három szabad évtized* 36.

község politikai és gazdasági vezetése. Angeli Róbert körjegyző hanyagsága miatt az újgazdák nem jutottak hozzá a hitelhez.”²⁶⁹

Bakonykúti községben a helyi képviselő-testület összetételének megállapítása volt napirenden az 1947. június 3-án megtartott pártközi értekezleten. Az MKP képviselői szerint az SZDP községi vezetőségének felszabadulás előtti politikai magatartása nem kellően tisztázódott. Az MKP képviselői szerint az SZDP tagságának jelentős része korábban a Volksbund tagja volt.²⁷⁰ 1947 augusztusában a kommunisták szerint az SZDP választási győzelme érdekében a bundistáknak szavazati jogot biztosított.²⁷¹

Vértesacska lakói a telepítés következtében teljesen kicserélődtek, 1947 augusztusára az MKP taglétszáma 314-re emelkedett. Mány községben 1947. május 15-én 87 fővel alakult meg az MNDSZ. A községben az MKP taglétszáma jelentősen emelkedett. Egy 1947. június 29-i jelentés szerint az MKP-nak 133, az SZDP-nek 70, az FKGP-nek 150 tagja volt.²⁷²

*

Az egymást meglehetősen sűrűn követő és fokozatosan elmélyülő koalíciós válságok tanulságaként már 1947 elején felmerült a munkáspártok vezetőiben az a gondolat, hogy a nemzetgyűlés megbízatásának lejárta előtt, újabb választások megtartásával tisztázzák a belpolitikai erőviszonyokat. A választások időpontjának előrehozatalában azonban kétségtelenül igen komoly szerepet játszott az a körülmény is, hogy a kommunista pártnak a köztársaságellenes szervezkedés és összeesküvés felszámolásával összefüggésben sikerült az FKGP-t fokozatosan, lépésről lépésre felbomlasztania és „széttördelnie”, s ezáltal reális lehetőség nyílt a baloldal választási sikerére.²⁷³

A baloldal fellépésére közvetlenül az alkalmat a szovjet kormánynak Nagy Ferenc jegyzékére adott válasza szolgáltatta. A miniszterelnök ugyanis még Svájcba történt május 14-i elutazása előtt — a budapesti

²⁶⁹ MSZMP Archívum, Székesfehérvár. 4. F. 2. csop. 9. öe.

²⁷⁰ Uo. 10. öe.

²⁷¹ Uo.

²⁷² Uo. 8. F. 21. és 31. öe.

²⁷³ Balogh Sándor—Jakab Sándor 1978. 101—102.

amerikai nagykövettel egyetértésben — jegyzékben kérte a szovjet kormányt, hogy Kovács Bélát adja ki a magyar hatóságoknak. A szovjet kormány elutasító válaszána megérkezése után Rákosi Mátýás ügyvezető miniszterelnök-helyettes május 28-án összehívta a minisztertanács rendkívüli üléset, ahol a kormány tagjai megismerkedhettek a jegyzékhez csatolt kihallgatási jegyzőkönyvekkel is, amelyek Nagy Ferenc vonatkozásában is terhelő vallomásokot tartalmaztak. A minisztertanács Nagy Ferenc azonnali hazahívása mellett döntött, a miniszterelnök azonban 1947. május 30-án hazajövele helyett a berni magyar követségen megírta lemondását.²⁷⁴

A kommunista párt a választásoktól nem egyszerűen szavazatainak és mandátumainak jelentős gyarodását várta, hanem a baloldal olyan mérvű megerősödését a törvényhozásban — és a politikai életben is —, amely lehetővé teszi vagy legalább lényegesen megkönnyíti a III. Kongresszuson megfogalmazott célok megvalósítását. Az SZDP vezetői a választásokkal kapcsolatosan azt tartották fontosnak, hogy ne csak a koalíció belüli, de a két munkáspárt vonatkozásában is tisztázzák az erőviszonyokat, természetesen saját pártjuk javára. Az NPP vezetői is helyeselték a választások megrendezését, mert abban bíztak, hogy pártjuk megerősödve kerül ki azokból. A kisgazdapárton belüli két legerősebb csoport a választások ügyét más-más módon ítélte meg. A balszárny a Dobi István vezette Politikai Bizottsággal támogatta a választások megtartását. A B. Szabó István vezette „alkotmányvédők”, s velük együtt a kisgazdapárti képviselőcsoport tagjainak többsége viszont ellenezte a választásokat. Tisztában voltak azzal, hogy az 1945. évi választási eredmények nem ismételhők meg. Ez pedig azt jelentette, hogy mind politikai csoportként, mind egyénileg a parlament „sáncain” kívülre kerülhetnek, ami természetesen politikai pályafutásuknak a végét is jelentené.²⁷⁵

A választások kiírásának gondolatával szinte egyidejűleg merült fel a baloldalon a választási törvény módosításának az igénye. A nemzetgyűlés 1947. július 23-i ülésén elfogadta a választójog módosítására vonatkozó törvényjavaslatot. Az új törvény kétségtelenül számottevően szűkítette a

²⁷⁴ Uo. 103.

²⁷⁵ Uo. 104.

választók és részben a választhatók körét is. Az életbe léptetett korlátozások és szűkítések sem változtattak azonban a választójog alapvetően demokratikus jellegén. Körültekintőbb mérlegeléssel feltétlenül megnyugtatóbban lehetett volna megállapítani a jobboldali szervezeteknek, egyesületeknek és társaságoknak a körét, amelyek tagjaira a korlátozások vonatkoztak. Ugyanakkor alaposabban lehetett és kellett volna mérlegelni az át- és kitelepített vagy az erre váró németek, szlovákok és magyarok ügyét.²⁷⁶

A nemzetgyűlés feloszlátása után minden párt és politikai csoport figyelme a küszöbönálló országgyűlési választásokra összpontosult. A baloldali pártok választási programjának gerincét a hároméves terv célkitűzései jelentették. Az MKP és az NPP mellett azonban ezúttal már az SZDP is nagyobb figyelmet szentelt választási programja összeállításánál a parasztság követeléseinek. A baloldali pártok építettek a választók hazafias érzelmeire, sőt az NPP e téren bizonyos fokig nacionalista jellegű engedményeket is tett. A polgárság, pontosabban a középrétegek szavazatainak megszerzését tűzte ki célul a Magyar Radikális Párt, a Polgári Demokrata Párt és részben az időközben megalakult Független Magyar Demokrata Párt. A választási küzdelemben — programjából is kitűnően — két párt vállalkozott a koalíció tulajdonképpeni ellenzékének szerepére, a Demokrata Néppárt (Barankovics-párt) és a Magyar Függetlenségi Párt (Pfeifer-párt). Lényegében a Demokrata Néppárt programját „egészítette ki” konzervatívabb kiadásban a Slachta-féle Keresztény Női Tábor választási propagandája.²⁷⁷

„Az egymással elfoglalt koalíciós pártoknak ténylegesen kevés idejük maradt az ellenzéki pártok elleni közös fellépésre. Azzal, hogy az ellenzék sikerült megosztaniok, nagyrészt elintéztnek vélték az ügyet. Emellett meglehetősen le is becstelték a polgári ellenzék erejét, s csak nagyon későn, a választási küzdelem befejező szakaszában kezdték felismerni, hogy az ellenzék a vártnál nagyobb erőt képvisel. Így fordulhatott elő, hogy míg az MKP döntően a Magyar Függetlenségi Pártra összpontosította támadását, addig az NPP jórészt a Demokrata Néppárttal és a Független Magyar Demokrata Párttal, az SZDP viszont

²⁷⁶ Uo. 106—107.

²⁷⁷ Uo. 108—109. A polgári ellenzéki pártokról lásd részletesen: *Izsák Lajos 1983.*

zömmel az említettekkel és a Magyar Radikális Párttal viaskodott. Mindez azt eredményezte, hogy a pártok „mindenki mindenki ellen” küzdve érkeztek el 1947. augusztus 31-hez, a választások napjához.”²⁷⁸

Az általunk vizsgált területen 4 választókerület volt. A Győr-Moson és Sopron megyéből kialakított választókerületben az országosan induló pártokból kettő — a Slachta-féle Keresztény Női Tábor és a Pfeifer vezette Magyar Függetlenségi Párt — nem indult a választásokon. Ebben a két megyében 1947-ben 17 450 főt fosztottak meg a szavazati jogtól. A választás eredményéről különböző adatok jelentek meg a helyi sajtóban. Az egyik kimutatás szerint ebben a választókerületben 233 399 fő érte el a választási korhatárt, ebből 7,4%-ot megfosztottak szavazati jogától, tehát 215 949-re csökkent a szavazásra jogosultak száma, de ennek 3,2%-a (6834 fő) nem élt szavazati jogával.²⁷⁹

A mosonmagyaróvári járásban a baloldali pártok kerültek ki győztesen a választásokból, megszerezték a szavazatok 68%-át. Az ellenzék itt jelentéktelen szerepet játszott, a Demokrata Néppárt 27,6%-os eredménye mellett az MRP 3,1, az FMDP és a PDP együttesen csak 1,3%-ot kapott.²⁸⁰

Sopronban a választások előtti időkben 454 személyt köteleztek áttelepülésre a 12.000/1947. Korm. sz. rendelet alapján, a rendelet 14. §-a szerint 945 személy vagyonának korlátozására került sor, s ezzel együtt kizárták őket a választásokból.²⁸¹

Sopron és a soproni járás 1947-es választással kapcsolatos eredményeinek alakulását döntően befolyásolta az is, hogy az MKP taglétszáma a járásban az 1945-ös 848-ról 2834-re emelkedett, Sopronban pedig 1959-ről 3731-re.²⁸²

Sopronban az ellenzéki pártok sokkal jelentősebb erőt képviseltek, mint arra a választásokat megelőző időben a koalíciós pártok számoltak. Az ellenzéki pártok megszerezték a nők szavazatainak 50,8%-át, ezen belül külön figyelmet érdemel a Demokrata Néppárt női szavazatainak száma. Mint arra az eredmények is utalnak, a Demokrata Néppárton

²⁷⁸ Balogh Sándor—Jakab Sándor 1978. 108—109.

²⁷⁹ Dávid Lajos é. n. 138.

²⁸⁰ Győri Munkás, 1947. 198. sz. 2.

²⁸¹ SVL XXVII. Kitelepítési iratok.

²⁸² MSZMP Archivum, Győr. 12. F. 16. öe. és 17. F. 18. öe.

13. táblázat

Az 1947. évi választások eredménye Győr-Moson és Sopron megyében

Párt	Győr-Moson megye		Sopron megye	
	Szavazatok		Szavazatok	
	száma	%-a	száma	%-a
DNP	50 138	41,0	39 007	45,0
MKP	25 225	20,6	17 976	20,6
SZDP	25 375	20,7	11 559	13,2
NPP	8 076	6,6	7 614	8,7
FKGP	5 077	4,1	5 544	6,5
MRP	6 214	5,1	3 236	3,7
FMDP	1 693	1,4	1 501	1,7
PDP	373	0,5	508	0,6
Összesen	122 171	100,0	86 945	100,0

Forrás: Dávid Lajos é. n. 139.

kívül a többi ellenzéki párt nem játszott szerepet Sopronban az 1947-es választásokon.²⁸³

Vas megyéből önálló választókerületet hoztak létre. A választások kiírása a koalíción kívüli pártok körében bizonyos kapkodást váltott ki. Az ellenzéki erők összefogása és az egyesülésük csak később valósult meg. Amiben viszont az ellenzék jelentős mértékben eltért, az a tömegekre gyakorolt mélyebb és nagyobb befolyása volt. Vas megyében kisebb mértékű volt az ellenzék polarizációja, ezért a választások előkészítésének időszakában fokozni tudta tevékenységét.²⁸⁴

A kommunista párt és az SZDP megyei vezetősége a választások eredményeit illetően bizakodó volt. Ez jellemezte az NPP vezetőségét is. Vas megyében az FKGP most is ellenzéki programmal indult, esélyei azonban a megyében a köztársaságellenes összeesküvés miatt jóval kisebbek lettek, az FKGP bomlásnak indult. A politikailag kompromittált kigazda vezetők a Barankovics-pártban kerestek és találtak menedéket. Vas megyében a Demokrata Néppárt a választási hadjáratba

²⁸³ SVL Az 1947-es választások iratai.

²⁸⁴ Zielbauer György 1982. 431.; MSZMP Archívum, Szombathely. F. 27. 24. öe.

14. táblázat

Az 1947. évi választások eredménye Sopronban

Párt	Szavazatok			
	férfi	női	összes	%-a
DNP	2666	4568	7 234	42,5
SZDP	2015	1983	3 997	23,5
MKP	1958	1773	3 731	21,9
FKGP	379	383	762	4,4
MRP	211	379	590	3,4
NPP	209	170	379	2,3
FMDP	123	98	211	1,6
PDP	26	30	56	0,4
Összesen	7587	9384	16 960	100,0

Forrás: SVL Az 1947-es választások iratai.

azonnal nem kapcsolódott be, erőteljesebb tevékenységet csak 1947 augusztusától fejtett ki. Barankovics István pártja programját az 1947. augusztus 10-én Győrben megrendezett nagygyűlésen ismertette, majd néhány nappal később Szombathelyen is. Ez a párt élvezte a római katolikus egyház és a püspöki kar néhány tagjának támogatását. Molnár Erik, az MKP egyik országos vezetője a Demokrata Néppárt erősödésének veszélyére hívta fel a kommunista párt helyi vezetőinek figyelmét. Molnár Erik szerint: „Vas megyében a DNP-nek nagy sikerei lesznek, annál is inkább, mert a papság is ezt a pártot támogatja.” A gyakorlat a későbbiek során ezt a megállapítást igazolta.²⁸⁵

A katolikus egyház felső vezetése nem maradt „semleges” a választási harcban, a püspökkari konferencia hivatalos nyilatkozatával együtt egy bizalmas körlevélben arra utasította a vidéki papságot, hogy gyakorlatlan híveik „a polgári pártok jelöltjei közül arra adják szavazatukat, akiknek az adott helyen a legtöbb gyökere van”. Ilyen pártnak látszott a Demokrata Néppárt, ennek tényleges és konkrét támogatására augusztus elején az Új Ember hívta fel a választópolgárok figyelmét, amikor a

²⁸⁵ Uo. 432.

püspökkari konferencia nyilatkozatát elemezve tulajdonképpen a DNP programját népszerűsítette.²⁸⁶ Barankovics augusztus 10-i beszédével egy időben a megjelent püspökkari konferencia körlevelét a papok a szószekről, azt követően házról házra járva magyarázták. A DNP erősen számított a női szavazatokra is. A többi ellenzéki párt közül csak a Magyar Függetlenségi Párt jelentett komolyabb erőt Vas megyében. A választások eredményét 1947. szeptember 1-én hozták nyilvánosságra a megyében, amely szerint 152 882 fő élt szavazati joggal.²⁸⁷

A választási eredmények a Demokrata Néppárt abszolút győzelmét hozták Vas megyében. A nemzetiségek által lakott községekben az arány még a megyei átlagnál is nagyobb, 58%-os. A németek által lakott községekben sok volt azoknak a száma, akiket német anyanyelvük miatt fosztottak meg a szavazati joguktól. A legsúlyosabb esettel a Szombathely közelében fekvő Vaskeresztes községben találkoztunk, ahol a 443 választási korhatárt elért személy közül 375-nek vették el a szavazati jogát.²⁸⁸

A Demokrata Néppárt 6, az MKP, az SZDP, az NPP, az FKGP és az MFP 1-1 mandátumot kapott. Szabó Imre az MKP, Gesztesi Jenő az SZDP, Gosztonyi János az NPP, Nyárády Miklós az FKGP képviselője lett. A Demokrata Néppárt képviselői lettek: Eckhard Sándor, Belső Gyula, Tóth László, Vörös Lajos, Kovács József és Gáspár Mihály. A töredékszavazatokkal 1 mandátumot kapott a Magyar Függetlenségi Párt, azonban az iratokból a képviselő nevére nem derült fény.²⁸⁹

A választási eredmények minden párt számára meglepetést okoztak. Ami a két munkáspárt szavazatainak számát illeti, az 1945-ös választásokhoz viszonyítva lényeges változás nem történt. A legnagyobb visszaesés Szombathelyen volt tapasztalható. Ebből bizonyos értelemben következik, hogy nemcsak a paraszti szavazókat nem sikerült megnyerni, a munkáskörzetekben sem érték el a várt sikert. A gyenge eredményt a két munkáspárt viszonyának rendezetlenségével magyarázták.²⁹⁰

²⁸⁶ *Izsák Lajos* 1983. 191–194.

²⁸⁷ VamL. Az 1947-es választások iratai. Összesítő jelentések, névsorok.

²⁸⁸ Uo.

²⁸⁹ Uo.

²⁹⁰ *Zielbauer György* 1982. 433.

15. táblázat

Az 1947. évi választások eredménye Vas megyében

Párt	Szavazatok		A nemzetiségi községek szavazatainak	
	száma	%-a	száma	%-a
DNP	86 418	56,5	4885	58,1
MKP	20 148	13,2	1300	15,5
SZDP	15 132	9,9	826	9,8
FKGP	11 811	7,7	617	7,3
MFP	8 824	5,8	408	4,8
NPP	7 630	5,0	126	1,5
MRP	1 173	0,8	38	0,5
FMDP	956	0,6	50	0,6
PDP	790	0,5	160	1,9
Összesen	152 882	100,0	8410	100,0

Forrás: VamL Az 1947-es választások iratai.

Az általunk vizsgált területen a 3. választókerület Fejér és Komárom-Esztergom megyéből, a 4. Veszprém megyéből állt. Komárom-Esztergom megyében a választási hadjárat előtti időben fejeződött be a németek kitelepítésének második szakasza. Ennek hatása a választások során érződött. Az SZDP-nek a kitelepítésre kötelezett svábokat védő magatartása teljes mértékben érthető, „mert az ún. 19 sváb községben mintegy 10 000-12 000 választójogtól megfosztott sváb lakos az SZDP tagja volt”.²⁹¹

A Keresztény Női Tábor az ország négy választókerületében állított képviselőjelölteket (listáját mindenütt Slachta Margit vezette), mégpedig Fejér és Komárom-Esztergom megyékben, Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Jász-Nagykun-Szolnok megyében és Nagy-Budapesten. Ez a párt különösen Esztergomban és környékén fejtett ki igen nagy aktivitást. A Demokrata Néppárthoz hasonlóan a Keresztény Női Tábor is a maga javára próbálta fordítani, illetve ki akarta sajátítani a katolikus püspöki kar 1947. július

²⁹¹ MSZMP Archívum, Tatabánya. 23. F. 8. öe. 43.

16. táblázat
 Az 1947. évi választások eredménye
 Komárom-Esztergom megyében

Párt	Szavazatok	
	száma	%-a
MKP	35 191	33,3
SZDP	23 452	22,2
KNT	20 624	19,5
FKGP	13 547	12,9
FMDP	5 752	5,4
NPP	4 930	4,7
PDP	1 076	1,0
MRP	883	0,8

Forrás: MSZMP Archivum, Székesfehérvár.
 F. 28. 7. öe. és *Izsák Lajos* 1983. 201—202.

25-i, választásokkal kapcsolatos állásfoglalását, hangoztatta; aki figyelembe veszi annak legfontosabb követeléseit, az „Schlachta Margit pártjára, a Keresztény Női Táborra szavaz”.²⁹²

E párt vezetői 1947. augusztus folyamán többször kértek személyes kihallgatást Mindszentytől, szerették volna elérni, hogy a hercegrímás hivatalosan is tegyen nyilatkozatot a KNT támogatása mellett.²⁹³ Taktikai okokból a DNP nem indított jelölteket Fejér és Komárom-Esztergom, valamint a Jász-Nagykun-Szolnok megyei választókerületben. A Komárom-Esztergom és Fejér megyékből kialakított választókerületben a Magyar Függetlenségi Párt (Pfeifer-párt) sem indított jelölteket. A tatabányai szénmedence négy községében az MKP, SZDP és az FKGP, valamint az ellenzéki pártok közül egyedül a KNT tudott jelentősebb eredményt elérni. A Keresztény Női Tábor a szénmedencében a vallásos női rétegek és az alsógallai katolikus parasztság megnyerésének

²⁹² *Izsák Lajos* 1983. 195—196. Az idézett munkában a KNT vezetője Schlachta, a Nemzetgyűlési Napló hiteles kiadásában „Slachta” néven szerepel.

²⁹³ Uo.

17. táblázat

Az 1947. évi választások eredménye Fejér megyében

Párt	Szavazatok		Német községekben a szavazatok	
	száma	%-a	száma	%-a
FKGP	42 992	30,3	4 447	24,1
MKP	25 508	18,0	5 335	28,9
SZDP	21 820	15,4	3 607	19,5
KNT	19 003	13,4	1 605	8,7
NPP	15 950	11,2	1 802	9,9
FMDP	12 063	8,5	1 003	5,4
PDP	2 692	2,2	460	2,5
MRP	1 554	1,0	189	1,0
Összesen	141 582	100,0	18 448	100,0

Forrás: MSZMP Archivum, Székesfehérvár. F. 8. 7. öe.

köszönhette választási sikerét. A Nemzeti Parasztpárt a szénmedencében nem rendelkezett tömegbázissal.²⁹⁴

A koalíciós pártok a jobboldali ellenzék visszaszorításában és elszigetelésében azonos nézeteket vallottak. A választási érdek, s nem egy esetben az éleződő politikai ellentétek különösen a két munkáspárt viszonyát károsan befolyásolták. Az SZDP helyi vezetői nem egy esetben a nyílt provokációtól sem riadtak vissza. Ennek oka az SZDP svábvédő magatartásában kereshető, mert a német falvak lakosságának 90%-a ennek a pártnak volt a tagja. Az SZDP vezetői tehát mindent elkövettek, hogy a kitelepítésre ítélt német ajkú, de nem volksbundista múltú lakosságnak megszerezzék a választójogot, s a választási harcban a legközöségesebb fenyegetésektől sem riadtak vissza.²⁹⁵

Az SZDP a kommunisták ellen indított rágalomhadjárata eszközeit és propagandáját tekintve sok esetben még a reakciós ellenzék és az FKGP jobboldali szárnya által hangoztatott rémhíreket is felülmúlta. Az SZDP vezetőségének erősen jobboldali beállitottsága miatt sokan 25 esztendő

²⁹⁴ MSZMP Archivum, Tatabánya. 23. F. 8. öe. 61.

²⁹⁵ Uo.

SZDP-tagsággal éppen a választási harc időszakában kérték átigazolá-
sukat a kommunista pártba.²⁹⁶

A választások eredményei nemcsak a szociáldemokratáknak, hanem a
kommunistáknak is csalódást okoztak. A kommunista párt 1948. január
18-án Tatabányán megtartott 3. megyei konferenciáján a politikai munka
értékelésekor visszatértek az 1947-es választások eredményeire.²⁹⁷

Az SZDP a választáson 22 000 szavazatot kapott, 3000-rel kevesebbet,
mint 1945-ben. A kisgazdapárt az 1945-ös 36,84%-kal szemben csak
12,82%-ot kapott. A Slachta-párt alig tartott néhány gyűlést, mégis
megszerezte a szavazatok csaknem 20%-át. Az NPP alig tudott korábbi
eredményén 1%-kal javítani.²⁹⁸

A tatabányai szénmedence négy községében a választások eredményei
világossá tették azt, hogy a kommunisták befolyása csak nagyon csekély
mértékben növekedett a két választás közötti időszakban. Nem történt
lényegesebb változás a többi párt politikai befolyását illetően sem,
„... csupán az állott elő, hogy az 1945-ben leadott reakciós szavazatok az
FKGP-ből átcsoportosultak részben a Slachta, részben a többi ellenzéki
pártokba, egy egész vékony réteg növelte pártunk, az MKP és az SZDP
szavazatait” — írta az MKP titkára a választásokat összefoglaló
jelentésében.²⁹⁹

A szénmedence térségében az MKP 56,3, az SZDP 34,9, az FKGP 2,4, a
KNT 3,4%-os eredményt ért el. A szénmedence szavazatainak nemek
szerinti megoszlása arra hívta fel a figyelmet, hogy a Slachta-párt a nők
körében jelentős befolyással bírt. A szavazatok közül a 100 férfi
szavazatra jutó női szavazat az MKP-nál 95, az SZDP-nél 100, a KNT-nél
408 volt. Ez azt bizonyította, hogy a katolikus egyház befolyása a nők
körében sokkal jelentősebb volt, mint azt az MKP vezetői a választásokat
megelőző időben gondolták.³⁰⁰

A német községekre vonatkozó választási értékelések a legtöbb helyen
az ún. sváb telepítésre hivatkoztak. Agostyán és Baj községekben azért

²⁹⁶ Uo. 4. öe. 84.

²⁹⁷ *Három szabad évtized* 47—49.

²⁹⁸ *Izsák Lajos* 1983. 201—202. Az adatokat módosítottuk az MSZMP Archivum,
Székesfehérvár. F. 28. 7. öe.-ben szereplő Fejér megyei választási eredményekkel.

²⁹⁹ MSZMP Archivum, Tatabánya. 23. F. 19. öe. 67—69.

³⁰⁰ Uo. 5. öe. 4.

volt nagyobb az MKP befolyása, mert a sváboknak nem volt szavazati joguk, a felvidéki magyar telepések pedig zömében az MKP-ra adták szavazatukat. Kecskéd és Környe községekben az MKP viszonylagos jobb eredménye szintén a telepéseknek volt köszönhető. Ez jellemezte Vértestolna, Dunaszentmiklós, Tarján és Szomor község eredményét is. Vértessomló községben jelentősen befolyásolta az eredményt, hogy a „svábokat kizárták a szavazásból”. Várgesztesen az MKP 26 taggal rendelkezett, és a választáson csak 11 szavazatot kapott — állapította meg az MKP járási titkárának értékelő jelentése.³⁰¹

Fejér megyében az 1947-es választások során jelentősen megváltoztak az erőviszonyok az előző, 1945-ös választásokhoz képest. Erősen megcsappant a kisgazdákra leadott szavazatok száma (52% körüli csökkenés), 1400 főnyi szavazatot veszítettek a szociáldemokraták is.³⁰²

Az 1945-ös 144 084-ről 141 582-re csökkent a szavazatok száma. A korábban németek által lakott községekben az MKP került ki győztesen a választásokon. Néhány helyen az MKP-ra leadott szavazatok száma alig haladta meg a párttagok létszámát. Ilyen községek voltak: Nadap, Vértesacska, Bakonysárkány és Guttamási. Etyek, Bakonykúti és Kisgyón községekben az MKP kevesebb szavazatot kapott, mint amennyi tagja volt a helyi pártszervezetnek.³⁰³

1947. augusztus 10-én jelent meg Veszprém megye valamennyi lapjában a Függetlenségi Front közös, megyei választási programja. A kisgazdapárt, bár jobbszárnyától nem szabadult meg teljesen, a nyár közepéig már nem volt alkalmas a demokrácia ellenfeleinek céljai megvalósítására. A választásokat megelőzően a kisgazdapárt jó néhány szegényparaszt tagja, többek között a párt zirci járási szervezője is kérte a kommunista pártba való felvételét.³⁰⁴

A kommunisták és a szociáldemokraták közötti viszony rossz volt, mert az SZDP kommunistaellenes agitációt folytatott, és semmiféle megegyezést nem tartott magára nézve kötelezőnek. Az SZDP megyei és városi vezetőinek többsége Veszprém megyében a jobbszárnyhoz tartozott. A

³⁰¹ Uo. 19. öe.

³⁰² MSZMP Archivum, Székesfehérvár. F. 8. 7. öe.

³⁰³ Uo.

³⁰⁴ *Veszprémi Népiújság*, 1947. augusztus 10.

Nemzeti Parasztpárt a megyében nem rendelkezett jobboldali beállítottságú vezetőkkel, általában nem fejtett ki jelentősebb tevékenységet.³⁰⁵

Veszprém megyében 1947 nyarán már minden jobboldali pártnak megalakult legalább néhány személyből álló szervezete, vagy legalább egy-két szervezője akadt Veszprémben és Pápán, az iparvidéken pedig Ajkán. Barankovics és Slachta pártjának helyi szervezetei a német községekben is létrejöttek, így Bakonyoszlopon, Kislődön. Néhol az NPP főleg a kisgazdák rovására hozott létre szervezeteket. A polgári pártok közül a Keresztény Női Tábor és a Pfeifer-párt nem indulhatott Veszprém megyében, mert nem tudták megszerezni az induláshoz szükséges mennyiségű ajánlást. A választásokon lezavazott 150 411 fő. A választási korhatárt elérték 12%-át (17 425 fő) megfosztották szavazati jogától. Az elutasítottak a veszprémi, zirci, pápai és devecseri járásból kerültek ki. A zirci járásban a szavazók 18%-a, a devecseriben 17%-a, Pápán 16%-a, a pápai járásban 14%-a és a veszprémi járásban 11%-a lett megfosztva szavazati jogától.³⁰⁶

Az MKP befolyásának növelése és a jobb politikai hangulat megteremtése érdekében 1947 júliusában 58 helyen tartottak népgyűlést,

18. táblázat

*Az 1947. évi választások eredménye
Veszprém megyében*

Párt	Szavazatok	
	száma	%-a
DNP	50 823	35,7
MKP	27 498	19,3
SZDP	19 662	13,8
FKGP	19 295	13,5
NPP	14 667	10,1
MRP	4 950	3,5
FMDP	3 729	2,7
PDP	1 991	1,4

Forrás: Izsák Lajos 1983. 201—202.

³⁰⁵ MSZMP Archivum, Veszprém. 22. F. 104. öe.

³⁰⁶ Uo.

Párt	Fejér megye		Győr-Moson megye		Komárom megye	
	szavazatok		szavazatok		szavazatok	
	száma	%-a	száma	%-a	száma	%-a
DNP	—	—	50 138	41,0	—	—
MKP	25 508	18,0	25 225	20,6	35 191	33,5
SZDP	21 820	15,4	25 375	20,7	23 452	22,2
FKGP	42 992	30,3	5 077	4,1	13 547	12,9
NPP	15 950	11,2	8 076	6,6	4 930	4,7
KNT	19 003	13,4	—	—	20 624	19,5
FMDP	12 063	8,5	1 693	1,4	5 752	5,4
MRP	1 554	1,0	6 214	5,1	883	0,8
MFP	—	—	—	—	—	—
PDP	2 692	2,2	373	0,5	1 076	1,0

Forrás: Izsák Lajos 1983. 200—201.

amelyeken összesen 12 318 fő jelent meg. A 62 községi egyéb összejevetelen 8000-10 000 főre becsülték a megjelentek számát.³⁰⁷

A megyében nagymértékben hátráltatta a politikai munkát a második kitelepítési akció megindítása, 1948-ra húzódott át 10 470 fő Németország szovjet megszállási övezetébe való kitelepítése.³⁰⁸

A választási eredmények azt mutatták, hogy 1945-höz viszonyítva növekedtek a baloldali pártok szavazatai: az MKP 10 000-rel, az SZDP 2000-rel, az NPP közel 5000-rel több szavazatot kapott. Az FKGP szavazatainak száma közel 66 000-rel csökkent. A kisgazdák elvesztett szavazatait zömmel a Demokrata Néppárt szerezte meg. A polgári pártokra leadott szavazatok nagy száma mutatja, hogy az ellenzék jelentős erőt képviselt.³⁰⁹

A devecseri járás 21 847 szavazójából 4219 a volt német községekben élt. Ezekben a falvakban a DNP 1210 szavazatot (28,8%) kapott, ami jóval a megyei átlag alatt marad. Voltak azonban olyan falvak, ahol a

³⁰⁷ Uo. 91. öe.

³⁰⁸ UMKL XI—K—11—d.

³⁰⁹ Izsák Lajos 1983. 201—202.

Sopron megye		Vas megye		Veszprém megye		Összes	
szavazatok		szavazatok		szavazatok		szavazatok	
száma	%-a	száma	%-a	száma	%-a	száma	%-a
39 007	45,0	86 418	56,6	50 823	35,7	226 386	30,6
17 976	20,6	20 148	13,5	27 498	19,3	151 556	20,1
11 559	13,2	15 132	9,9	19 662	13,8	117 000	15,5
5 544	6,5	11 811	7,6	19 295	13,5	98 266	13,0
7 614	8,7	7 630	4,9	14 667	10,1	58 867	7,8
—	—	—	—	—	—	39 627	5,2
1 501	1,7	956	0,6	3 729	2,7	25 694	3,5
3 236	3,7	1 173	0,7	4 950	3,5	18 010	2,3
—	—	8 824	5,7	—	—	8 824	1,1
508	0,6	790	0,5	1 991	1,4	7 430	0,9

DNP megszerezte a voksok felét, vagy még ennél is többet, pl. Bakonygepesen 52, Kolontáron 61, Tüskeváron 79,5%-ot.³¹⁰

Az MKP a leggyengébb eredményt Bakonygepes községben érte el, ahol 13 szavazatot kapott, ami 4,7%-ot jelentett. Bakonypölskén viszont az MKP a szavazatok 75,5%-át kapta, míg az SZDP csak 7%-ot ért el.³¹¹

A DNP a pápai járásban a 21 911 szavazatból 9244 szavazatot kapott, ami 42,2%; a német községekben is 1169 szavazattal a járási átlaghoz hasonló 44,9%-os eredményt ért el. A DNP Iharkúton a szavazatok 58,6, Béb községben 50,0, Nagytevelén 49,6, Bakonykoppányban 62,0, Fenyőfőn 41,0 Pápateszéken 63,3%-át kapta.³¹²

A veszprémi járásban leadott szavazatok száma 25 498, ebből a DNP 6373 vokshoz jutott, de 24,9%-os eredménye is elegendő volt ahhoz, hogy az MKP (26,2%) mögött a második helyen legyen. A német községekben az 5269 szavazatból a DNP 1570-et (30%), az MKP 1662-öt (30,6%)

³¹⁰ VmL XXI/3. 1947-es választás, 22—23. doboz. Összesítő kimutatás Veszprém megyére vonatkozóan.

³¹¹ MSZMP Archivum, Veszprém. 24. F. 10. öe. Az 1947-es választásokkal kapcsolatos iratok. Lásd továbbá: PIA 283. f. 38/34. öe.

³¹² Uo. Pápai járás anyaga.

kapott. A járási átlagnál magasabb arányt ért el a DNP Herend, Bánd, Bárnag, Vöröstó és Hidegkút községekben.³¹³

A zirci járásban a 21 270 szavazatból 6066 jutott a DNP-re, így a 31%-kal megelőzte az összes pártot. Ebben a járásban az MKP 18,1, az FKGP 17, az SZDP 15,6, az NPP 12,3%-ot ért el. A német községekben a DNP 35,2%-os arányával jóval megelőzte a többi pártot. Az MKP 21,3, az FKGP 14,2, az SZDP 18, az NPP 6,5%-os eredményt ért el. A DNP-re szavazók aránya Csatkán (85), Bakonygyiróton (49,0) és Porván (61,0) különösen magas volt.³¹⁴

A választási eredmények alapján Veszprém megyében a DNP 4, az MKP 2, az SZDP 1, az NPP 1, az FKGP 1 képviselőt küldhetett a nemzetgyűlésbe.³¹⁵

A DNP lett a megye legnagyobb pártja, de a választások után sem folytatott párttevékenységet. A polgári ellenzéki pártok, és az FKGP, a DNP-hez hasonlóan, a választások után alig folytattak valamilyen politikai tevékenységet. Egyedüli jelentősebb esemény volt a választások után 1947. november 16-án a DNP veszprémi nagygyűlése, ahol a közel 500 főnyi hallgatóság előtt Barankovics István mondott beszédet.³¹⁶

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy az 1947-es választások Észak- és Nyugat-Dunántúlon a baloldali pártok jelentős sikerét hozták, azonban az ellenzéki pártokat — elsősorban a Demokrata Néppártot — továbbra is jelentős erők támogatták. Az ellenzéki pártok az országos arányuknál magasabb eredményt tudhattak magukénak (43,6%). A két munkáspárt csak Komárom-Esztergom megyében emelkedett ki 55,5%-os eredményével. A többi megyében — Fejér, Veszprém, Győr-Moson, Sopron és Vas — a két munkáspárt eredményei az országos átlag alatt maradtak.³¹⁷

³¹³ Uo Veszprémi járás anyaga.

³¹⁴ Uo. Zirci járás anyaga.

³¹⁵ *Veszprémi Népújság*, 1947. szeptember 7.

³¹⁶ MSZMP Archívum, Veszprém. 22. F. 91. öe.

³¹⁷ *Izsák Lajos* 1983. 201—202.

A FORDULAT ÉVÉTŐL AZ 1949. MÁJUSI ORSZÁGGYŰLÉSI VÁLASZTÁSOKIG

A polgári ellenzék a választások után — Komárom-Esztergom megye kivételével — Észak- és Nyugat-Dunántúl valamennyi megyéjében pillanatnyilag erősnek érezhette magát. Nem is mulasztotta el az alkalmat, hogy a tömegeket megnyerje a maga számára. A koalíció pártjai körében, elsősorban az SZDP és az FKGP táborában, a választások eredményei „pánikhangulatot” idéztek elő. Győr-Moson megyében felélénkült az SZDP jobboldala, agresszív fellépése időleges válságot idézett elő a pártban. A jobboldal támadása nemcsak a kommunisták, hanem saját baloldaluk ellen is irányult.³¹⁸

Komárom-Esztergom megyében az 1948 januárjában megtartott megyei MKP-konferencia az SZDP-vel kapcsolatban a következőket állapította meg: „Lépten nyomon megnyilvánult, hogy vezetőségeikben sok a jobboldali szociáldemokrata, jobboldali politikát vittek. Hamarosan be kellett látnunk azt, hogy az SZDP-vel a vármegyei vezetőségi vonalon az együttműködés csak papíron van meg. Akkor, amikor mi a legkomolyabban akartuk az együttműködést, ők a Barátság c. lapjukban a legélesebb személyi támadást intézték egyes elvtársaink ellen.”³¹⁹

Veszprém megyében a kisgazdapártról levált jobboldal és az SZDP jobboldala aktív kommunistaellenes agitációt folytatott. Visnyei Sándor SZDP-képviselő 1947. október elején Veszprémben egy aktívaülésen kifejtette nézeteit egy kommunistaellenes koalíció szervezésének tervéről, majd kijelentette, hogy „olyan politikát kell folytatnunk, hogy Nyugat bizalmát megnyerjük”.³²⁰

³¹⁸ Győri Munkás, 1947. 210. sz. 3.

³¹⁹ Három szabad évtized 45—46.

³²⁰ Veszprémi Népszerűség, 1947. október 4., 12.

20. táblázat

A politikai pártok taglétszáma 1947. december végén Veszprém megye németek által lakott községeiben (fő)

Község	MKP	SZDP	NPP	FKGP	MNDSZ	MADISZ
Bakonyzombathely	102	87	36	68	—	—
Aka	63	16	—	23	—	—
Ácstesztér	68	23	31	17	—	—
Csatka	26	—	—	6	—	—
Pápanyögér	23	20	—	—	—	—
Bakonyzentiván	19	12	30	21	7	—
Fenyőfő	28	—	—	20	—	—
Bakonyjákó	86	40	—	15	45	—
Ganna	113	58	7	25	—	25
Döbrönte	26	7	—	10	—	—
Farkasgyepű	89	12	—	3	—	—
Németbánya	39	56	—	—	—	—
Bakonypölöske	48	10	15	5	20	25
Túskevár	22	—	10	5	—	—
Ajkarendek	88	45	—	14	26	—
Kislőd	59	40	36	32	—	—
Magyarpolány	100	24	17	26	15	24
Kolontár	3	—	3	—	—	—
Tósokberénd	21	40	24	70	—	—
Herend	75	70	—	2	—	15
Bánd	18	3	—	30	—	—
Városlód	94	100	8	50	68	54
Szentgál	99	93	30	250	—	—
Csehbánya	16	20	—	22	—	—
Úrkút	485	16	—	—	120	180
Nagyvázsony	73	40	35	60	38	—
Összesen	1883	832	282	774	339	323

Forrás: MSZMP Archívum, Veszprém, 23. F. 23. öe.

Vas megyében a két munkáspárt vezetősége közötti súrlódások nemcsak a két párt tekintélyének ártottak, hanem az erőviszonyok helyes felmérését is nehezítették. Egy összefoglaló jelentés szerint „nem kis hiba volt az is, hogy az alsóbb szintű MKP-funkcionáriusok helytelen

információit a megyei vezetés mindenféle különösebb kontroll nélkül elfogadta”.³²¹

A két munkaspárt viszonyának megromlásáért az egyik 1947. szeptemberi Vas megyei MKP-jelentés az SZDP megyei vezetőit teszi felelőssé. Az SZDP megyei titkára szerint a viszony romlását a kommunisták pozíciók utáni féktelen mohósága jelentős mértékben elősegítette. A kommunista vezetők mindent elkövettek Vas megyében, hogy a két párt között a tárgyalások minél előbb meginduljanak, de az SZDP a leghevesebben visszautasított minden ilyen irányú kísérletet. Az SZDP nem akart „másodrendű” párt lenni. Ezt a véleményt fejezi ki az SZDP szombathelyi titkárának — Faragó Ferencnek — egy értelmiségi gyűlésen mondott előadói beszéde is, ahol kijelentette: „Akarjuk a munkásegységet, de mint egyenrangú partnerek.” Ezen a gyűlésen az SZDP központja által kiküldött előadó azt fejtegette: „Mi nem akarunk a kommunista párt ellen politizálni, de nem hagyjuk magunkat senkitől ebben az országban elnyomni.”³²²

A politikai és a társadalmi-gazdasági életben elért eredmények megszilárdításának, továbbfejlesztésének feltétele a munkásegység volt. Győri az SZDP-vezetők többsége, s hatásukra a tagok jelentős része a „harmadik út” híve volt. Előrelépés Marosán György 1947. november 30-án Tatabányán elmondott beszéde után következett be, ahol kijelentette: „Nincs harmadik út! Csak két út van. Az egyik a kapitalizmus egyeduralmának visszaállítása, a másik út a nemzetközi proletariátus útja. Ebben a döntő kérdésben a semlegesség hangoztatása, harmadik út keresése katasztrófát jelent a munkásosztály számára.” 1947 decemberében Révész Ferenc az SZDP országos vezetőségének osztályvezetője győri beszédében kijelentette: „Mi nem ismerünk sem harmadik, sem negyedik utat, hanem csak az osztályharc útját.”³²³

Az általunk vizsgált térségben — Veszprém megye kivételével — a volt német községekben a kitelepítések és betelepítések következtében az MKP taglétszámának lassú emelkedése volt megfigyelhető. Vas megyében az

³²¹ MSZMP Archívum, Szombathely. 35. F. 16. öe.

³²² Uo. 21. öe.

³²³ *Győri Munkás*, 1948. 18. sz. 1.

MKP taglétszáma 999 fő volt a nemzetiségek által lakott községekben, melyből 818 a korábbi német falvakra jutott.³²⁴

1946 novemberétől 1947 novemberéig Alsórönökön 66-ról 83-ra, Felsőrönökön 48-ról 75-re, Szentgotthárdon pedig 236-ról 302-re emelkedett az MKP taglétszáma. A szlovén falvakban csak Apátistvánfalva MKP-szervezetének megalakulásával változott némileg a helyzet. Az itt belépett 22 új taggal megalakult községi MKP-szervezettel a szlovén falvakban 88-ra emelkedett a taglétszám.³²⁵

Veszprém megyében 1947. november 2-án 17 176 tagja volt az MKP-nak, s a választás utáni hónapban 232 fővel nőtt a taglétszám.³²⁶

A pápai járás néhány községében a telepítések után megerősödött az MKP. Bakonyjákó községben az 1947. októberi jelentés szerint 35-ről 80 főre emelkedett a taglétszám. Az új községi elöljáróság 7 tagjából 5 az MKP tagja. Ganna községben 118 fő volt az MKP taglétszáma. Itt is átszervezték a községi elöljáróságot, „mert a bíró sváb volt, és a telepésekkel szemben a svábokat részesítette előnyben”. Farkasgyepűn is jelentősen emelkedett az MKP taglétszáma, 83 főre. Németbánya községben az MKP taglétszámában nem volt változás. A község politikai hangulatát erősen befolyásolta az a tény, hogy a németek kitelepítése még mindig nem oldódott meg.³²⁷

A telepések és az őslakosság közötti állandó súrlódásokról az MKP titkára rendszeresen tájékoztatta a járási pártbizottságot Bakonyjákóról, ahol a rendőrség eljárása váltott ki megrökönyödést. Szabó Károly rendőr főtörzsőrmester felesége sváb volt, a telepítési listán szerepelt. Ha itt panaszt emeltek a telepések ellen a svábok, akkor a rendőrség azonnal megjelent a telepesnél. Úrkúton egy lakos megtalálta a volksbundosok névsorát, azzal zsarolta a község lakóit. Itt még 1948. január 8-án is a kitelepítés alóli mentesítési kérelmek elbírálása volt az MKP legfőbb feladata. Ekkor még 110 kérelem volt elintézetlen. Bakonypölöskén az 1948. januári taggyűlésen a kitelepítési eljárás megindulása miatt csak 40-en jelentek meg; az MKP-ból való kilépés ekkor indult meg.³²⁸

³²⁴ MSZMP Archívum, Szombathely. 27. F. 44. és 129. öe.

³²⁵ Uo.

³²⁶ MSZMP Archívum, Veszprém. 22. F. 91. öe.

³²⁷ Uo. 100. öe.

³²⁸ Uo. 129. öe.

A kitelepítések megindulásával Veszprém megyében tömegessé vált az SZDP-ből az MKP-ba való átlépés. Németbányán a 233 fő kitelepítését követően a teljes SZDP-tagság az MKP-ba ment át.³²⁹

Iharkút, Magyarbarnag, Németbarnag és Vöröstó községekben egyetlen politikai párt sem működött ebben az időben. Veszprém megye korábban németek által lakott községeiben az MKP több taggal rendelkezett, mint a koalíció többi pártja együttesen.³³⁰

Komárom-Esztergom megyében a választásokat követően került sor a négy bányászközség Tatabánya város néven való egyesítésére a BM 179.238/1947. III. sz. rendelete alapján. 1947. október 1-re létrehozták az új megyei város 60 tagú nemzeti bizottságát, melyből 30 MKP, 25 SZDP, 4 a Szabad Szakszervezetek, 1 az FKGP tagja volt. A megyei város alakuló képviselő-testületi ülése 1947. október 10-én nyílt meg, ahol polgármesterre Andó György Ferenc tatabányai bányászt választották.³³¹

A megye német községeiben az MKP taglétszámában jelentős változások következtek be. Az MKP tagjainak a száma Dorogon 2060-ról 2444-re emelkedett 1947. augusztus 31. és 1947. november 30. között. Hasonló arányú emelkedés volt Tokodon is, ahol 1120-ra nőtt a párttagok száma. A megye még 17 német községében 1302-ről 1733-ra növekedett a taglétszám. A német községek közül csak Leányváron és Süttön csökkent az MKP taglétszáma 46, illetve 11 fővel.³³²

Az SZDP vezetői a politikai hangulat kiélézésére törekedtek Tatabánya térségében is. A jobboldali befolyás alatt álló üzemi bizalmiak révén az SZDP vezetőinek már 1947. december folyamán sikerült a dolgozók körében sztrájkhangulatot teremteni, amihez a rossz ételmiszer-ellátás kitűnő alapul szolgált. A XIV-es akna munkásait sikerült rábírní 8 órás leállásra, majd 1948. február 8-án újra megisméltődött a sztrájk. Dél előtt 9 órakor több üzem volt urasági munkásai sztrájkba léptek, a délutáni, kétórás műszakváltáskor a szénfalnál dolgozó munkások sem szálltak le a bányába. A 3 napig tartó munkabeszüntetést végül is a kommunista párt vezetőinek sikerült leszerelnie.³³³

³²⁹ Uo. 108/3. öe.

³³⁰ Uo. Nem rendelkezünk a zirci járás adataival.

³³¹ KmL Tatabánya város polgármesterének iratai, 1.878/1947. sz.

³³² MSZMP Archivum, Tatabánya. 23. F. 23. öe. Szervezési kimutatások 1947. december 10-ig.

³³³ Uo. 28. F. 3. öe. 1—2.

1. A KÉT MUNKÁSPÁRT ÉGYESÜLÉSE

Az 1947-es választások után bekövetkezett fejlődés felgyorsulása nyilvánvalóvá tette, hogy a két munkáspárt egyesülését nem lehet sokáig halogatni. Az egyesülés napirendre kerülése rendkívüli módon nyugtalanította az SZDP jobboldalát, hiszen az számára a teljes politikai vereséget jelentette. A szociáldemokrata jobboldal 1947 őszén akciót indított a két munkáspárt egyesülése ellen. A támadás egyik mozzanataként a fővárosi és Pest környéki pártszervezetek jobboldali frakciója október 15-én provokatív célzatú memorandumot nyújtott be a pártvezetőséghez. Az 1947. október 25—26-i választmányi ülésen a Kéthly—Szélig vezette jobboldal támadta a baloldali vezetőket. A kibontakozott vita arról tanúskodott, hogy az SZDP-ben egyre inkább elkülönül egymástól a bal- és a jobboldal, kifelé azonban igyekeztek az egység látszatát megőrizni. Peyer Károly otthagya a Magyar Radikális Pártot, majd hozzáfogott az új szociáldemokrata párt megszervezéséhez. Október 17-i összejövetelükön Független Szocialista Párt néven „hivatalosan” is megalakultnak nyilvánították magukat. Peyer novemberben lépéseket tett, hogy nemzetközileg is elismerjék az új pártot. A jobboldali frakció szervezkedése és nyílt támadásai arra készítették az SZDP baloldali vezetőit, hogy most már határozott ellentámadásba menjenek át. A jobboldallal szembeni harc döntő fontosságú lépése volt a Fővárosi Végrehajtó Bizottság 1947. december 31-i ülése. Az itt hozott határozat jelentőségét az a tény is növelte, hogy a nyilvánosság előtt szólt a jobboldal tevékenységéről, és szervezeti rendszabályokat követelt ellene.³³⁴

A szociáldemokrata baloldal növekvő politikai befolyását és tekintélyét jelezte az is, hogy a fővárosi és vidéki szervezetek egymás után foglaltak állást a szóban forgó határozat mellett. A jobboldallal való szervezeti leszámolás az 1948. február 18-i nagy-budapesti összehívott üléseken történt meg. Az ülés jóváhagyta Kéthly Anna, Szeder Ferenc, Szélig Imre, Bán Antal és mások lemondását. Nem sokkal később a pártválasztmány több jobboldali és centrista tagja is lemondott tisztségéről. Ezután a szociáldemokrata jobboldal többé már nem volt képes komolyabb vagy

³³⁴ Balogh Sándor—Jakab Sándor 1978. 130—131.

újabb akciót kezdeményezni, s mint politikai tényező a párton belül megszűnt létezni.³³⁵

Az SZDP tagsága 1948 januárjában tömegesen áramlott át a kommunista pártba. Ez a jelenség február hónapban még csak fokozódott. A „földcsuszamlás” február harmadik hetében érte el tetőpontját, amikor az SZDP tagjai számos üzemben testületileg léptek át a kommunista pártba. Az MKP Politikai Bizottságának február 22-i határozata a „méltatlanok” beférkőzésének megakadályozására 1948. március 15-ig általános tagfelvételi zárlatot léptetett életbe.³³⁶

Az SZDP 1948. március 6—8-án üléselő XXXVI. Kongresszusa a baloldal teljes győzelmét eredményezte, s utasította a megválasztott új vezetőséget, hogy „haladéktalanul kezdjen tárgyalásokat az MKP vezetőségével az egységes munkáspárt megalakításához szükséges ideológiai, politikai és szervezeti feltételek megteremtése céljából. . . . gondoskodják az új pártvezetőség arról, hogy mielőbb rendkívüli kongresszus hívassék össze a munkásosztály egységes pártjának megalakítására.”³³⁷

Az SZDP országos vezető testületeiben végbemenő változások az alsóbb szintű szervekben is éreztették hatásukat. Vas megyében is megérlelődtek a két munkáspárt egyesülésének feltételei. Kovács alispán szerint: „Az SZDP-nek balra kell tartania, s le kell rombolni azokat a válaszfalakat, amelyek a két munkáspárt között vannak.”³³⁸

A jobboldali vezetők szerették volna megakadályozni a két párt közötti közeledést, ezért egyeseket — akik átléptek az MKP-ba — megfenyegettek. Ezek nem akadályozták meg a vidéki SZDP-alapszervezetek döntő többségét abban, hogy saját területükön egyengessék az egyesülés útját. Az 1948. február 19-én lemondott szombathelyi SZDP végrehajtó bizottság helyére egy 5 tagú intézőbizottságot választottak, melynek feladata az egyesülés feltételeinek megteremtése és lebonyolításának irányítása volt. A kommunista párt megyei vezetősége az egységbizottságok létrehozását tartotta fontosnak. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint

³³⁵ Uo.

³³⁶ Uo. 132.

³³⁷ Uo.

³³⁸ Szabad Vasvármegye, 1948. január 21.

ezeket március 19-én alakították meg, s március 25—31. között megválasztották a városi és járási egységbizottságok tagjait is.³³⁹

Február—március hónapban nagy számban léptek át az SZDP tagjai a kommunista pártba. Február végéig Vas megyében az MKP taglétszáma 1300 fővel növekedett. Szükség volt arra, hogy az SZDP megtisztítsa sorait az oda nem való elemektől. A még hatalmon levő jobboldaliak néhány esetben becsületes, a baloldalhoz tartozó embereket távolítottak el a párt soraiból. Az egyesítési munkálatokkal egy időben folyt a kommunista párt tagkönyvcseréje, melynek célja a párttagság felülvizsgálata volt. Ezt a munkát a megyei vezetés májusra tervezte, de a mezőgazdasági munkák miatt előbbre hozták. Az alapszervezeteknél közben folytak az egyesítő taggyűlések. A szombathelyi városi szervezetek egyesítő ülésére május 23-án került sor. A beszámoló megállapította, hogy 4 kerületi, 26 üzemi és hivatali alapszervezetben alakult meg az MDP mintegy 7000 taggal.³⁴⁰

Falun a pártszervezetek egyesítése május végére befejeződött, megalakultak az MDP helyi szervezetei. Az egyesülési folyamat utolsó állomása május 30-a volt, amikor sor került a megyei egyesítő konferenciára. A megye párttagságát 9-en képviselték az MDP országos kongresszusán.³⁴¹

Az MDP megalakulása után került sor a helyi nemzeti bizottságok újjáalakulására, majd a képviselő-testületekbe delegálandó tagok számának meghatározására. Csak Apátistvánfalva és Szentgotthárd község erre vonatkozó adatai állnak rendelkezésünkre. Apátistvánfalván 6 MDP-, 4 NPP- és 2 FÉKOSZ-tag került a képviselő-testületbe.³⁴² Szentgotthárdon 6 MDP-, 3 NPP- és 4 FKGP-tagból állt a községi új képviselő-testület.³⁴³

Győr-Moson megyében a szociáldemokrata párton belül a baloldal leválasztása a jobboldaltól és az utóbbi elszigetelése igen nehéz feladatot jelentett. A jobboldali vezetők nagy befolyással rendelkeztek a győri és az oda bejáró ipari munkásság, valamint a mosonmagyaróvári munkásság és

³³⁹ MSZMP Archívum, Szombathely. 35. F. 36. öe.

³⁴⁰ Uo. 36. F. 36. öe.

³⁴¹ Uo.

³⁴² *Zielbauer György 1982.* 435. Lásd továbbá — VamL Apátistvánfalva NB iratai 1945—1949. Az 1948. november 30-i ülés jegyzőkönyve.

³⁴³ VamL Szentgotthárd NB iratai. Az 1948. december 8-i ülés jegyzőkönyve.

a kisiparban dolgozók körében. Győrben az SZDP jobboldali és a centrumhoz tartozó vezetői a pártegység fenntartását hangsúlyozták megnyilatkozásaikban: „a párton belül a vitákat le kell zárunk, hogy pártunk erősebben állja meg helyét, és mint önálló független párt teljesíthesse történelmi hivatását”.³⁴⁴

A mosonmagyaróvári SZDP-szervezetek februári összehívott ülésén a városi végrehajtó bizottság lemondott. Az ügyek intézését 8 tagú intézőbizottság vette át, a városi titkári teendőket ideiglenesen a járási titkár látta el.³⁴⁵

A kommunista párt tömegekért folytatott harcának eredményeként januárban megindult az SZDP-tagok átáramlása a kommunista pártba, ami februárban olyan méretűvé vált, hogy több szociáldemokrata alapszervezetben alig maradtak tagok. Győrben 39-ről 47-re emelkedett a kommunista pártalapszervezetek száma. Az átlépések mennyisége zavarta a két párt egyesülésének a menetét, ezért rendelték el a tagfelvételi zárlatot, amelynek feloldása után tovább folytatódott az SZDP-tagok átáramlása a kommunista pártba.³⁴⁶

A párt vezető szerveiben bekövetkezett személyi változás után megindult a tisztulási folyamat az SZDP üzemi és községi pártszervezeteiben is. A baloldali szociáldemokraták vették kezükbe a párt irányítását, az általuk kifejtett politikai munka olyan erőssé vált, hogy a jobboldal szervezett akciókra már képtelen volt. A szociáldemokrata baloldal megteremtette irányító szervezetét, a „hetes bizottságot”. Ez a félreállított megyei pártvezetőség helyére lépett, feladatának a párt jobboldaltól való megtisztításának folytatását és befejezését tekintette, munkáját az egyszerű párttagok is segítették.³⁴⁷

Az SZDP kongresszusa után, 1948. március 12-én létrehozták Győr-Moson vármegye és Győr város 9-9 tagú egységbizottságát, amelynek határozata alapján március 13-án megalakult Mosonmagyaróvár városi és járási egységbizottsága. Április 13-án a megyei egységbizottság kiadta ún. egyesítési programját, amely szerint az egyesítéseket a városok körzeteiben, a falvakban és a városokban május 22-ig, az egész vármegye

³⁴⁴ *Győri Munkás*, 1947. 252. sz. 4.

³⁴⁵ Mosonmagyaróvári Barátság, 1948. március 28.

³⁴⁶ *Győri Újság*, 1947. 71. sz. 2

³⁴⁷ Uo. 1947. 46. sz. 1.

területén május 27-ig kellett befejezni. Május 23-án a Győr-Moson megyei MDP-szervezet megalakulásával lezárult a megyében az egységes munkáspárt létrehozásának folyamata.³⁴⁸

Ezt megelőzően a két munkáspárt politikai napilapja (MKP = Győri Újság, SZDP = Győri Munkás) Györmegyei Hírlap néven egyesült. Mosonmagyaróvár néven közös hetilappá alakították a Mosonmagyaróvári Barátságot (SZDP) és a Mosonmegyét (MKP).

Komárom-Esztergom megyében is a fentiekhez hasonlóan került sor a két párt egyesítésére. Az egyesítő megyei konferenciát 1948. május 17-én tartották meg. Az MKP 149 s az SZDP 46 szavazati jogú küldötte a megyei pártértekezlet megtartásakor a két párt taglétszámának lényeges különbségére is rámutatott. A megye párttagságát 10-en képviselték az egyesítő kongresszuson.³⁴⁹

A megyei egyesítő konferencia után nagy népünnepélyt rendeztek Tatabányán, ahol 9000-10 000 főre becsülték a megjelentek számát.³⁵⁰

Veszprém megyében a szociáldemokraták az SZDP várpalotai székházának avatására meghívták Szakasits Árpádot, aki az 1947. november végén elmondott beszédében élesen elítélte és visszautasította, provokációnak nevezte az önfeloszlatás követelését. Állást foglalt a munkásegység, a két párt együttműködésének szükségessége mellett. Ilyen előzmények után Veszprém megye SZDP-munkásainak sürgető felépésére a párt megyei vezetői ismét kénytelenek voltak tárgyalóasztalhoz ülni a kommunistákkal. December 2-án kibővített megyei vezetőségi ülést tartott az SZDP, ahol a megyei titkár — a négy hónappal korábbi kommunistaelenes választási beszédével ellentétben — kijelentette: „nem riadunk vissza a fúzió kérdéseinek a megvitatásától sem”. Az SZDP megyei vezetői a nyilatkozatok ellenére is a két párt egyesítésének ellenzői maradtak. Jobb volt a kapcsolat a két munkáspárt ifjúsági szervezetei között. A Keszthelyen megtartott SZIM megyei konferencián leváltották a jobboldali vezetőket, és állást foglaltak a MADISZ-szal, a kommunista fiatalokkal való együttműködés mellett.³⁵¹

³⁴⁸ *Györmegyei Hírlap*, 1948. 118. sz. 1.

³⁴⁹ *Három szabad évtized* 69.

³⁵⁰ MSZMP Archívum, Tatabánya. 28. F. 3. öe.

³⁵¹ MSZMP Archívum, Veszprém. 208—5—318. öe.

Az MKP harmadik megyei pártértekezlete 1948. február 8-án ült össze. Erre az időre már napról napra egyre többen kérték az SZDP tagjai közül felvételüket az MKP-ba. Február 22-én megyei összehívásos ülést tartott az MKP és az SZDP, ahol az SZDP vezetői bejelentették, hogy a megyében 22 jobboldali szociáldemokratát lemondásra szólítottak fel, 19-et pedig kizártak a pártból. Pápán februárban 200 szociáldemokrata jelentkezett a kommunista pártba, majd a hónap végén lemondott az SZDP pápai, veszprémi, zirci végrehajtó bizottsága, helyettük a kongresszusig ideiglenes intézőbizottság vette át a vezetést. A megyei egységbizottság 1948. március 16-án alakult meg, segítségével létrejöttek a járási és városi bizottságok is.³⁵²

Április végén a két párt lapja Veszprémmegyei Népújság néven egyesült. Minden üzem, község egységbizottsága elkészítette a tagnévso-rokat, a szociáldemokraták névsorában megjelölve azok nevét, akiket az egyesült pártba nem javasoltak felvenni.³⁵³

A városi és járási pártbizottságok konferenciái után, május 30-án megalakult az MDP Veszprém megyei Bizottsága is. Az MDP megyei választmányának kétharmad része az MKP, egyharmad része az SZDP tagja volt.

A Fejér megyei német községek fiatalsága között egyre nagyobb teret hódított az EPOSZ. A Gánt község térségét átfogó szervezet 3 hónapos munkatervében egy kultúrszakosztály felállításának feladatai szerepeltek.³⁵⁴

Vérteskozma községben 1948. február 29-én az UFOSZ tisztújító gyűlésére került sor. A községi MKP-titkár beszédének hatására a gyűlésen veszekedés tört ki, majd az NPP tagjai kivonultak a teremből, mert „a termelés szabotálójának” vádját nem tudták elviselni. Ugyancsak itt tartották meg a kommunista párt tagkönyvcseréjével kapcsolatos megbeszéléseket 1948. március 7-én.³⁵⁵

Isztimér községben 1948. január 30-án a kommunista párt rendkívüli taggyűlést tartott. A megjelentek a megyei MKP-konferenciára küldöttként Kolosztári Józsefet választották meg, majd a március 7-én

³⁵² *Veszprémi Népújság*, 1948. március 21.

³⁵³ MSZMP Archivum, Veszprém. 208—5/197. öe.

³⁵⁴ MSZMP Archivum, Székesfehérvár. 4. F. 2. csop. 7. öe.

³⁵⁵ Uo. 8. öe.

megtartott vezetőségi ülésen a tagösszeírás előkészítésével foglalkoztak.³⁵⁶

Gánt bányatelepen a két munkáspárt és a szakszervezet karöltve nagyszabású május 1-ji ünnepélyt rendezett, ahol 1000-1100 fő vett részt. Az MKP taglétszáma jelentősen megnövekedett erre az időre.³⁵⁷

Bicskén 1948. március 13-án az MKP helyi szervezetének taglétszáma 287 fő volt. Egy hónap alatt — április 6-ig — 80 új tagot vettek fel, zömében szociáldemokratákat.³⁵⁸

Etyeken 1948. május 9-én, az egyesülési konferencia előtt az MKP-nak 86, az SZDP-nek 31 tagja volt. A községhez tartozó Rihárd-pusztán az MKP szintén 31 taggal rendelkezett. Az új, egyesült MDP-szervezet 148 főnyi tagsága jelentős politikai erőt képviselt. Újbarok községben az MDP megalakulásakor 31 MKP- és 23 SZDP-tag volt jelen. Újszáron az egyesülési kongresszus után, 1948. június 27-én megtartott taggyűlésen kérték a település önálló községgé való nyilvánítását.³⁵⁹

1948. június 12-én ült össze az MKP IV. és az SZDP XXXVII. Kongresszusa, s határozatban mondta ki a két munkáspárt egyesülését. Még ugyanezen a napon megkezdődött az egyesült párt, a Magyar Dolgozók Pártja I. Kongresszusa, amely világosan leszögezte: „az egyesülés útján keletkező pártot programban, politikájában, szervezeti felépítésében, egész munkájában a marxizmus—leninizmus vezérli”. Az elfogadott programnyilatkozat kijelölte azokat a közvetlen és távolabbi feladatokat, amelyek a népi demokrácia politikai és gazdasági megszilárdításával, a dolgozó nép életszínvonala emelésével, valamint a „szocializmushoz való fejlődéssel” kapcsolatosak voltak.³⁶⁰

A programnyilatkozat szerint a mezőgazdaság területén a „döntő feladat a paraszti kisbirtokra épülő mezőgazdaság számára lehetővé tenni a technika és a tudomány alkalmazását”. A dolgozó parasztság gazdaságának fejlesztésében lényeges szerepet kell vállalnia „a falu beszerzési, értékesítő, termelő és egyéb szövetkezeteinek”.³⁶¹

³⁵⁶ Uo. 9. öe.

³⁵⁷ Uo. 7. öe.

³⁵⁸ Uo. 8. F. 3. csop. 7. öe.

³⁵⁹ Uo. 15, 25. és 28. öe.

³⁶⁰ *Balogh Sándor—Jakab Sándor 1978.* 133.

³⁶¹ Uo.

Ez a folyamat visszanyúlik az MKP Politikai Bizottsága 1948. február 12-i gazdaságpolitikai irányelveihez, melyben kimondták a mezőgazdaság szocialista átszervezésének programját, ennek fokozatos megvalósítását. A Politikai Bizottság áprilisi határozata már a központba állította a szocialista szövetkezeti mozgalom kifejlesztésének feladatait. A termelőségtervezetetről 1948 elején megjelent az első kormányrendelet is. Az általunk vizsgált területen a szövetkezeti mozgalom kibontakozásának első eredményei Győr-Moson megyében voltak. Az év első felében a következő termelőségtervezeti csoportok alakultak meg: Bezenyén az „Ady Endre” tszcs 22 taggal, 260 kat. h. termőterületen; Likócspusztán a „Rákosi Mátyás” tszcs 10 taggal, 150 kat. h.; Markotabögödén a „Táncsics” tszcs 24 taggal, 194 kat. h.; Öttevényben a „Kossuth Lajos” tszcs 12 taggal, 130 kat. h.; Rajkán a „Petőfi” tszcs 45 taggal, 728 kat. h. és végül Mosonmagyaróvárott a „Dózsa” termelőségtervezeti csoport 34 taggal, 187 kat. h. termőterületen.³⁶²

2. AZ EGYHÁZI ISKOLÁK ÁLLAMOSÍTÁSA

A népi demokratikus átalakulással szoros kapcsolatban, kölcsönhatásban bontakozott ki a kultúra demokratizálódásáért, a régi kultúrának az új kultúrával való felváltásáért folytatott küzdelem Magyarországon. Ebből a szempontból az első legjelentősebb lépés, még 1945 nyarán, a nyolcosztályos általános iskola életre hívása volt, amelyet a korabeli haladó közvélemény a magyar oktatásügy „földreformjaként” méltatott. Az iskolák nagyarányú, főleg társadalmi úton való újjáépítését és rendbehozatalát, a tanítók, tanárok szakmai és ideológiai továbbképzésének megszervezését követően az egységes állami tankönyvek fokozatos bevezetésére is sor került. Már az Ideiglenes Nemzeti Kormány 10030/1945. ME sz. rendeletében szabályozta a nemzetiségi iskolai oktatást, a 68800/1945. VKM utasítás pedig a végrehajtással kapcsolatos eljárásokat. A rendelet értelmében ott, ahol 10 tanuló szülője kérte, titkos szavazással döntöttek arról, hogy gyermekeiket az általános iskolában

³⁶² Xantus János Múzeum, Győr. Fotótár, 10278. sz.

anyanyelvükön kívánják-e taníttatni — a magyar nyelvnek mint tárgynak a meghagyásával — vagy anyanyelvük tantárgykénti oktatását akarják-e.³⁶³

A kormányzat igen nehéz és bonyolult feladat megoldása előtt állott, amikor a munkások és dolgozó parasztok gyermekei közép- és felsőfokú iskoláztatásának megszervezésére is törekedett, amit az ellenforradalmi rendszer bűnös elhanyagolás mellett a legkülönösebb módon tudatosan is nagyon háttérbe szorított. Már 1947-ben több mint 100 népi kollégium működött az országban, amelyekben mintegy 6000 tanuló, köztük 1200 egyetemi és főiskolai hallgató nyert elhelyezést. Egy évvel később a népi kollégista egyetemi és főiskolai hallgatók száma meghaladta a 2000 főt. 1948 közepére jelentős változások mentek végbe a régi értelmiségnek a népi demokratikus rendszerhez való viszonyában is. Sokan beléptek közülük a kommunista párt befolyása alatt álló értelmiségi szakszervezetekbe, 40 000-re tehető azoknak a száma, akik a kommunista párt tagjai lettek.³⁶⁴

Az állam és az egyház viszonyának rendezése a felszabadulás pillanatától szerepelt a koalíció pártjainak programjában. A katolikus egyház vezetői, különösen Mindszenty hercegprímás és köre azonban végig útjában álltak az állam és az egyház viszonya rendezésének, a normális kapcsolatok megteremtésének.³⁶⁵

Az iskolák államosítását 1948. június elejétől a Nemzeti Parasztpárt mellett több-kevesebb határozottsággal a kisgazdapárt is támogatta, nem is beszélve a PDP és az MRP-ről, amelyek a kisgazdapárt állásfoglalását jóval megelőzően szorgalmazták e kérdés rendezését. Az országgyűlés 1948. június 16-án fogadta el az iskolák államosításáról szóló törvényjavaslatot, ahol a Demokrata Néppárt, a Keresztény Női Tábor és a Független Magyar Demokrata Párt néhány képviselőjétől eltekintve 230:63 arányban megszavazta az 1948:XXXIII. sz. törvényt. A törvény alapján az állam 6505 iskolát vett át, amelyből 5437 általános és népiskola, 98 tanítóképző és liceum, 113 gimnázium, 857 egyéb intézmény volt.

³⁶³ Balogh Sándor—Jakab Sándor 1978. 137—138.

³⁶⁴ Uo. 138.

³⁶⁵ Balogh Sándor 1973.

Állami státusba került a volt felekezeti pedagógusokból megközelítőleg 18 000 fő. Ezzel megvalósult az egységes állami közoktatási rendszer.³⁶⁶

Az általunk vizsgált terület közel 130, korábban németek által lakott községében az elemi iskolák döntő többsége egyházi fennhatóság alatt állott. Középiszkolák, tanítóképzők és liceumok csak a városokban működtek. Vas megye nemzetiségi községeiben 20 r. k. és 3 ev. egyházi iskola működött.³⁶⁷

A Szombathelyen működő Tankerületi Főigazgatóságához tartozott még Sopron és Zala vármegye teljes területe. Sopronban 4 r. k. és 2 ev., a soproni járásban 6 r. k. és 4 ev.; Zala megye németek által lakott községeiben pedig 3 r. k. fennhatóság alatt működő felekezeti iskola volt.³⁶⁸

A Székesfehérvári Tankerületi Főigazgatóság Győr-Moson, Fejér és Veszprém megyék területét fogta át. Győr-Moson megyében 11 r. k., 5 ev.; Fejér megyében 16 r. k., 1 ref., 3 ev.; Veszprém megyében 49 r. k. és 2 ev. fennhatóság alatt működő elemi iskola volt.³⁶⁹

Komárom-Esztergom megyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal. A lakosság vallási megoszlása alapján az esztergomi járás német községeiben 10 helyen, a tatai járásban pedig 11 helyen működhetek r. k. felekezeti elemi iskolák. Az általunk vizsgált területen összesen 133 r. k., 13 ev. és 1 ref. felekezeti elemi iskola államosítására került sor 1948. június 16-a után. Az iskolák létszáma és a német települések összlétszáma közötti különbség abból adódik, hogy egyes helyeken több felekezetnek is működött (Sopron 4 r. k., 2 ev.; Alsórönök, Szentgotthárd, Rábafüzes, Németzsidány, Ágfalva, Balf, Lébény, Rajka, Hegyeshalom, Oroszvár 1-1 r. k. és ev., továbbá Mór 1-1 r. k., ev. és ref. felekezeti) elemi iskolája.³⁷⁰

³⁶⁶ Balogh Sándor—Jakab Sándor 1978. 139—140.

³⁶⁷ Zielbauer György 1980. 207—220.

³⁶⁸ Uo.

³⁶⁹ Szabó József 1940. 60—63, 99—103, 117—123. Lásd továbbá az SZRKPL és VRKPL 1948. évi kimutatásait az iskolák államosításáról.

³⁷⁰ Uo.

KITEKINTÉS

1948 derekától a nemzetközi helyzetben és a magyar népi demokrácia fejlődésében bekövetkezett változásokkal szoros összefüggésben Magyarországon megszűntek a német nemzetiségű lakosság emberi és állampolgári jogkorlátozásai. Az 1949. évi alkotmány rögzítette a hazánkban élő nemzetiségiek egyenjogúságát, ezzel egy nehéz és fájdalmas periódust zárva le.³⁷¹

Az alkotmány 49. § 1. pontja értelmében: „A Magyar Népköztársaság polgárai a törvény előtt egyenlők és egyenlő jogokat élveznek.” A fenti § 3. pontja már külön kiemeli: „A Magyar Népköztársaság a területén élő minden nemzetiség számára biztosítja az anyanyelvén való oktatásnak és nemzeti kultúrája ápolásának lehetőségét.”³⁷²

Külön figyelmet érdemel a 4.274/1949. M. T. sz. rendelet első sorában olvasható megfogalmazás, mely szerint „a magyarországi német lakosság tényleges áttelepítése megszűnt.”³⁷³

A 84/1950. (III.25) M.T. sz. rendelet vagyoni jogi kérdésekben is intézkedett: „A jelen rendelet hatálybalépésétől kezdve a magyarországi német lakosság áttelepítésével kapcsolatban kibocsátott korlátozó rendelkezéseket nem lehet alkalmazni. (...) Az 1. § (1) bekezdése alapján az érintett személy részére a tényleges birtokában lévő 10 kataszteri holdnál nem nagyobb ingatlant meg kell hagyni.”³⁷⁴

A döntően nemzetközi előírások, illetőleg következményeik — amelyek politikailag ártatlan emberek ezrein, sőt tízezrein is sebeket ejtettek —

³⁷¹ Balogh Sándor 1982. 102.

³⁷² A Magyar Népköztársaság 1949. évi XX. törvénye. Bp. 1949.

³⁷³ *Magyar Közlöny*, 1949. október 9. 213. sz. 1.

³⁷⁴ *Magyar Közlöny*, 1950. 52. sz. 2—3.

azonban még nagyon hosszú ideig kísértettek, bonyolították nemcsak a belpolitikai viszonyokat, hanem az ország nemzetközi helyzetét is.³⁷⁵

A párt politikája 1948-tól vált egyértelműen a magyar állam politikájává. A kommunista és szociáldemokrata párt egyesülési kongresszusán megfogalmazott programnyilatkozat a teljes polgári egyenjogúság biztosítása mellett a nemzetiségek haladó kultúrájának szabad fejlesztéséért, politikai szervezkedésük teljes szabadságáért, a szomszéd országokban élő anyanemzeteikkel való kultúrscsere és érintkezés szabadságáért száll síkra. Ugyanakkor a pártprogram nemzetiségi pontjának egyik hiányosságára is szükséges felfigyelnünk: az országban élő nemzetiségek között zárójelben csak a délszlávokat, románokat és szlovákokat sorolja fel, a németeket nem említi. Az 1949-es alkotmány már kivétel nélkül minden nemzetiség számára biztosítja a nemzetiségi jogokat, hangsúlyozva azt, hogy a Magyar Népköztársaság azt minden külső kényszerítés nélkül iktatta alaptörvényébe mint kollektív jogot.³⁷⁶

„Az egyesült párt programjában 1948-ban, majd 1949-ben a Magyar Népköztársaság Alkotmányában helyes alapelvek fogalmazódtak meg. Ennek ellenére 1948 után a Magyar Népköztársaság nemzetiségi politikája néhány évig meglehetősen ellentmondásos volt. A személyi kultusz éveiben ugyanis — különböző bel- és külpolitikai körülmények miatt — a helyes alapelvek a napi gyakorlatban nem következetesen valósultak meg.”³⁷⁷

A német nemzetiségű lakosság félelme az első, 1949-es népszámláláskor még világosan kimutatható, amikor is az egész országban összesen csupán 22 455 vallotta magát német anyanyelvűnek.³⁷⁸

A hazánkban élő nemzetiségek számbavételére, létszámuk pontos megállapítására a felszabadulás utáni időkben több kísérlet történt. Az 1945 után végrehajtott népszámlálások erősen magukon viselték az 1945 és 1950 közötti évek kitelepítésének és a lakosságcsere eseményeinek bélyegét. A népszámlálások iránti bizalmatlanság a hazánkban élő

³⁷⁵ Balogh Sándor 1982. 102.

³⁷⁶ Kővágó László 1981. 66.

³⁷⁷ Uo. 69.

³⁷⁸ *Nemzetiségi kérdés* 18.

minden nemzetiség részéről érezhető volt mind 1949-ben, mind az azt követő statisztikai felvételek során. Ezt mutatja az is, hogy a háború utáni első — 1949. évi — népszámlálás szerint a „délszláv” anyanyelvűek száma 30 054 fő, a román anyanyelvűeké 14 713 fő volt. A nemzetiségek között legnagyobb létszámú volt a szlovák nemzetiség a 25 988 fővel.³⁷⁹

A nemzetiségek számának megállapítására az elfogadott egyetlen helyes módszer csak az egyéni bevallás lehet. Teljes mértékben oszthatjuk azt a helyes megállapítást: *„senkinek nincs joga, hogy Magyarország lakosait származásuk szerint, testi és lelki tulajdonságaik alapján sorolja be valamely népcsoportba, senki anyanyelvét nem szabad külső személynek meghatározni”*.³⁸⁰

A hivatalos magyar népszámlálások mellett különböző állami szervek (a KSH 1955-ben, a Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Osztálya 1955-ben, 1961-ben és 1963-ban) több alkalommal kísérletet tettek, hogy a kulturális és oktatási igények kielégítése céljából megállapítsák a nemzetiségek hozzávetőleges létszámát. A hivatalos népszámlálások és a különböző becslések között óriási eltérések vannak. Az 1949 és 1980 közötti népszámlálások adatai szerint 22 455, 31 829, 23 881, 20 219 fő volt a német anyanyelvűek száma. Az utóbbi, 1980-as létszám a városi adatok nélkül, városokkal együtt a németiség 31 231 fős. Ezek az adatok a korábban már említett okok — félelem stb. — miatt nem felelnek meg a valóságnak. A különböző állami szervek becslései szerint 200 000–250 000 fős a németiség, ezen adatok még nagyobb mértékben eltérnek a valóságtól.³⁸¹

A német nemzetiségű lakosság kitelepítése, a csehszlovák—magyar lakosságcsere végrehajtása következtében megvalósított áttelepítés nagymértékben fékezte, sőt visszavetette az MKP programnyilatkozatában, az 1949-es alkotmányban megfogalmazott elvek érvényesülését. A nemzetiségek kulturális és oktatási tevékenységét több ideig hátráltatta, hogy a kitelepítettek és áttelepítettek között igen magas arányban voltak értelmiségiek. A németiség helyzetének rendezése csak lassan indult meg, ún. nemzeti szövetségük is a legkésőbb alakult. A délszlávokkal, a

³⁷⁹ Dávid Zoltán 1980. 92. Lásd továbbá: Hoóz István 1981. és Zielbauer György 1984a 133.

³⁸⁰ Dávid Zoltán 1980. 69.

³⁸¹ Nemzetiségi kérdés 15. és Nemzetiségi községek 8–9.

románokkal és a szlovákokkal — legalábbis jogilag — csak az 1950-ben kiadott kormányrendelettel kerültek azonos helyzetbe. A kitelepítés, a vagyonelkobzás, a hátrányos megkülönböztetés következményei még ezután is károsan befolyásolták a németiség beilleszkedését.³⁸²

A kitelepítések és áttelepítések befejezését követően a Vas megyei Rábafüzes térségében még 1948 és 1951 között is volt példa arra, hogy otthonuk elhagyására köteleztek visszamaradt német családokat. Ezeket a németeket az akkoriban létesült Hajdúsági Állami Gazdaság területére irányították. Ezt a kényszerlakhelyet csak 1955-től hagyhatták el, többségük csak az ellenforradalom után térhetett vissza szülőfalujába. (A Szombathelytől nyugatra eső területre a határsáv miatt nem léphettek be.) Több család került a németekhez hasonló sorsra Felsőszölnök községben is, feltehetően német—szlovén vegyesházasság, illetve jobb vagyoni helyzete miatt. Az áttelepítettek vagyonát elkobozták. Volt tulajdonukat 1957 után, visszatérve szülőfalujukba, vásárolták vissza.³⁸³

A kitelepítés és áttelepítés következtében erősen fellazult a nemzetiségi községek szigetszerű zártsága, az egynyelvű községekből vegyes lakosságú községek alakultak ki. A nemzetiségi iskolahálózat fejlesztése érdekében már közvetlenül a felszabadulás után történtek bizonyos intézkedések, egyértelmű fejlődés azonban ezen a területen csak az iskolák államosítása után indulhatott meg. Először a szlovák, román, délszláv általános iskolai igényeket igyekeztek kielégíteni, majd gimnáziumok s ezt követően tanítóképzők létesültek a nemzetiségek számára.³⁸⁴

A német iskolák szervezése 1951-ben vette kezdetét, a folyamat 1955-től, illetve az MDP Központi Vezetőségének 1956. május 15-i és 21-i határozata után meggyorsult. „Az 1956-os párthatározat szerint a nemzeti kisebbségek között folytatott munka alapján véve helyes irányú... Ugyanakkor megállapította, hogy a helyes politika megvalósításában hibák és hiányosságok vannak. A nemzetiségi politika alapelveinek súlyos megsértését — mint a németek sokáig elhúzódó diszkriminációja, vagy a délszlávokkal szemben, a Tájékoztató Iroda határozata nyomán alkalmazott diszkrimináció, sokuk jogtalan

³⁸² Kővágó László 1981. 69.

³⁸³ Zielbauer György 1982. 435.

³⁸⁴ Nemzetiségi kérdés 33.

21. táblázat

Az óvodai német nyelvoktatás 1960 és 1980 között

Megye	Óvodai csoportok száma	Óvónők	Óvodások
		száma (fő)	
<i>1960/61. tanév</i>			
Fejér	—	—	—
Győr-Sopron	1	1	32
Komárom	2	1	24
Vas	1	1	23
Veszprém	—	—	—
Összesen	4	3	79
<i>1970/71. tanév</i>			
Fejér	1	1	36
Győr-Sopron	—	—	—
Komárom	2	2	44
Vas	1	1	25
Veszprém	—	—	—
Összesen:	4	4	105
<i>1979/80. tanév</i>			
Fejér	6	4	196
Győr-Sopron	—	—	—
Komárom	16	11	489
Vas	2	2	48
Veszprém	1	1	41
Összesen	25	18	774

Forrás: A felsorolt megyék tanácsai Művelődésügyi Osztályainak 1984 júniusában kelt kimutatása alapján.

bebörtönzése — a helyes politika megvalósításában elkövetett hibáknak és hiányosságoknak minősítette. A súlyos fogyatékosok és törvénytelenségek miatt a felelősség jórészt azokat terhelte, akik a döntést hozták. Ez a határozat egy sor más kérdésben is rámutatott a hiányosságokra . . . Az 1956-os párthatározat igyekezett helyrehozni a németekkel és a

délszlávokkal szemben követett helytelen politikát, ... a határozatból azonban nem sok valósult meg, mert nem vált eléggé ismertté, végrehajtását pedig az ellenforradalom és az azt megelőző és követő események meggátolták.”³⁸⁵

Az MSZMP Központi Bizottsága Művelődési Osztályának egy 1958-as feljegyzése szerint a nemzeti kisebbségekről 1956-ban hozott „párthatározatban lefektetett helyes elvek megvalósításához sok területen hozzá sem kezdtek. ... s még párt- és állami vezetők sem látják világosan a párt nemzetiségi politikáját”.³⁸⁶

A nemzetiségi iskolahálózat, ezen belül a német iskolák kiépítése 1960-ra befejeződött. Kiepült a nemzetiségi pedagógusképzés szervezete is. Az 1960/61. tanévben 17 német óvodában 16 óvónő 539 gyermekkel, a két német anyanyelvű iskolában 14 pedagógus 142 gyermekkel, a 141 német nemzetiségi nyelvet oktató iskolában 210 pedagógus 11 075 gyermekkel foglalkozott.³⁸⁷ Ebben a tanévben 4 német nemzetiségi gimnáziumban 348 gyermeket tanítottak. Az 1966/67. tanévben német nemzetiségi gimnázium csak Baján, Budapesten és Pécsen működött.³⁸⁸

Észak- és Nyugat-Dunántúl térségében az óvodai német nyelvoktatásban 1960 és 1980 között lényeges változások történtek.

Az országos adatokkal való összehasonlítás alapján megállapítható, hogy az 1960/61-es tanévben a német nyelven tanuló óvodások 14%-a, 1970/71-ben 45%-a, az 1979/80-as tanévben ismét 14%-a az általunk vizsgált térségből való.³⁸⁹

Az általános iskolai német nyelvoktatás vizsgálatánál jelentős szerepet játszik az a tény, hogy nagymértékben csökkent a tanulók száma általában. Ez a csökkenés különösen jelentős volt a német, a román és a szerbhorvát általános iskolás tanulók esetében az 1968/69-es tanévben.³⁹⁰

Az országos adatokkal való összehasonlítás alapján megállapítható, hogy a német nyelvet tanuló általános iskolásokból az 1960/61. tanévben

³⁸⁵ *Kövágó László 1981.* 72—73.

³⁸⁶ Uo.

³⁸⁷ Uo. 181—182.

³⁸⁸ *Nemzetiségi kérdés* 34.

³⁸⁹ *Kövágó László 1981.* (A 181. oldalon lévő adatok felhasználásával.)

³⁹⁰ Uo. 182.

22. táblázat

Német általános iskolai csoportok 1960 és 1980 között

Megye	Iskolai csoportok száma	Tanítók, tanárok	Iskolások
		száma (fő)	
<i>1960/61. tanév</i>			
Fejér	32	9	701
Győr-Sopron	13	4	219
Komárom	9	3	189
Vas	30	8	584
Veszprém	—	—	—
Összesen	84	24	1693
<i>1970/71. tanév</i>			
Fejér (nincs adat)	—	—	—
Fejér (1974. okt. 1.)	59	19	1020
Győr-Sopron	14	7	245
Komárom	44	15	935
Vas	22	9	376
Veszprém	12	4	175
Összesen	151	54	2751
<i>1979/80. tanév</i>			
Fejér	103	23	2036
Győr-Sopron	29	12	574
Komárom	74	26	1319
Vas	30	8	526
Veszprém	31	12	637
Összesen	267	81	5092

Forrás: Megyei tanácsok Művelődésügyi Osztályainak 1984 júniusában kelt kimutatása alapján.

15%, az 1970/71. tanévben 18% és 1980. júniusában 26,1% az általunk vizsgált térségből való.³⁹¹

Az 1960/61. tanévben 4 német nyelvű gimnázium működött az országban: Baján, Budapesten, Pécsen és Kőszegen. Ez utóbbi az 1967/68.

³⁹¹ Uo.

tanévben mint német tagozat teljesen megszűnt. Itt is — mint az óvodákban és általános iskolákban — abból a tényből kell kiindulnunk, hogy a nagyjából 1960-ig tartó nemzetiségi iskolafejlesztés időszakában a tanulók száma állandóan és fokozatosan emelkedett, 1960 óta (gimnáziumokban később) pedig fokozatosan csökkent. Egyrészt túlfelzárkózás történt: ott is nyitottak nemzetiségi iskolát, ahol arra nem lett volna szükség.³⁹²

Később nem egy helyen az érdektelenség miatt meg kellett szüntetni a nemzetiségi iskolát vagy a nyelvtanítást. Így történt ez a kőszegi gimnázium német tagozatának esetében is. Az 1958/59. tanévben megnyílt első osztályba 15-en jelentkeztek, 1962/63-ra 77-re növekedett, az 1965/66-os tanévre viszont 18-ra csökkent a tanulók száma, s a következő tanévben teljesen megszűnt a gimnáziumi német tagozat Kőszegen.³⁹³

Az alsófokú német nemzetiségi nyelvoktatás egyik fontos előfeltétele a pedagógusképzés. Német óvónőket a soproni Óvónőképző Intézetben, német tanítókat Baján, míg német szakos általános iskolai tanárokat a pécsi Tanárképző Főiskolán képeznek. „A középiskolai nemzetiségi nyelvtanárok képzése Budapesten az Eötvös Loránd Tudományegyetem megfelelő tanszékein folyik.”³⁹⁴

A nemzetiségi nyelvoktatás javítását szolgálják a szaktanárok különböző továbbképzési formái. A német nyelvoktatók 1958 óta járnak rendszeresen az NDK-ba nyelvtanfolyamra. Az 1966/67. tanévtől kezdődően évente 30-an vehetnek részt ezeken a tanfolyamokon.³⁹⁵

A Magyar Népköztársaság olyan kedvező lehetőségeket biztosít a nemzetiségek sajátos kultúrájának ápolására, amilyenekkel azok még sohasem rendelkeztek. Talán itt sikerült a legmaradéktalanabban megvalósítanunk azt az elvet, hogy nem elég a nemzetiségi egyenjogúság törvényes deklarálása, hanem az államnak tényleges egyenjogúságot kell biztosítania úgy, hogy a nemzetiségek fejlődése elől elhárítsa az objektíve adódó akadályokat. A délszláv, a szlovák és a román nemzetiségek kulturális életének fejlődése a felszabadulás — vagy legalábbis szövetségeik 1949 elején történt megalakulása, illetőleg stabilizálódása — óta

³⁹² Lásd bővebben: *Nemzetiségi kérdés* 37.

³⁹³ Uo.

³⁹⁴ Uo. 35.

³⁹⁵ Uo.

töretlen. A németeket illetően az a helyzet, hogy 1951-ig semmilyen kulturális munka sem folyt körükben. Még ebben az évben, a gyulai kultúrcsoport megalakulásával kezdődött a németek kulturális öntevékenysége, amely újságjuk, a *Freies Leben* 1954. évi megindulásával, a német szövetség 1955. évi megalakulásával vett újabb lendületet, s néhány év múlva már semmiben sem maradt el a másik három nemzeti szövetség hasonló tevékenysége mögött.³⁹⁶

A nemzeti szövetségek feladatai közé tartozik a nemzetiségek újságokkal való ellátása. Minden nemzeti szövetségnek saját hetilapja van: a németeknek 1957-től a *Neue Zeitung*. Minden szövetség évente nemzetiségi naptárt ad ki. A *Neue Zeitung* általában hetenként 5200-5500, a német nyelvű kalendárium évente 8000 példányban jelenik meg.³⁹⁷

Az országgyűlés 1972. április 19-én egyhangúlag elfogadta és törvényerőre emelte az 1949. évi XX. törvény módosítását, a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegét. Az Alkotmányban, a törvényekben, a párthatározatokban lefektetett nemzetiségi politikai elveknek fő kritériuma az élet, a gyakorlat. Az is lényeges kérdés, hogy a nemzetiségek az aktív választójog gyakorlásán túl milyen mértékben vesznek részt az élet megfelelő szintű irányításában. Hazánkban területi képviseleti rendszer van, gyakorlatilag nincs rá lehetőség, hogy a nemzetiségek külön képviselőket válasszanak. Olyan törvényünk nincs, amely előírná a nemzetiségi képviselők bizonyos arányát. Ettől függetlenül a nemzetiségek az országos arányuknál fogva jóval nagyobb számban vannak képviselve az államhatalom különböző szervezeteiben. A választójogról szóló törvény értelmében általában 30 000 lakos után kell egy országgyűlési képviselői körzetet — választókörzetet — kialakítani. A választójogi törvény legutóbbi módosítása alapján az 1985. évi országgyűlési képviselők választásakor az ún. országos listán a nemzetiségi szövetségek főtítkárai mandátumhoz jutottak.³⁹⁸

Magyarországot a nemzetiségi kérdés szempontjából nem sorolhatjuk minden további nélkül a kelet-európai államok közé, bár a nemzetiségi politika tükrözi a Duna-medence bonyolult nemzetiségi viszonyait.

³⁹⁶ Uo. 40.

³⁹⁷ Uo. 43.

³⁹⁸ *Zielbauer György 1984a* 142—143.

Tükrözi annak történelmi kialakulását, pozitív — de főként negatív — emlékeit és hagyományait, nagymértékben kevert települési viszonyait, a kisebbségeknek a határon túli anyanemzettel való érzelmi, kulturális, rokoni kapcsolatait, a kisebbségeknek a szomszédos nemzetek viszonyát megrontó vagy javító híd szerepét.³⁹⁹

A nemzetiségi kérdés még hosszú ideig való fennállásával kell számolnunk, s fel kell tárnunk mindazokat a pozitív lehetőségeket, amelyeket a magyarországi nemzetiségi kérdés magában hordoz.⁴⁰⁰

A magyarországi nemzetiségek iránti fokozódott érdeklődést mutatja az is, hogy 1987. március 5—6-án nemzetközi történészkonferenciát rendeztek *300 év együttélés — a magyarországi németiség történetéből* címmel. Befejezésül az itt elhangzott egyik — a kollektív felelősség elvének alkalmazásával kapcsolatos — előadás gondolatait idézzük. „Távol álljon tőlünk, hogy a korabeli magyar kormányok tévedéseit vagy hibáit, valamint felelősségüket kisebbsítsük a kérdésben. Sőt még a legutóbbi évtizedek vitathatatlan pozitív intézkedéseivel és eredményeivel sem törekszünk az előbbieket kiegyenlíteni vagy netán enyhíteni. Önkritikánk azonban nem szolgálhat alapul arra, hogy mások mentesüljenek saját magatartásuk önvizsgálatától. Meggyőződéssel valljuk, hogy nemzet és nemzetiség, állam és állam között csupán ebben a szellemben, az osztó igazság érvényesülése mellett lehet csak felépíteni az együttműködés és a barátság szilárd hídját. A történetskutató, ha hivatása magaslatán áll, akkor ehhez szerény eszközeivel maga is hozzájárulhat.”⁴⁰¹ Munkánk is ezt a célt szolgálta, mely ma különös jelentőséggel bír.

³⁹⁹ *Nemzetiségi kérdés* 1968. 51—52.

⁴⁰⁰ Uo. 55—56.

⁴⁰¹ Balogh Sándor 1987. 7.

IRODALOM

Arató Endre

1961 A Volksbund és a harmadik birodalom. Valóság, 1. sz. 88—92.

Balogh Sándor

1973 A fakultatív vallásoktatás kérdése és az egyházak (1947 tavasza). Századok, 4. sz. 906—939.

1981 A német nemzetiségű lakosság kitelepítése Magyarországról a második világháború után. Bp. Információs Szemle, 4. sz. 96—129.

1982 A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945—1947. A fegyverszünetről a békekötésig. Bp.

1987 Az új Magyarország és a magyarországi németek. Neue Zeitung, jún. 6.

Balogh Sándor—Jakab Sándor

1978 A magyar népi demokrácia története 1944—1962. Bp.

Bankits István

1969 Az osztályharc néhány kérdése Vas megyében 1945—1948. Szombathely

Bellér Béla

1981 A magyarországi németiség rövid története. Bp.

Dávid Lajos

é. n. A népi demokratikus forradalom Győr-Sopron megyében 1945—1948. Győr

Dávid Zoltán

1980 A magyar nemzeti statisztika múltja és jelene. Valóság, 8. sz. 87—101.

Farkas Gábor

1970a Az agrárátalakulás néhány kérdése Fejér megyében. In: Fejér megyei történeti évkönyv 4. Székesfehérvár, 273—349.

1970b Az élet megindulása és a demokratikus átalakulás kezdete Fejér megyében (1944. december—1945. június). In: Fejér megyei történeti évkönyv 4. Székesfehérvár, 203—271.

Fehér István

1979 A birodalmi német szervezetek és a magyarországi németek kapcsolatának alakulása 1924—1933 között. (Kézirat. Az ELTE TITI dokumentációjában.)

1983 A bonyhádi hűségmozgalom történetéhez. (Nemzetiségi füzetek 4.) Bp.

Flach, Paul

1967 Die Ortsgruppengründungen des UDV. München, 136—142.

1968 Die Ortsgruppengründungen des Volksbundes der Deutschen in Ungarn. München, 127—142.

Füzes Miklós

1986 A népesség anyanyelv szerinti összetételét befolyásoló tényezők Délkelet-Dunántúlon 1941 és 1949 között. In: Baranyai helytörténetírás. Pécs, 715—772.

Gecsényi Lajos

1986 Dokumentumok a népi demokratikus fejlődés történetéhez Győr-Sopron megyében 1945—1948. Győr

Geschichte der 3 Panzer Division „Berlin—Brandenburg“ 1935—1945. Berlin, 1967

Gombkötő Gábor—Horváth Géza

1972 Tatabánya története. II. Tatabánya

Hanzmann Károly

é. n. Helyzetrajz és adalékok a soproni ág. h. evangélikus egyházközség 1900—1950. évi történetéhez. (Kézirat. A soproni ev. esperesség irattárában.)

Három szabad évtized. Pártkonferenciák és pártértekezletek Komárom megyében 1946—1970. Tatabánya, 1975

Hiller István—Németh Lajos

1978 A háború és a felszabadulás bibliográfiája (Sopron 1941—1945). Soproni Szemle, 2. sz. 97—128.

Hoóz István

1981 A nemzetiség szerinti megoszlás számbavételének nehézségeiről. Valóság, 5. sz. 97—104.

Izsák Lajos

1983 Polgári ellenzéki pártok Magyarországon 1944—1949. Bp.

Kakasd. Geschichte und Brauchtum einer deutschen Gemeinde in der Schwäbischen Türkei. H. n. 1979.

Korom Mihály

1984 A magyar népi demokrácia első éve. Valóság, 3. sz. 1—9.

Kövágó László

1981 Nemzetiségek a mai Magyarországon. Bp.

Lengyel Alfréd—Sáry István—Tirnitz József

1970 Az élet megindulása a felszabadulás után Győr-Sopron megyében. Győr

Magyar Közlöny, 1946, 1949, 1950

Nemzetiségi kérdés — nemzetiségi politika. Bp. 1968

Nemzetiségi községek előzetes adatai. KSH. Bp. 1980.

Az 1920. évi népszámlálás. I. Bp. 1923.

Az 1941. évi népszámlálás. Bp. 1943.

Pröhle Károly

é. n. A sopronbánfalvi ev. egyházközség története a XX. század első felében. (Kézirat. Sopronbánfalvi ev. egyházközség irattárában.)

Rábafüzesi falukrónika. É. n. (Kézirat. Rábafüzesi Községi Tanács irattára.)

Somlyai Magda, M.

1955 Az 1945-ös földreform. In: Földreform, 1945. Bp. 1—73.

Strasszer György

- 1970 Pártviszonyok és politikai küzdelmek Fejér megyében a népi demokratikus átalakulás időszakában 1945 nyarától 1946 tavaszáig. In: Fejér megyei történeti évkönyv 4. 375—442.

Szabó Éva

- 1960 Adalékok a Magyar Kommunista Párt szervezeteinek létrejöttéhez (1944. október—1945. május). Párttörténeti Közlemények, 1—2. sz. 75—112.

Szabó József

- 1940 A magyarországi evangélikus keresztyén egyházegyetem névtára. Győr

Tilkovszky Loránt

- 1974 SS-toborzás Magyarországon. Bp.

- 1978 Ez volt a Volksbund. A német népcsoportpolitika és Magyarország 1938—1945. Bp.

- Veszprém megye fejlődése 1945—1970.* In: Tanulmányok a megye felszabadulás utáni történetéből. Veszprém, 1970. 6—159.

Zielbauer György

- 1969 Elek község története 1920—1949. (Kézirat. Egyetemi doktori értekezés az ELTE Bölcsészettudományi Kar Könyvtárában.)

- 1980 A Vas megyei német anyanyelvű iskolák a második bécsi döntés utáni időszakban. In: A Szombathelyi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei II. 207—220.

- 1982 Képek a Vas megyei nemzetiségek közelmúltjáról (1945—1948). Vasi Szemle, 3. sz. 421—438.

- 1984a Nemzetiségi jogok a hazánkban élő románság létszámának alakulása tükrében. In: Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei IV. 133—146.

- 1984b Adalékok Vas megye felszabadításához. (Tudományos szocializmus füzetek 77.) Bp.

- 1986 Észak-Somogy németisége XX. századi történetének néhány kérdése. Somogy, 6. sz. 87—94.

- 1987a Adalékok a Vas megyei nemzetiségek XX. századi asszimilációjának különböző megnyilvánulásaihoz. Vasi Szemle, 2. sz. 223—238.

- 1987b Nyugat-Dunántúl németisége XX. századi történetének néhány kérdése és az asszimiláció (1920—1980). (Kézirat. Megjelenés alatt.)

HELYSÉGNÉVMUTATÓ

- Agostyán 33, 46, 76, 93, 105
Ajka 46, 107
Ajkarendek 20, 52, 63, 69, 78, 91, 93, 112
Aka 47, 52, 79, 92, 112
Almáskamarás 55
Alsógalla 17, 29, 44, 76
Alsórönök 23, 24, 37, 41, 50, 65, 125
Alsószölnök 23, 37, 41, 53, 65
Apatin 19
Apátistvánfalva 114, 118
Arad 55
Aranyosmarót 73
Ácsteszer 47, 52, 79, 92, 112
Ágfalva 20, 27, 49, 66, 67, 71, 80, 89, 125
Ásványráró 28
- Bacsfa 72
Bácsbokod 60
Baj 22, 33, 45, 76, 93
Baja 131, 132, 133
Bakonybánk 52
Bakonycsep 47, 52, 69, 78
Bakonygyirót 47, 52, 79, 110
Bakonyjákó 17, 35, 47, 63, 64, 69, 78, 79, 90,
112, 114
Bakonykoppány 52, 63, 79, 108
Bakonykúti 30, 31, 44, 52, 90, 95, 106
Bakonynána 79, 90
Bakonyoszló 52, 79, 92, 107, 108, 112, 114
Bakonypéterd 20, 34, 79, 92
Bakonypölöske 34, 64, 79, 93
Bakonyársarkány 22, 30, 44, 88, 90, 106
- Bakonyszentiván 22, 63, 79, 112
Bakonyzentkirály 93
Bakonyzentlászló 92, 93
Bakonyszombathely 47, 79, 92, 108, 112
Bakonytamási 35
Balf 36, 49, 52, 66, 71, 125
Balinka 44, 90
Bánd 22, 35, 52, 78, 91, 92, 109, 112
Bánhida 29, 32, 44, 76, 93
Barnag 109
Bátaszék 57
Béb 22, 52, 63, 79, 108
Bécs 14
Bezenye 48, 65, 75
Biatorbágy 11
Bonyhád 22
Brennbergbánya 15, 67, 74
Budaörs 24, 60
Budapest 11, 13, 102, 131, 132, 133
- Cikó 14, 15
- Csatka 52, 79, 92, 110, 112
Csehbánya 35, 52, 78, 91, 92, 112
Csicsó 35
Csolnok 17, 63, 76, 93, 94
- Dachau 23
Dág 73, 76, 93
Debrecen 69
Derecske 69
Devenszer 33

- Diósd 11, 44, 52, 63
 Dombóvár 57
 Dorog 15, 17, 22, 29, 45, 63, 76, 94
 Döbrönte 52, 63, 78
 Dömös 11
 Dunacsun (Cunovo, ma Csehszlovákia) 48, 64, 75
 Dunaszentmiklós 32, 45, 52, 76, 93, 94, 116
 Eberau 25
 Elek 55
 Érd 63
 Esztergom 15, 38
 Etyek 12, 17, 20, 30, 43, 44, 64, 89, 90, 106, 122
 Farkasgyepű 63, 78, 112, 114
 Felsőcsatár 26
 Felsőgalla 17, 20, 29, 32, 44, 76
 Felsőrönök 23, 24, 26, 37, 41, 50, 53, 64, 87
 Felsőszőlők 23, 38, 50, 60, 65
 Fenyőfő 63, 78, 108, 112
 Fertőboz 49, 53, 66, 88
 Fertőrákos 36, 49, 52, 66, 71, 88
 Ganna 47, 52, 64, 69, 78, 79, 112, 114
 Gánt 30, 31, 44, 64, 88, 89, 121, 122
 Guttamási 44, 52, 90, 106
 Győr 19, 27, 28, 29, 35, 62, 64, 67, 68, 74, 100, 113
 Györsövényház 18, 20, 36, 65
 Gyula 55, 134
 Harka 20, 49, 66
 Hárságy 91, 92
 Hegyeshalom 17, 19, 65, 71, 87, 125
 Hercegfalva 29, 31, 44, 64, 90
 Herend 22, 35, 47, 52, 78, 92, 109, 112
 Hidegkút 78, 91, 92
 Horvátjárfalu (Jarovce, ma Csehszlovákia) 75
 Horvátlövő 26
 Irharkút 47, 52, 63, 78, 91, 115
 Isztimér 30, 44, 52, 90, 94, 121
 Jakabfa 35, 65
 Jakabháza 23, 37, 53, 87
 Kakasd 57
 Kapuvár 27
 Kecskéd 32, 45, 76, 93, 106
 Keszthely 120
 Kirva 33, 45, 76, 93, 94
 Kisgyón 106
 Kislőd 52, 63, 64, 68, 78, 79, 107, 112
 Kolontár 52, 78, 108, 112
 Komárom 38, 74
 Kópháza 66
 Koroncó 28
 Környe 20, 32, 45, 63, 76, 93, 106
 Kőszeg 13, 15, 24, 52, 65, 66, 132
 Kunszentmárton 69
 Leányvár 52, 64, 76, 93
 Lébény 20, 48, 53, 125
 Lentikápolna 43
 Levél 21, 87
 Lókút 20, 47, 52, 79
 London 54
 Magyarbarnag 35, 52, 78, 115
 Magyarbüks 65
 Magyarkimle 52, 65
 Magyarpolány 33, 34, 52, 63, 78, 90, 112
 Mány 30, 44, 64, 89, 90, 95
 Máriahalom 33, 45, 64, 76, 93, 94
 Máriakálnok 65
 Márkó 35, 52, 78, 92
 Markotabögöd 123
 Martonvásár 30, 31, 44, 90
 Mezöberény 55
 Mogyorósbánya 76
 Mór 14, 17, 22, 30, 31, 44, 62, 89, 90, 125
 Moschendorf 25
 Mosonmagyaróvár 20, 62, 64, 65, 123
 Mosonszentjános 18, 36, 47, 64, 65, 87

- Mosonszentpéter 48, 64, 65, 71
 Mosonszolnok 21, 48, 52, 64, 65
- Nadap 30, 44, 90, 106
 Nagysztergár 17, 47, 79, 92
 Nagygyimót 52
 Nagytevel 20, 47, 52, 64, 68, 79, 108
 Nagyvázsöny 35, 78, 91, 112
 Nemesmedves 23, 24, 25, 26, 37, 53, 65
 Németbánya 22, 23, 47, 63, 90, 93, 112, 114, 115
 Németbarnag 35, 47, 52, 78, 115
 Németzsidány 49, 53, 125
- Nyergesújfalú 63, 76, 93
- Olaszfalú 20, 47, 52, 79, 92
 Oroszvár (Rusovce, ma Csehszlovákia) 65, 71, 75, 87, 125
- Örvényes 35
 Öttevény 123
- Pápa 14, 46, 62, 107, 121
 Pápanyögér 47, 78, 112
 Pápateszér 108
 Párizs 84
 Perbál 11
 Pécs 131, 132, 133
 Pénzeskút 20, 47, 52, 79
 Pilis 11
 Piliscsaba 11
 Pinkamindszent 24, 25, 26
 Pornóapáti 37, 40, 50, 52, 65
 Porva 20, 52, 79, 110
 Potsdam 54
 Pozsony (Bratislava, ma Csehszlovákia) 64, 75
 Pusztavám 17, 23, 30, 31, 44, 90
- Rábafüzes 12, 23, 24, 25, 37, 41, 52, 65, 87, 125, 129
 Rajka 14, 64, 75, 123
- Richárd-pusztá 122
 Románd 79, 92
- Sárbogárd 57
 Sérsekszöllős 56
 Simontornya 57
 Somorja (Samorin, ma Csehszlovákia) 73
 Sopron 11, 14, 15, 17, 18, 19, 24, 27, 38, 48, 49, 52, 66, 67, 74, 75, 80, 85, 86, 88, 98, 125
 Sopronbánfalva 36, 49, 66, 70, 71, 75, 80, 88
 Süttő 33, 63, 76, 93
- Szár 44, 64, 89, 90
 Székesfehérvár 27, 29, 62, 74, 90, 95
 Szentgál 35, 52, 78, 92, 93, 112
 Szentgotthárd 11, 14, 23, 24, 37, 50, 65, 87, 114, 118, 125
 Szentpéterfa 24, 25, 26
 Szolnok 102, 103
 Szombathely 24, 27, 29, 49, 62, 64, 65, 99, 100, 125
 Szomor 33, 45, 64, 76, 106
 Szücs 35, 63, 69, 78
- Tamási 57
 Tápszentmiklós 28
 Tarján 33, 45, 76, 106
 Tát 63, 76
 Tata 21, 29, 90
 Tatabánya 29, 31, 32, 44, 45, 105, 113, 115
 Tokod 29, 93
 Tösokberénd 33, 34, 78, 93, 112
 Tótvázsony 35, 47, 78, 91, 92
 Törökbálint 11
 Tüskevár 33, 34, 47, 52, 108, 112
- Újbarok 17, 23, 43, 44, 64, 90, 112
 Újszár 90, 122
 Úrkút 34, 78, 92, 93, 112, 114
- Vág 52
 Vál 31, 89, 91

Várgesztes 33, 45, 76, 93, 106
Városlőd 17, 35, 46, 47, 69, 78, 92, 93, 112
Vaskeresztes 26, 37, 50, 53, 65, 101
Vasszentmihály 25, 52, 65
Vértesacsá 17, 30, 31, 44, 64, 95, 106
Vértesboglár 17, 44, 64, 88
Vérteskozma 31, 43, 44, 52, 121
Vértessomló 45, 76, 93, 106
Vértestolna 33, 45, 52, 71, 93, 106

Veszprém 29
Veszprémfajsz 35
Vöröstó 35, 47, 52, 78, 109, 115

Zirc 14, 34

Zsámbék 11

Zsida 65

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat főigazgatója
A nyomdai munkálatokat az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat végezte

Felelős vezető: Hazai György

Budapest, 1989.17983

Felelős szerkesztő: Tárnok Irén

Műszaki szerkesztő: Marton Andor

A fedélterv Németh Zsuzsa munkája

Megjelent 9 (A/5) ív terjedelemben

HU ISSN 0231-2581

A második világháború utáni mintegy ötéves időszak a legfájdalmasabb korszaka a magyarországi németiség történetének. Jelen tanulmány ebből az időszakból kíván képeket felvillantani, elsősorban Nyugat- és Észak-Dunántúl területére koncentrálva, mert az országhatár mentén a németek egy összefüggő nyelvterülethez kapcsolódva éltek, a Balatontól északra pedig — az ország többi részéhez hasonlóan — szétszórtságban. A munka a háború alatti rövid helyzetrajz bemutatását követően a felszabadulás utáni társadalmi-politikai viszonyokkal foglalkozik. Terjedelmileg a dolgozat legnagyobb fejezete a németiség kitelepítését mutatja be. Sorrendben ezt követően az 1947-es országgyűlési választásokkal, a két párt egyesülésének helyi eseményeivel és az iskolák államosításával ismerkedhetünk meg. A Kitekintés c. részben a szerző ismételten hangsúlyozza a kollektív felelősség és büntetés elvét elutasító álláspontját.